

CEP ÜNİVERSİTESİ

Çevrecilik

DOMINIQUE SIMONNET

Bilgiyay Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Çevrecilik

L'écologisme

DOMINIQUE SIMONNET
Gazeteci / Paris V Üniversitesi'nde Okutman

Çeviren
MEHMET SELAMİ ŞAKİROĞLU

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

İletişim Yayınları • PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

CEP ÜNİVERSİTESİ

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Belge
Yayın Koordinatörü: Taha Parla
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı

Yayın Kurulu:
Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Taha Parla, Mete Tunçay.

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Dizgi ve Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas - İsmail Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Seda Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 6 - ISBN 975-470-073-7

1. Baskı - Presses Universitaires de France, 1979.
2. Baskı - Presses Universitaires de France, Eylül 1982.
3. Baskı - İletişim Yayınları, Aralık 1990.

© Que sais-je?, Presses Universitaires de France, 1979
108, Boulevard Saint-Germain, 75006, Paris-France
© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1990
Klodfarer Cad. İletişim Han. No:7 34400
Cağaloğlu-İSTANBUL. Tel: 516 20 60 - 61 - 62

YAZARIN DİĞER ESERLERİ

L'homme et son environnement (Retz, 1976).
Encyclopédie de l'écologie (Larousse, 1977).
Quand vous voudrez (Brice Lalonde ile birlikte) (Pauvert, 1978).
Qu'est-ce-que l'écologie? (Haller, 1979).

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum?) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor. İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş,

Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca, Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programını" tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilenlere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir meslekî eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle herhangi bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İletişim
Yayınları

İçindekiler

Giriş 7

BİRİNCİ KISIM
Bilimden Bilince 12

I. BÖLÜM
Genel Olarak Doğa 12
Darwinizm'in Mirası 12
Doğanın Düzeni 14
Sistemli Bakış 16

II. BÖLÜM
Ekolojik Bunalım 19
Hasta Doğa 20
Dengesizlikler Dünyası 21
Yerküre Bilinci 23

İKİNCİ KISIM
Sanayi Toplumunun Eleştirisi 26

I. BÖLÜM
Büyüme Ekonomisinin Bunalımı 26
Üretim-Tahrip 26
Eşitsiz Büyüme 29
Yabancılaşmış Emek 33
Verimlilik 34

II. BÖLÜM
Gelişmenin Arka Yüzü 36
Yanıltan Bilim 36
Aygıtların Hükümranlığı 39

III. BÖLÜM
Açgözlü Devlet 44
Bütünsel Devlet 44
Merkezi Devlet 47

IV. BÖLÜM
Doğasından Kopartılmış İnsan 50
Parçalanmış İnsan 50
Kişiliksizleştirilmiş İnsan 52
Bağımlı İnsan 54
Evcil İnsan 55
Köklerinden Kopartılmış İnsan 56
Düşkırıklığına Uğramış İnsan 58

ÜÇÜNCÜ KISIM
Çevreci Bir Topluma Doğru 60

III. BÖLÜM
Ekoloji Politik ve Ekonomi Politik 60
Kaynakların Dökümü 61
Yenilenebilen Enerji 62
Hafifleştirilmiş Çalışma 64
Kalkınmanın Bir Başka Yolu 66

II. BÖLÜM
Uyumlu Aygıt 68
Kabuğundan Çıkartılan Bilim 68
Yumuşak Teknoloji 69
Ekoloji Politik'ten Ekolojizm'e 72

III. BÖLÜM
Ütopik Toplum 75
Biyolojist Eğilim 75
Özyönetim 76
Ekonomik Koruluklar 78
Organik Toplum 80
Ütopyanın Uygulanması 82

IV. BÖLÜM
Şenlikli İnsan 85
Toprak 85
Topluluk 87
Varolmak 89

DÖRDÜNCÜ KISIM
Fransa'da Çevreci Hareket 92

I. BÖLÜM
Çevreci Hareketin Sosyal Kökleri 92
Karşı Çıkış Rüzgarı 92
Aydınca Bir Verimlilik 95
Doğanın Korunması 98
Çevrenin Korunması 100
Doğallığın Korunması 101
Nükleer Ateşleyici 103
Çevreci Patlama 104

II. BÖLÜM
Çevreci Eylem 107
Sulandırılmış Bir Hareket 107
Politik Etkinlik 109
Sosyal Etkinlikler 112
Stratejik Alandaki Ayrılıklar 116

Sonuç 119
Dipnotlar 122
Bibliyografya 124

GİRİŞ
ÇEVRECİ BULMACA

Güzel çiçekler ve minik kuşlar... Çevreci hareketten esinlenerek çizilen bütün tablolarda bu kır şiiri havası hakimdir. Bazıları, çevreci harekette, sanayi çağının yeni Rousseauculuğunu veya ekonomik krizin solgun ışıkları altında çileciliği salık veren Epiküros'un mirasçılarını gördüklerine inanırlar. Diğerleri ise çevreciliği, basmakalıp davranış biçiminin bir listesi veya toprağa geri dönüşün kutsanması ve doğanın idealize edilmesi zannederler. Bu olgunun her türlü kısmî algılanmasında, kaçınılmaz olarak "çevreci" sözcüğü, "doğal" sözcüğü ile bağlantılandırılır ve günlük dilde neredeyse "doğal" sözcüğüyle eşanlamlı kabul edilir: Çevreci, biyolojik denilen ürünlerle beslenendir, "el örgüsü" kumaş kullanandır, dağ başında koyun yetiştirendir, bahçıvandır, bisikletlidir.

1977 yılında, çevreci hareketin Fransa'da birden politik sahneye çıkışı bir moda etkisi yaptı ve hareket kendi düşüncelerinden çok ona yakıştırılan anlamlarla tanındı. Doğanın savunulması, yaşamın kalitesi ve çevrenin korunması; bu yeni kavramlar, gerçekte, çevreci gerçeğin sadece ambalajını oluşturuyordu. Bu çok cepheli hareketin bağlantılarını anlamak, bütün cephelerinin aynı şekilde irdelenmesini gerektirir. Bilim dalı, eleştirel iktisat teorisi, sanayi toplumunun analizi, politik öneriler demeti,

ahlâki bir duyarlılık, bir sosyal hareket, bir çeşit yaşama sevinci ve hatta güzel çiçekleri ve küçük kuşları seyretme zevki... İşte çevreci bulmaca budur.

Bu tanımlar yumağını çözmek için "çevrebilimi" (écologie) sözcüğünün kısa hikâyesini görelim. Bu sözcük ilk kez 1866 yılında Alman biyoloğu Ernst Haeckel tarafından, Yunanca *oikos* (ev) ve *logia* (söylem) sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturuldu. Dilbilim açısından "yerleşim bilimi" anlamına gelen çevrebilimi, canlı varlıklar ile çevre arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen bir biyoloji dalıdır.

Bu yeni bilim dalının sosyal bir geleceğe sahip olacağının önceden hiçbir belirtisi yoktu. Kim bu gelecekte biyolojist hareket veya psikolojist militanların olabileceğini hayal edebilir ki? İdeoloji, çevrebiliminin bir çeşidi değil midir? Şayet bilim, bugün olduğu gibi, doğasından koparılmasıydı, bu bilim, doğal bilimin bir kolu olarak kalırdı. Ama bu bilim dalı bir düşünce akımının, bir sosyo-politik hareketin doğuşuna hizmet etti.

Doğal dengeler üzerine eğilen çevrebilimi, kısa sürede doğal dengenin giderek bozulduğunu fark etti. Son birkaç on yılda, sanayi toplumunun gelişmesi çevreyi köklü bir şekilde değiştirmişti. Çevre kirliliği, türlerin yok olması, kaynakların tükenmesi, Üçüncü Dünya ülkelerinde açlık, Batılı ülkelerde yaşamın zorlaması, bütün bunlar, çevrebilimcilere göre ekolojik bunalımın belirtileridir.

Çevrebilimi bir gerçeği vurguladı. İnsan, yaşadığı ortamda yarattığı olumsuz etkilerin uzun vadedeki sonuçlarına katlanmayı göze almadan bugünkü gibi onu değiştirmeye devam edemez. Ne olursa olsun insan, doğanın bir parçasıdır ve bundan kendini kurtaramaz. Doğabilimcilerin gözünde, insan bindiği dalı kesmektedir.

Böylece, biyoloji dışında, doğanın korunması kavramı doğdu. Daha sonra ekoloji bilimi gelişti ve biyolojik bilimler insan bilimlerine başvurmak zorunda kaldı: Etnoloji kavimlerin ve azınlık kültürlerinin Batılılar tarafından sürekli eritilmesine karşı çıktı. Demografi, aşırı nüfus artışı ve dörtnala büyüyen bir dünyayla karşı karşıya kaldı. Sosyoloji de toplumu "doğa karşıtı" ve Batılı insanı "evcilleştirilmiş" olmakla yargılayarak işin içine girdi. Doğa, bilim, teknik sözcükleri eski tartışmaları bu yeni saptamalarla besleyerek felsefeyi yeniden canlandırdı.

Bu kültürel çalkantı, içinde çevre bunalımının nedenlerinin araştırıldığı, sanayi toplumunun iki kilit alanını kuşattı. Ekoloji politik ekonomi politiği sorguladı ve buna paralel olarak toplumsal yapıda, bu analizler üzerinde yükselen, ileride çevreciler diye adlandırılacak olan, yeni bir düşünce akımı ve eylemlilik '70'li yıllarda su yüzüne çıktı. Bu tanımlama kafalarda karışıklık yaratıyordu. Çünkü artık, bu kavram, bilimsel bir çerçeve çizmiyor, politik alana müdahale etmekten çekinmeyen militanları tanımlıyordu.

Burada yanılgıya düşülmemelidir. Çevreci hareket biyolojik analizin politik söyleme dönüşmesi değildir. Şüphesiz bu hareket çevrebiliminin öğretileriyle ve onun saptamalarıyla olgunlaşmıştır; ama kökleri derinlerdedir ve çok yayılmıştır. Ortak değerlere sahip çeşitli sosyal hareketlerle iç içe geçmiş, birçok kuramcıdan etkilenmiştir. Ekonomik, politik ve felsefi alanlarda öneriler getirmekten kaçınmaz.

İdeolojik alanda çevrecilerin ikili bir görünümleri vardır. Bir yandan otonom ve politik bir unsur, öte yandan toplumu başka bir gerçeklik içinde ele almaya çalışan sosyal bir hareket. Buna göre insan eylemliliği sadece üretim ilişkileri içinde ele alına-

maz, ekoloji politik insanı sevgi ve kültürle donatılmış bir birey olarak görüp, *ekonomik insanı* tüketici işçi çerçevesinden çıkarır. Daha fazlaya sahip olmak kavramının karşısına daha iyi olmayı, ekonomik büyümenin karşısına sosyal ilerlemeyi koyar. Çevreciler sadece üretim araçlarının mülkiyetini değil, onun doğasını ve gelişmesini de sorgularlar.

Ekonomiye bu bakış açısı, politik söylemde de yerini aldı. Çevreci hareketin yapısal bir kimliği olmamasına rağmen, yine de, bu hareket küçük ölçekli birimler, çok merkezlilik ve bölgesel otonomi gibi birkaç temel unsurdan kalkarak, politika yapma isteğinin hissedildiği dağınık düşünce filizleri geliştirdi. Bu öneriler yaşamın ve çevreci hareketin kendi örgütlenmesini belirler. Bunlar hakim ideolojinin dışındaki bir kültürel çerçevede algılanır ve geçerli sosyal belirlemelerden farklı, aşırı solcuların (1) düşledikleri "güzel yarınlar" veya geleceği varsayılan büyük günü beklemeyen, "burada ve şimdi"yi zorlayan "paralel" girişimleri gerekli kılar.

Çevreci hareketin bu iki özelliğinin gölgesinde kalan, aslında daha sağlam ve daha iyi kök salmış bir üçüncü özelliği daha vardır. Çevreci ideoloji, hem törel hem de davranış olarak, felsefenin iki alanında, bilginin ve eylemin felsefesi alanlarında kendini gösterir. Bilimsel ve teknolojik öğretinin toplumun seçenekleri ve yaşama şekli üzerindeki etkilerini irdeleyerek, çağdaş toplumun gelişmesini belirleyen bilimsel ve teknik gerekirciliği köklü bir biçimde sorgular. Çevreci hareket, her şeyden önce, çağın doğa-toplum ilişkilerine sorular yöneltir. "Doğasından koparılmış", sosyal rolü içerisine hapsedilmiş insan bu doğa-toplum karşıtlığının birinci dereceden kurbanıdır. Çevreci hareket mutluluk ve özgürlük kavramları üzerine kafa yorar, mutluluğu bolluktan ayırır, özgürlüğü ise otonomi ile birleşti-

rir. Aynı zamanda topluma birey ve doğa açısından bakarak bir gündelik davranış ahlâkı geliştirir.

Bütün bunlar, yeni bir ideolojiyi mi oluşturmaktadır, yoksa sadece çağdaş güçlüklerin zorlamasıyla yeniden canlanan eski bir duyarlılığın yeni bir serüveni midir? Bu birkaç sayfanın okuyucusu bunu cevaplayabilecektir. Okurun da saptayacağı gibi, yapılan sentezde, "ekolojizm" kavramı daha çok "ekoloji" ile bağlantılı olarak sadece bir bilimin anlatılmasına ayrılmıştır. Aynı şekilde "ekolojist", hem ekolojizmin militanları hem de ekolojizmle bağlantılı olan her şeye ilişkin bir sıfat olarak kullanılmıştır.

"İzm"le biten bu sözcük, mutlak bir öğretiyi temsil etmez, ama daha çok çevreci duyarlılığın evrimci ifadesinin sentezidir ve ideolojik cephesi belli belirsiz olsa da hâlâ hareket halindedir. Burada ekolojizmi, onun toplumsal olayların içindeki yolculuğunun izleyicisi olduğu kadar, onunla yol alan yazarının öznel bakışıyla birlikte aktarıyoruz.

BİRİNCİ KISIM
BİLİMDEN BİLİNCE

BİRİNCİ BÖLÜM
GENEL OLARAK DOĞA

I- Darwinizm'in Mirası

1831 yılında *Beagle* gemisi Güney Amerika kıtasında yapılacak bir bilimsel araştırma için İngiliz kıyılarından ayrıldığında, yolcuların arasında 22 yaşında bir doğabilimcisi, Charles Darwin de yer alıyordu. Darwin, beş yıl süren bu geziden, 1800 yılında Lamarck tarafından savunulan dönüşümcü teoriyi güçlendiren, canlı varlıkların evrimi teorisine inanmış olarak döndü. Canlı varlıklar, dinî ve "fiksist"* düşüncelerin etkisiyle savunulduğu gibi, yaratılmış ve değişmez değil, tersine, zaman içinde birinin diğerine dönüşmesiyle oluşmuşlardı.

Darwin, Lamarck'ın basit açıklamalarından kalkarak, canlı varlıkların evriminin doğal ayıklanma kuralıyla düzenlendiğini keşfetti. 1859'da *Türlerin Kökeni* kitabında araştırmalarının sentezini yaparken ve daha sonra 1871'de *La descendance de l'homme*'da ("İnsanın Ataları"), insanın tek bir hayat ağacının parçası olduğunu ileri sürdü. Darwinizm bu teziyle iki kutuplu şiddetli bir tartışmaya yol açtı. Bu iki kutuptan birinde çevrenin canlılar üzerindeki etkisi, diğerinde ise insanın doğal dün-

* Fiksizm: Canlı varlıkların yaratıldıklarından beri hiçbir değişikliğe uğramadan aynı kaldıklarını savunan bir biyoloji teorisi. (Ç.N.)

yayla bağlantıları ele alınıyordu. Daha 1866 yılında felsefi bir değer ifade ettikleri görülen, bu iki uçta tartışılan tezler, daha sonra çevrebiliminin iki anahtar düşüncesini oluşturacaktır.

Şüphesiz çevrebilimi sözcüğünü Darwin bulmadı ama bu sözcüğü bize, Darwin'in yandaşı ve düşüncelerinin savunucusu Alman doğabilimci Haeckel kazandırdı. Haeckel'e göre çevrebilimi "bir hayvanın veya bitkinin, organik veya inorganik çevresiyle ve diğer canlı varlıklarla kurduğu dostça veya düşmanca ilişkilerin toplamıdır; ve Darwin bu karmaşık ilişkilerin hepsini yaşam için mücadelenin koşulları olarak algılar."

Darwin çeşitli hayvan ve bitki türlerinin arasında, uyumlu bir denge ve sıkı bir bağımlılık ilişkisinin varlığını ortaya çıkardı. Bu düşüncesini kedilerin sayısı ne kadar fazlaysa yoncalar da o kadar yaygındır diye açıklar Darwin. Gerçekten de yonca bitkisi arıların çiçek özü toplaması sayesinde süratle yaygınlaşır. Arıların sayısı ise, kovanlarına saldıran tarla farelerinin sayısına bağlıdır. Bu sonuncular ise kedilerin bir numaralı yemeğidir. Sonuç olarak bir bölgede kedi sayısı ne kadar çoksa, o kadar az fare, o kadar çok arı ve yonca bulunacaktır. Darwin'in yandaşları bu mantık silsilesini saçmalığa kadar götürmekten sakınmazlar: Büyük baş hayvanların temel beslenme kaynağı olan yoncanın böylesine çoğalması, İngiliz sığırının gelişip büyümesini, bu sığırların etleriyle beslenen İngilizlerin sağlıklı olmalarını, bu sağlıklı İngilizlerin de güçlü bir deniz gücü oluşturmasını sağlamıştır. Yani İngilizlerin denizlere hakim olmalarının kökeninde kedi sayısının çok olması yatmaktadır! Doğabilimci Thomas Huxley bu zincire bir halka daha ekler: Yaşlı kızlar kedilere iyi bakarlar. Kediler, fareler, yoncalar, sığırlar ve gemiciler aracılığıyla yaşlı kızlar İn-

giliz geniciliğinin temelidirler. B.Fischer bu zincirin halkalarını "İngiliz deniz gücü çok sayıda erkeği bekarlığa mahkum ederek yaşlı kızların çok olmalarının birinci nedenidir" diyerek birleştirir.

Bu küçük fikra çevrebiliminin yaygın mantık yürütme şeklini çok iyi anlattığı gibi, onun sınırlarını da ortaya serer.

II- Doğanın Düzeni

Çevrebilimi hiçbir unsuru çevresinden soyutlayarak ele almaz, aksine her şeyi içinde yaşadığı ve onunla ilişki kurduğu bir sistem olarak algılar. Ekolojik sistem, "ekosistem" bir arada yaşayan canlı varlıklar ile onların içinde bulundukları ortamı birbirine bağlayan, göreceli bir uyum ve örgütlülük içindeki karşılıklı ilişkilerin tümü olarak tanımlanır. Bataklık ekosistemi, orman ekosistemi ve hatta bakterilerin yaşadığı bağırsak ekosistemi buna örnektir. Bu ekosistemlerin herbiri kendi dışındakilerle karşılıklı alış veriş içindedir. Ekosistemler iç içe geçmiş Rus bebekleri gibidir. Bunların toplamı ise, yerkürede yaşamın bulunduğu biyosferi oluşturur.

Biyosferde bulunan elementler (oksijen, hidrojen, azot, karbon, fosfor vb.) çeşitli ortamlar arasında çevrimi sağlarlar, karmaşık moleküller oluşturmak için birleşir veya ayrışırlar ama biyosferde her zaman miktar olarak aynı kalırlar. Sadece katıldıkları maddeye göre biçim, yeni görünümlerine göre de evre (gaz, sıvı, katı) değiştirirler. Lavosier'nin de belirttiği gibi "doğada hiçbir şey yok olmaz, yoktan var olmaz, sadece birbirine dönüşür".

Bu elementler çevrimsel süreçte özel bileşimler, her organizmanın maddesini oluşturan canlı moleküller meydana getirirler. Bunlar da parçalanma

yasasına uygun olarak beslenme zincir ve şebekesinde dolaşırlar.

Böylece çevrebilimi doğanın neredeyse ekonomik bir algılanışını mı önermektedir: Ekosistemler üretir, tüketir ve yeniden üretir. Bitkiler -üreticiler diye adlandırılır- fotosentez yoluyla organik maddeler üretirler, hayvanlar bunların tüketicileridir, bakteriler ve mikro organizmalar -ayrıştırıcılar- cansız organizmalar içerisindeki minarel maddeleri yeniden işleyerek devreye sokarlar.

Ekosistemler sarmalında, denge kurmaya yönelik -nüfusu denetleyen biyolojik ve fiziki ölüm nedenleri, canlı varlığın kendini uyarlama yeteneği veya üreme mekanizmaları ve beslenme zincirindeki sayısal değişimler gibi- bazı mekanizmalar düzenleyici işlevini görür.

Fotosentezin oluşumunu sağlayan güneş enerjisi, beslenme zincirinin çalışması için zorunludur. Bu zincirin her halkasında, organizmanın beslenme yoluyla aldığı, kendi gereksinimi ve gelişmesi için kullandığı bu enerji ısıya dönüşerek değerini kaybeder ve solunum yoluyla dışarı atılır. Kalori şekline dönüşmüş bu enerji artık kullanılamaz. Bu olaya "entropie" denir. Bugün bu sözcük, her organizmanın geri dönüşü olmayan bir şekilde kendini dağıtma, ayrıştırma eğilimini ifade etmek için kullanılır.

Beslenme zinciri içinde ölüm yaşamı besler. Doğadaki bu ikilik, düzensizlikten kalkarak düzenliye geçiş ve doğanın bakir bir orman gürünümündeki zenginliği, bağımlılık ilişkileri yarattığı gibi asalaklık, zıtlık ve yarışmaya yol açsa da, yaşam için gerekli oturmuşluğun garantisidir. Edgar Morin'in ortaya attığı bu bakış açısı bugüne kadar birbirine karşıt olarak kabul edilen iki doğa görüşünü, doğal ayıklanmanın ve yaşam için acımasız mücadele kurallarının hüküm sürdüğü Darwin'in vahşi doğası

ile Rousseau'nun "her şeyi kucaklayan anlaşılmaz büyük varlık", "şeylerin evrensel sistemi" zenginlik, mutluluk ve hayranlığın kaynağı, iyi kalpli *tabiat* anasını birleştirir.

III- Sistemli Bakış

Bu doğa görüşü kendini mekanist kuramlardan ayırt ederek fiziksel yapılardan çok biyolojik modeller içinde kendine bir kimlik arar. Çevrebilimi, biyolojist Joel de Rosnay'ın sistemli yaklaşım olarak değerlendirdiği yeni bir bilimsel yöntemle hareket eder. Analitik yöntemden farklı olarak, çevrebilimi inceleme konusunu çevresinden soyutlamaz, onu yer aldığı sistem içinde karşılıklı ilişkiler olarak algılayarak araştırır. Yani inceleme konusu, tek tek parçalar ve ilişkilerden oluşmuş, düzenli ve karmaşık bir bütündür.

Sistem kavramı, her şeyden önce karmaşıklığa yaklaşma isteğinin göstergesidir. Ama bu iki yaklaşım, -analitik ve sistemli- Pascal'ın daha önce belirttiği gibi birbirinin tamamlayıcılarıdır: "Parçayı, bütünü kavramadan tanımanın olanaksız olduğuna inanıyorum ama parçayı ayrıntılarıyla tanımadan da bütün bilinmez." Sistemli yaklaşımın özelliği olan, parça ile bütün arasındaki dairesel etkileşim, model içindeki bir olguyu daha iyi tanıyabilmek için basit etki-tepki analizinden geçerek, bu olgunun model içindeki sonuçlarını önceden kestirebilmemize ve onu yönlendirebilmemize olanak verir. Bu, sibernetik ve biyonikin ("geri besleme") temelini oluşturan ve daha sonra "robotik"e miras kalan feedback kuralıdır. Sinir sisteminin komuta ettiği bir uzvun hareketlerini denetlemesi ve düzeltmesi gibi, yapay bir sistem de kendi hareketlerini geliştirebilir ve süratle düzeltebilir. Sistemli yaklaşım bu tek-

nolojik gelişmelerin yanı sıra, olaylara bütünlüğü içinde bakma anlayışının doğmasını da sağladı.

Çevrebilimi, tıpkı bir kozmonotların küçük, hassas ve biricik dünyamızı uzaktan keşfedişleri gibi doğaya, onunla kendi arasında bir mesafe koyarak bakar. Ekolojik gözlükle doğa, içinde iki temel yapının ayırt edildiği, dengeli, değişken ve karmaşık bir sistem olarak görülür. Bu iki yapıdan birincisi, tıpkı bir Rus bebeği gibi iç içe geçmiş, en küçük ekosistemden en büyüğe doğru, zenginliği ve bağımlılığı simgeleyen bir örgütlenmedir. İkincisi ise çevrimsel çalışma biçimidir. Yaşamın çevrimini sağlayan, mevsimlerin, yıldızların, elementlerin ve maddenin çevrimidir.

Bu bütünsel bakış açısı, ahlâki sayılabilecek bazı önkabulleri zorunlu kılar. Ekolojik hareketin kurucularından Barry Commoner bunları dört temelde toplar:

- Her şey birbirine bağlıdır. Bu, insan da dahil bütün canlı varlıkların karşılıklı bağımlılıklarının, madde, enerji ve yaşam arasındaki bağlantıların bilincine varılması demektir. Bunu bir temel önermeye indirebiliriz: Türler, toplum ve birey bağımsız değildir.

- Doğada hiçbir şey kaybolmaz. Maddenin kalıcılığının bu yaygın ifade edilişinin yerine şöyle de diyebiliriz: Kimse yerkürenin çöplerini toplamıyor. Zehirli maddeler, yani doğal dengeye sıringalanan maddeler sadece varlıklarıyla veya sayılarının çokluklarıyla doğal dengeyi bozar, er veya geç, bumerang gibi insanın kendisine yönelir ve onu tehdit eder.

- Kimseye bedava mama yok. Bu, enerjinin giderek yoğunluğunu yitirmesidir. İnsan faaliyetlerinin ve "mamasının" bedeli enerji olarak ödenir.

- Doğa bizden çok daha fazla bilgilidir. Bu, doğa-

nın olağanüstü dengeli işleyişinin -doğal dengelerin karmaşıklığı ve çeşitliliği, onun oturmuşluğunun garantisidir- ifadesidir. Bu saptama aynı zamanda, bir örgütlenme modeli olabilecek görünümdeki şayet temel faaliyeti doğayı değiştirmek olan insan var olmasaydı- vahşi dünya karşısında ekolojinin hayranlığının ifadesidir.

İKİNCİ BÖLÜM
EKOLOJİK BUNALIM

"Yaradılış kuramının savunucularına göre dünya 6 günde yaratılmıştır. Gerçekte ise dünyanın oluşumu 4,5 milyar yıl aldı. Dünyanın yaratılış süresini, oluşum süresiyle karşılaştırırsak, bir gün aşağı yukarı 660 milyon yıla karşılık gelir. Yeryüzünün pazartesi günü tam geceyarısı doğduğunu düşünürsek, pazartesi, salı ve çarşamba günü öğle saatine kadar yeryüzü oluşur. Yani yaşam çarşamba günü saat oniki'de başlar ve bunu izleyen dört gün içinde organik gelişmesini sürdürür.

"Ancak pazar öğleden sonra saat dörtte, büyük sürüngenler ortaya çıkar. Bundan beş saat sonra, akşam dokuz sıralarında seyokalar topraktan çıkar ve büyük sürüngenler kaybolur. İnsanın ortaya çıkışı ise pazar gece yarısından üç dakika öncedir. Yine geceyarısından 15 saniye önce İsa doğar. Sanayi devrimi de gece yarısından ancak saniyenin kırkta biri kadar önce başlar.

"Artık gece yarısı olmuştur ve çevremiz, saniyenin kırkta biri kadarlık bir sürede oluşanların sonsuza kadar süreceğine inanan insanlarla doludur."

Amerikan çevre hareketinin kurucularından biri olan David Brower'in yukarıdaki sözleri, 1965 yılından itibaren Atlantik ötesinde oluşan bir bakış açısının en iyi göstergesidir. Sanayi toplumu tarihi bir öfkeyi kışkırttı. Çevre bilimciler bu toplumun ilk ve

karanlık dökümünü yaptılar.

I- Hasta Doğa

Saniyenin kırkta biri kadar bir sürede doğal çevre tahrip edildi ve yüzlerce canlı varlığın soyu tükетildi. Batıdaki sanayileşme ve şehirleşme bitki örtüsünü ve hayvan gruplarını verimsizleştirdi, orman kıyımı ve otlakların çoğalması erozyonu hızlandırdı ve su rejimini değiştirdi. Tarım yapılabilen alanlar azalırken, çölleşme hızlandı. Yaşadığımız çevre harabeye döndü. Her yerde kalkınma doğal çeşitliliği bozdu.

20. yüzyılın bir kaç on yılında, iki bin yılda yok olan kadar hayvan türü ortadan kalktı. Biyolojistler her 6 türden birinin yüzyılın sonunda yok olacağını hesaplıyorlar. Daha, kısa bir süre önce zeka seviyeleri ile ilgili yeni bulgular elde edilen balinalar, herkesi duygulandıran fok balıkları yok olmanın eşiğinde. Bunlar kadar çok tanınmayan birçok tür de tehdit altında. Yeryüzünün biyolojik ve genetik zenginliklerinin sonu gelmek üzere.

İnsanın kendisi de bu gelişmelerden nasibini alıyor: Batı yaşam biçiminin baskısı altında marjinalliğe itilen kavimler -Amerikan hükümeti karşısında yenilen Amerika'nın yerli halkları, Güney Avustralya'daki Tasmanyalılar açlığın, bu yaşam biçiminin yarattığı hastalıkların ve fiziki imha yöntemlerinin kurbanları oldular.

Saniyenin kırkta biri içinde çevre kirliliği yaygınlaştı. Kırmızı, sarı, yeşil renkte balçık, denize ve göllere karışan petrol artıklarının yarattığı siyah dalgalar denizleri tehlikeli bir şekilde kirletiyor, yoğun bir şekilde kullanılan DDT ve böcek öldürücü ilaçlar toprağın ekosistemini bozuyor, sülfit, karbon ve flor gazlarının yayılması karşısında atmosfer tık-

sırmaya başladı, neredeyse yerkürenin ısı dengesi bozulma noktasına geliyor. Zehirli maddeler beslenme zincirini bozuyor ve onu zehirliyor. Bunun sonucunda insan kendini de zehirlemeye başladı. 1953 yılında Minamata'da yaşanan dram sorunun endişe verici boyutlara geldiğini gösterdi. Bu maddeler zararlı oldukları gibi yok edilemiyorlar da. Örneğin insanın yapay olarak ürettiği radyoaktivite yüzlerce yıl zehirli etkisini koruyor, plutonium için ise bu binlerce yıla uzanıyor.

Saniyenin kırkta biri içinde enerji stokları azaldı. Enerji tüketiminin her on yılda bir ikiye katlanması, Batılı ülkelerin potansiyel enerji kaynaklarını ancak birkaç yüzyıl daha yetebilecek düzeye düşürdü. Massachussets Teknoloji Enstitüsü'nün Roma Klübü'nün isteği üzerine 1972 yılında hazırladığı rapor, ilk kez, dünyadaki kaynaklarla ilgili gelecek tahminlerinin olduğundan daha fazla gösterildiğini açığa çıkararak büyümenin sınırlarına dikkati çekti.

Bu gerçeğin ortaya çıkışı, 1970'li yıllarda yavaş yavaş bilimsel alandan çıkarak, kısa sürede insanın yaşama koşullarıyla ilgilenmeye başlayan ekolojik önerilerde yankılandı. Sonuç olarak sahip olduğu doğayı beceriksizce kullanmasının sonuçlarına katlanmak zorunda kalan ve yarattığı sosyal gerilimli doğanın örselenmesini hızlandıran insan değil miydi?

II- Dengesizlikler Dünyası

Sanayileşmenin başladığı 1840 yılına kadar, yeryüzü nüfusunun bir milyara ulaşabilmesi için bir milyon yıl gerekmişti. 4 milyara ulaşması için ise bir buçuk asırdan daha kısa bir süre yeterli oldu. Nüfus katlanarak çoğaldı. Yüz yıl içinde (1840-

1930) iki katına çıkan dünya nüfusu, 1930-1977 arasında, bu kez kırk yıl içinde tekrar ikiye katlandı. Şayet bu hız frenlenmezse, dünya nüfusu bir kez daha, ama bu kez öncekinin yarısı kadar bir sürede ikiye katlanacak ve 2000 yılında 8 milyara ulaşacak.

Sanayi çağının başlarında görülen bu nüfus patlamasının yeryüzüne dağılımı eşit değildir. Nüfus artışı özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika'da ve genel olarak yoksul ülkelerde görülür. Bazı ekolojistler, Malthus'un tartışmalı, geometrik şekilde artan nüfus ile doğrusal bir şekilde artan beslenme kaynaklarının uzlaşmasının olanaksız olduğu tezini sahiplendiler. Çoğunluk ise doğanın giderek bozulmasının nüfus artışına bağlanmasına karşı çıktı. Bunlara göre nüfus sorunu, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında uç noktaya ulaşan bir başka dengesizlikten, kıtlığın yaygınlaşmasından ayrı düşünülemezdi.

Her geçen dakikada 7 insan açlıktan ölüyor. Nükleer çağda, uzayın keşfedildiği bu çağda dünya yerleşik bir kıtlık yaşıyor. İnsanlık tarihinde, aynı türden olupta, aynı alanda yaşayan hiçbir canlı arasında böylesine büyük farklılıklar görülmemiştir. Bir yanda yaşamsal kaynakları hiç hesaba katmadan tüketen, savuran, zengin ve verimli ortamlarını köklü bir şekilde değiştiren, mutluluğu bollukta arayan birileri, öte yanda, verimsiz ve yoksul bir ortamda bütün güçleriyle günlük yaşamları için mücadele eden, nüfus artışının etkisiyle gün geçtikçe daha da zorlanan iskelete dönmüş insanlar. Ekolojistlere göre, 20. yüzyıl insanları arasındaki bu uçurum, Batılı ülkelerin bilerek yarattıkları bir durumdur. Bu ülkeler, dünya nüfusunun sadece yüzde 13'ünü oluştururlarken, enerji kaynaklarının yüzde 80'ine sahiptirler. Dünyada yüz hektardan fazla

toprağı işleyen arazi sahiplerinin yüzde 2,5'i, işlenebilir toprakların dörtte üçünü denetlemektedirler. Gramsci'nin de belirttiği gibi dünya dev bir şehri besleyen büyük bir tarlayı andırmaktadır. Tarım uzmanı René Dumont'a göre kıtlığın temel nedeni, gıda maddelerinin paylaşımı, üretim biçimleri ve sonuç olarak uluslararası ekonomik ve politik çıkarlardır. Üçüncü dünya ülkelerindeki nüfus artışının nedeni besin kaynaklarının eşitsiz dağılımıdır. Her şeyi elinden alınmış aile, varlığını sürdürebilmek için çoğalmak zorundadır. Çocuk yoksulun tek zenginliğidir.

Saniyenin kırkta birinde bir dizi olumsuzluk ortaya çıktı. Ekosistemlerin tahribi hızlandı, canlı türleri eksildi, çevre kirliliği arttı, enerji kaynaklarının tüketimi hızlandı, nüfus arttı, eşitsizlik çoğaldı... Ekolojistlerin, tarım uzmanlarının, ekonomistlerin, nüfus bilimcilerinin sergiledikleri bu olgular '70'li yıllarda yeni bir bilincin oluşmasını hızlandırdı.

III- YerküreBilinci

"Sadece tek bir yerküre var!", 1972 yılında Birleşmiş Milletler'in düzenlediği I. Çevre Konferansı sırasında Stockholm'de toplanan binlerce gencin bu çığlığı ekolojizmin doğuşunu duyuruyordu. Bütün ülkelerden gelen bilim adamlarının ifade ettikleri endişeler, UNESCO, FAO, OMS (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından uyarılan uluslararası görevlilerin baskıları sonucunda konferansta çevre kirliliğine karşı ve doğayı korumayı hedefleyen bir eylem planı ve azgelişmişliği önleyecek "maddi, teknik ve mali yardım yapılması" önerildi. Dışarıda ise, daha sonra çevreci olarak adlandırılacak olan binlerce genç konferansa paralel forumlar düzenleyerek so-

runu tartışıyorlardı.

Ekolojizmin bu ilk militanları çok farklı yerlerden geliyorlardı. Batılı ülkelerde sayıları giderek artan savunma komiteleri, doğayı koruma dernekleri üyeleri, anti-militarist gruplar, Amerika'daki Vietnam savaşı karşıtları bu hareketin ilk üyeleri oldular... Bir kısmı komün yaşamını veya doğaya dönüşü denemişler, diğerleri ise Woodstock pop festivaline katılmışlardı. Berkeley'i veya '68 Mayıs'ını yaşamışlardı. Henry David Thoreau, Rachel Corson, Paul Goodman, Ivan Illich, Rene Dumont ve Pierre Fournier'i okumuşlardı. Konferans binasının önünde toplanmış bu insanlar, kimyasal ilaçların doğayı tahrip edecek şekilde kullanımına ve nükleer denemelere, balinaların avlanmasına, çokuluslu şirketlere ve Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürülmesine karşı çıkıyorlardı. Aralarında kültürlerinin nasıl yok edildiğini anlatan Amerikan yerlileri, bilim dünyasından ünlü kişiler, içinde Fransız Jean Rostand'ın da yer aldığı, biyolog ve çevreci bilimadamlarının kurduğu uluslararası Dai Dong örgütü üyeleri de vardı. Düzenlenen forumlarda, yok edilen kültürler, canlılar ve hayvanlar üzerine bilgi alışverişi yapılıyor ve devletin dokunulmazlığı düşüncesine ve devlet baskısına karşı süratle harekete geçilmesinin zamanının geldiği belirtiliyordu. Konferans binası önünde toplanan bu kozmopolit grubu bir tek anlayış bir araya getirmişti: Çevrenin savunulması politikayı dışlamaz.

Bu yeni çevreci militanlar, insanlığa, "dünya halkı insan neslinin de tehdit altında" olduğunun bilincine varmalıdır çağrısını yaparak, konferansın resmi sloganı "tek bir yerküre"ye "tek bir halk"ı eklediler.

Ekolojizm süratle ulusal boyutları aşan bir karşı çıkış hareketi haline dönüştü. İkili Stockholm kon-

feransı hareketin bünyesindeki iki farklı yönelimi yansıtıyordu: Bir yanda, çevrenin korunmasını hükümetlere ve politikacılara bırakan ve oluşturulacak yeni bakanlıklarla "yeşil alan", "çevrenin ve zamanın düzenlenmesi" gibi yeni kavramlar geliştirerek çevrenin korunabileceğine inananlar; öte yanda, kurumlara karşı militan bir muhalefet çizgisini sürdüren, giderek geniş kapsamlı bir politik hareket olmaya doğru evrimleşecek olan "çevreci" diye adlandırılan grup ve dernekler.

Bu iki kutup arasında, dünyada ne kadar ülke ve hatta ne kadar bölge varsa, ekolojizm de o kadar çok farklılık gösterir. Almanya'da bir çeşit yurttaş komiteleri diyebileceğimiz *burgerinitiativen* şeklinde örgütlenirken, Japonya'da hükümetin projelerine karşı şiddet kullanmaktan çekinmeyen silahlı militan gruplar oluştu. ABD'de baskı grupları şeklinde örgütlenen çevreciler, resmi, federal ve hatta uluslararası kurumlarda yer aldılar. Fransa'da ise militan çevreci hareket, '68 Mayıs'ının sonucu oluşan sorgulayıcı gelenekle eklemlenen, farklı köklerden gelme akımlarla aynı potada birleşti. (2)

Bütün bu ilginç hareketlerin karışımı ortak bir duyarlılığın oluşumunu hızlandırdı. Çok sayıda Avrupalı ve Amerikalı kuramcıdan esinlenen ekolojizm, böylece, Batılı sanayi toplumunun; ekonominin, teknolojinin, devletin ve bireyin kendine özgü eleştirel analizini geliştirdi.

İKİNCİ KISIM

SANAYİ TOPLUMUNUN ELEŞTİRİSİ

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME EKONOMİSİNİN BUNALIMI

Ekonomik bunalım, ekonominin bunalımıdır. Batı toplumlarının sancısını çektiği köklü rahatsızlığın çevreci analizini böyle özetliyebiliriz. Liberal kapitalistler "dönemsel" olarak adlandırdıkları bu bunalımı yapısal reformlar, yeni pazarlara açılma ve yeni bir işbölümü ile aşacaklarını umut ederler. Sosyalistler için ise bu, sistemin yani liberal ekonominin bunalımıdır ve sermayenin denetlenmesi, pazarın planlanması, üretim araçlarının mülkiyetinin değiştirilmesi ile ortadan kaldırılabilir. Çevrecilere göre, bunalım, kapitalist sistemin olduğu kadar büyüme ekonomisinin de -sosyalist bile olsa- bunalımıdır. Çevrecilerin var olan ekonomik modele yönelttikleri eleştiri her şeyden önce sanayi üretiminin sürekli artışının yarattığı olumsuzluklar üzerine oturur.

I- Üretim-Tahrip

Önceleri sınırsız ve bedava kabul edilen doğa, çağdaş toplumlarda üretim faaliyetleriyle sınırlı bir "sermaye"ye dönüştü. Doğada çevrimsel olan maddenin dolaşımı, sanayi sürecinde doğrusaldır. Bir kez kullanıldığında madde doğaya atılır ve böylece çeşitli elementlerin orada yığılması kirliliğe yol açar. Sosyolog Serge Moskovici'nin kinayeyle söz et-

tiği "çok ilerlemiş" toplum, üretimi, artıkların kullanılmadığı çiğ yemek mutfağı gibi düşünür.

Tarım sanayiinde ise üretim, ekosistemi doğrudan bozar ve çarpıtır. Çevreci ekonomist E.F. Schumacher'e göre tarım ve sanayinin çalışma kuralları birbirinden çok farklıdır. Sanayi, insan tarafından tasarlanan yöntemlerle cansız maddeleri işler. Sanayi için üretim sürecinde canlı varlıkların, insan da dahil, etkisini ortadan kaldırmak, giderek bunların yerine makinaları koymak en uygunudur. Tarım ise tam tersine, insandan bağımsız oluşumlarla canlı maddeler üretir. Tarım için uygun olan doğal üretkenliği en yüksek seviyeye çıkartmaktır. Tarım sanayii ise, tarım ile sanayi arasındaki temeldeki farklılıkları dikkate almadan, sanayinin kurallarını tarıma uygulamaya çalışır ve dengeyi bozar.

Daha çok kısa bir süre öncesine kadar, tarım, ekosistemle uyum arayışı içinde, doğal çeşitlilik ve oturmuşluktan maksimum ölçüde yararlanabilecek şekilde uygulanırdı: Milyonlarca mikro organizmasıyla zengin ve verimli toprak ve ortak yaşam içinde türlerin çeşitliliği, karşılıklı alış veriş içinde hayvancılık. Her bölge, yerel koşullara göre şekillenmiş kendine özgü bir tarıma sahipti. Sanayinin gelişmesi, kısa sürede yüksek verimliliği zorlayarak bu dengeleri basitleştirdi. Toprağın zorlanmasına, hayvancılığın yoğunlaşmasına, aşırı makinalaşmaya, geniş alanlarda tek tip ürün yetiştirilmesine yol açtı. Sonuç olarak tarım sanayi, basit bir dayanak olarak gördüğü toprağı zayıflattı, hastalıklara ve iklim değişikliklerine daha duyarlı olan türleri zayıf düşürdü. Bu uygulama doğa için olduğu kadar işletme için de son derece istikrarsızdır. Çünkü tarımın sanayileşmesi kırsal alandan şehre göçe yol açar. Ekonomik terimlerle ifade edersek, çiftçilerin

değil, tarım araçları, gübre ve enerji tüccarlarının kârını arttırır. Şayet kullanılan enerjinin karşılığında elde edilenin bir dökümünü yaparsak tam bir saçmalıkla karşı karşıya kalırız: Fransız tarımı bir kalorilik besin elde etmek için bir kalorilik enerji tüketmektedir. Şayet tarımın sanayileşmesi bugünkü hızıyla devam ederse, durum besin aleyhine bozulacaktır.

II- Açgözlü Enerji

Enerji sorunu, sanayinin rahatsızlıklarından en belirginidir. Enerji tüketiminin katlanarak artması ve doğadaki fosil yataklarının süratle tükenmeye doğru gitmesi iflasın pek de uzak olmadığını göstermektedir. Şurası kesin ki, her şeyin sınırlı olduğu dünyamızda sınırsız maddesel gelişme olanaksızdır. Halen daha bol ve yeterli olan fosil yatakları önümüzdeki birkaç on yıl daha gereksinimi karşılayabilir; ama bunalım işaretleri görülmeye başlamıştır bile. Şimdilik bu bunalım, hammadde fiyatlarının arttırılması gibi ekonomik, üretici ülkelerin müdahaleleri gibi politik önlemleri haklı göstermek için kullanılmaktadır.

Kaynakların giderek tükenmesinin dışında, çevreciler enerji sisteminin bütünlüğünü birçok nedenle sorgulamaktadırlar. Sistem kendini yenileyebilen enerjiye dayanmamaktadır, bu nedenle de, uzun vadede tükenecek kaynaklara bağımlı istikrarsız bir ekonomiye neden olur -bu durum, uranyum kaynaklarına bağımlı nükleer enerji için de, zenginleştirme tekniklerine başvurulmazsa, geçerlidir. Sistemin merkezî yapısı dağıtımda çok büyük savurganlığa neden olur, ne enerjinin sonuçtaki kullanım şeklini ne de tüketicilerin gerçek gereksinimlerini dikkate alır. Böylece elektrik üretimi sırasında kul-

lanılan yakıtın taşıdığı enerjinin üçte ikisi kaybolur. Fosil enerjisi, elektriğe dönüştürülmek üzere, önce türbinlerde ısıya ve sonra mekanik işe çevrilir. Bu yolla elde edilen elektrik sonuç olarak kullanım yerinde, su ısıtıcılarında veya radyatörlerde tekrar ısıya dönüştürülür. Çevreci Amory Lovins bunu "tereyağının mekanik testereyle kesilmesine" benzetir.

Enerji sisteminin bunalımı aynı zamanda kullanıcılarının da bağımlılık seviyesinin aynasıdır. Elektrik, günlük yaşamın sıkıntılarından tüketim bolluğu içine kaçarak kurtulmaya çalışan çağdaş insanın afyonu haline gelmiştir. Elektrikli bıçak veya diş fırçası elle çalışan eşdeğerlerine göre daha fazla rahatlık sağlamadığı gibi, insan emeği ve enerji tüketir. Enerji bunalımı gerçekte "enerjiye susamış" sistemin bunalımıdır. Enerji sistemi zamanın ve alanın örgütlenmesine kadar (örneğin ulaşım sistemi) sanayi toplumuna modellik yapar. Bu nedenle çevrecilerin, enerji sorununun analizinden kalkarak toplumun eleştirisine yönelmeleri hiç de şaşırtıcı değildir: "İki kat daha fazla enerji tüketerek, geçmişe göre iki kez daha mı mutluyuz?" sorusu, çevrecilerin Paris sokaklarında bisikletlerle yaptıkları gösterilerde "enerji, oburluk, hastalık, diktatörlük" diye bağırmaları ve fizik dalında Nobel ödülü alan Prof. Hannes Alfen'in "enerji üzerine yapılan tartışmalar, demokrasi için yaşamsal bir sınav olacaktır" sözleri bu sorgulamanın ifade edilişidir. Ekonomik büyüme bunalımı daha da arttırır, bu nedenle, çevreciler, enerjinin yargılanmasından geçerek, daha genelde büyüme ekonomisinin bunalımını sorgulamaya başlamışlardır.

III- Eşitsiz Büyüme

Fransız çevre hareketinin belli başlı kuramcıla-

rından biri olan Michel Bosquet kapitalist sistemin ikili bunalımını, yeniden üretim ve aşırı birikim bunalımlarını şöyle ele alır: Eskiden ücretsiz olan hava, su ve toprak bugün para karşılığı elde edilebilmektedir. Çünkü bunların yeniden üretilmeleri gerekmektedir. İnşaatları daha yüksek yapmak, havayı yenilemek, suyu tekrar kullanılır hale getirmek gerekmektedir. Hammaddeler de hem daha az hem de zor elde edilebildikleri için daha pahalıdır. Sonuçta üretim maliyeti artmakta, kâr oranı düşmekte, kapitalizm kârın arttırılması olan temel amacının sınırlarına dayanmaktadır. Ortaya çıkan sonuç, daha önce Marx tarafından açıklanan aşırı birikimdir. Kâra dayalı bir ekonomik sistemde, yeni makineler için yapılan yatırım, maliyetinden daha fazla gelir sağlamalıdır (daha az işçiyle). Daha fazla kazanmak için kâr tekrar sermayeye katılır. Sermaye birikimi böyle sağlanır ama bir süre sonra sermaye kazançtan daha hızlı artmaya başlar. Bu aşırı birikim işyerinin kapanmasıyla sonuçlanabilir. Marx tarafından öngörülen kâra dayalı sistemin yapısal bunalımı çevreciler tarafından da, ama bu kez doğanın fiziki sınırlarına bağlı nedenlerle öngörülmektedir. Bugüne kadar bu aşırı birikim bunalımından çıkış yolu (kapitalist sistemi değiştirmeden) üretim arttırılmasında aranmıştır. Bu da üretimin arttırılmasına ve sonuç olarak yeni gereksinimlerin yaratılmasına neden olur.

Liberal ekonomiye göre mal ve hizmet bireyin gereksinimlerini karşılamak için üretilir. Ekolojizm için gerçek bunun tersidir, gereksinimi yaratan pazara çıkartılan maldır. Piyasaya yeni çıkartılan ürünlere, tüketicide satınalma isteği yaratmak için sembolik bir anlam yüklenir. Önemli olan eşyanın kendisi -kullanım işlevi- değil, onun ne ifade ettiği -sosyal veya hiyerarşik değer-, sembolik işlevidir.

Araba veya yazlıktaki ev bunun tipik örnekleridir. Yani gereksinim sosyal farklılığın maddeleştirilmesi olarak ortaya çıkar. Bir kişi, bir diğer kişinin sahip olduğunu istemeye başladığı anda doğar. Gereksinimi tekrar tekrar doğurabilmek için kapitalist ekonomi başka oyunlara da başvurur. Tüketim mallarının programlanmış sürelere göre ve hızlı yıpranması, moda kanalıyla kışkırtma, yeniliğin çekiciliğini kullanma, sistemli gözden düşürme, o güne kadar eylemliliğin ücretsiz veya otonom olduğu alanları kapsayan yeni ekonomik faaliyetlerin yaratılması gibi. "Geleceğin tüketicisi biberon talep eden çocuğun ilk çığlıklarıyla doğar; bunu bir süre sonra çılgın tüketici izleyecektir. Çünkü şimdiden bünyesi, artık işlevini görmeyen ana memesine sırtını dönüp tüccarın sütünü talep etmesini öğrenmiştir" diyerek isyan eden Ivan Illich'in eleştirileri çevreciliği doğuşundan itibaren besledi. Marx bunu "sermayenin amacı gereksinimlerin karşılanması değil, kâr etmektir" (Kapital) diyerek daha önce belirtmişti. Ama çıkarılan sonucun "gereksinim"le bulandırılması noktasında ekolojizm Marksizm'den ayrılır. Marx'a göre, kapitalist sistemde üretici güçlerin baskısının gelişmesi, sömürülen sınıfların özgürleşmesini kışkırtacak ve bu sınıfların basıncı emniyet sübabını attıracaktır. Burada sözü geçen özgürleşme, aslında, üretimin gelişmesinin yaydığı çok bulanık bir yanılsamadır: Sömürülen sınıflar, topluma daha iyi uyum sağlayabilmek ve bir üst sınıfa geçebilmek için, üretimin aşırı çoğalmasını isterler.

Sanayi toplumunun yoksulları, yaşamlarını sürdürecek temel maddelerden yoksun değiller; ama otonomilerinden, diğer insanlarla ve çevreyle olan ilişkiden, giderek azınlığın kullanımına ayrılmış zaman ve alandan (uçağı kullanabilme olanağına, özel

plaja sahip olmak gibi) yoksundurlar. Çağdaş yoksulluk, sahip olmaktan çok "var olma"nın yoksulluğudur -ekonomik sürecin dışına düşmüş bir grup dışında. Bu tür yoksulluk bireyin bütünlüğünü ve hatta onurunu etkiler. Marksizm tarafından saptanan sosyal katmanlar değişmeden kalmıştır; sonsuz bir tüketim çemberine hapsedilmiş, boyun eğdirilmiş işçi sınıfı sefillikten çok uzakta da olsa yine en yoksuldur. Yoksulun yoksulu, kültürel köklerinden koparılmış, kişiliksizleştirilmiş, kitlesel üretimin temel mekanizmaları haline dönüştürülmüş, olumlu her türlü ilişkinin dışına sürülmüş göçmenler - göçmen "işçi" diye adlandırılmaları onların içinde bulunduğu koşulların en iyi göstergesidir. Ve nihayet yaşamak için mücadele veren Üçüncü Dünya ülkelerinin köylüleri. Ekonomik büyüme yoksulluğu ortadan kaldırmamıştır, sadece yoksulluk yer değiştirmiştir.

Zenginlik ve yoksulluk aynı farklılığın, aynı dengesizliğin iki kutbudur. Dünya ölçeğinde bu, çoğunluktaki yoksul ülkelerin tahrip edilmesi pahasına, kaynaklara bir avuç zengin ülkenin elkoymasıdır. Ülke ölçeğinde ise bu, var olan zenginliklerin (gelişme seviyesine göre farklı) zengin azınlık ile yoksul çoğunluk arasında benzer şekilde bölüşülmesidir. Çevrecilere göre, büyümenin eşitliği amaçladığı görüşü tam bir aldatmacadır. Eşitsiz büyümeye dayalı bir sistem nasıl olur da eşitlik yaratabilir? Tersine, büyüme sosyal farklılıkları arttırır. Üretilen yeni bir mal önce üst sınıflara ayrılır ve onu arzulayan diğerini yoksun bırakır. Ne zaman ki bu ikinciler onu alabilecek hale gelirler, o mal artık değerini kaybetmiştir. Ama bu malın böylesine yaygınlaşması yeni bir yanılsama yaratır (araba örneği bu anlamda aydınlatıcıdır). Artık yeni bir mal yeni istekler uyandırmıştır bile... Her sınıf bu yeni malla-

nın ardından koşar, ona ulaşır ama üst sınıfa bir türlü ulaşamaz.

IV- Yabancılaşmış Emek

Kırk yıllık olağanüstü teknolojik atılıma rağmen, Fransa'da haftalık çalışma süresinin hissedilir bir şekilde azalmaması çok şaşırtıcıdır. Teknik gelişme insanın rahatlamasını sağlamıyorsa neye yarar? diye soran çevrecilere göre büyümenin eleştirisi ücretli emek ve tam istihdamla iç içedir.

Sürekli yeni gereksinimlerin yaratılması, tam istihdamın her zaman için geçerli olduğu yanılsamasının sürüp gitmesini sağlar. Bugün, teknolojik gelişme, otomasyon ve bilgisayarların yaygınlaşması ekonomik faaliyetler içinde insanın rolünü azaltmıştır? İşsizlik, yani tam gün ücretli iş bulunamaması, ekonomik gelişme içinde yapısal bir hal almıştır. Bugünkü ekonomik sistemde, insanın özgürleşmesine değil de üretimin arttırılmasına yöneltilen teknoloji, işçileri yeni sıkıntıların içine sokmuştur. İşçi kendini makinanın ritmine uydurmak, psikolojik dengesini bozacak tempoda yirmi dört saat üzerinden yirmi dört saat hizmet vermek zorundadır. Zehirlenmeye bağlı yeni hastalıklar sağlığını doğrudan tehdit etmektedir. Otomasyon ise, denetim ve gözetlemeyi de bir iş alanı haline getirerek psikolojik dengeyi tehdit eder hale gelmiştir. Büro çalışmalarının da Taylor modeline uyarlanması yeni engeller oluşturmuştur. Çalışma süresi çok az azalırken, çalışanlar zamanlarının büyük bir kısmını, tüketim yarışına katılmalarına izin verecek yıpratıcı bir görevi yerine getirmekle geçirirken, işsizler kendilerini, sadece üretimden değil, toplumdan da dıştalanmış bulurlar. Birisi, işe gidebilmek için satın aldığı arabanın parasını ödemek için çalışır-

ken, diğeri, bütün statüsünü kaybetmiş olarak, tıpkı bir suçlu gibi sıkıntılardan duvarları kazır.

Sadece gelir veya ücret karşılığı yapılan iş sosyal bir değere sahiptir. Çocuk bakmak ve benzeri işler değerini kaybetmiştir ve her geçen gün meslek haline dönüşmektedir. Evde yapılacak küçük bir tamirat uzmanın, doğum beyaz bulüzlü, ölüm siyah giyisili meslek sahiplerinin tekelindedir. Özgürce gerçekleştirilebilecek faaliyetler, hatta karşılıklı yardımlaşma ve avutma bile, giderek daha fazla oranda uzmanların eline bırakılmaktadır. Kapitalist toplum sonuç olarak hiç duyulmamış işleri, sadece daha önce bedava olan havayı, suyu, toprağı ve zamanı değil, aynı zamanda herkesin kendi başına özgürce gerçekleştirebileceği faaliyetleri de satmayı başarmıştır. Üretkenlik yaratıcıyı ezmiş geçmiş, profesyonel amatörü (severek yapanı) dışlamıştır.

V- Verimlilik

Milyonlarca bireyi böylesine koşturan bu olay başlı başına ele alınmayı haketmiştir.

Henri Laborit'e göre bu, hiyerarşide yükselme arzusudur. Sosyal kültürün meyvesi olan bireyin belirleyici olma isteği, ortak yaşam içinde hakim ideolojiye dönüşür. Sanayi toplumunda bu ideoloji, mutluluğu bolluk, daha iyiyi daha çok ve gelişmeyi ekonomik büyüme olarak tanımlar. Aynı şekilde, son kullanım hedefine yönelik üretimin tümü üzerinden hesaplanan ulusal brüt üretim, sosyal gelişmenin ölçüsü olarak ele alınır. Örneğin araba kazaları, sağlık faaliyetlerinin, otomobil tamir ve üretiminin, sigorta hizmetlerinin ve hatta cenaze kaldırma hizmetlerinin artmasına yol açar, bu da ulusal brüt üretimi arttırır. Araba kazaları sosyal bir gelişme midir?

Ekonomi her şeyi paraya çevirebilir olarak görme eğilimindedir. "Sosyal maliyet" kavramı ne yazık ki artık yerleşmiştir. Ekonomik değerleri olmayan, fiyatı olmayan şeylerdir bunlar. Ekonomik nedenlerle evinden çıkartılıp atılan yaşlı bir insanın üzüntüsünün maliyeti nedir? Acının ve küçük düşürülmenin maliyeti nasıl hesaplanacaktır?

Marx tarafından ortaya çıkartılan meta fetişizmine, bugün bir iş dini, miktar ideolojisi -ekonomistlerce miktarlanabilirlik ideolojisi aracılığıyla beslenen- ve çevreciler tarafından "verimlilik" diye adlandırılan büyümeye tapınma eklenmiştir. Çevrecilerin büyümeye yönelttikleri eleştiriler Marksizm'in tezlerinden de ayrılır. Marx'ın gerçeği kıtlık ve doğaya karşı tekniğin geliştirilmesinin gerekliliğidir. Ekonomik büyüme ve iş özgürleşmenin unsurlarıdır. Çevrecinin gerçeği ise bolluk ve doğanın tekniğine karşı korunmasının gerekliliğidir. Ekonomik büyüme ve iş sadece yabancılaşmanın unsurlarıdır. Büyümenin böylesine sorgulamaya alınması, bilim ve teknolojinin etkilerinin analizi yapılmadan olanaksızdır. Bu nedenle çevreciler, bu iki alana da eleştirilerini yönelttiler.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMENİN ARKA YÜZÜ

I- Yanıltan Bilim

Ekolojizm gibi bir hareketin bilime yönelttiği eleştirinin katılığı bize çelişkili gelebilir. Nasıl ki bilim ve toplum birbirleriyle böylesine iç içedir, çevrecilerin eleştirisi de buna bağlı olarak her ikisine birden ve aynı şekilde yönelir. Bilimsel araştırma giderek artan oranda tüketim toplumunun işleyişine göre belirleniyor ve aynı zamanda, toplumun kendisi de uygulamalı araştırmaların sonuçları etrafında (uygulamalı araştırmanın bulduğu yeni bir eşya örneğin) ve ona göre biçimleniyor. Bilim, toplumun ürünü olduğu kadar onun üreticisidir de. Bu nedenle, 20. yüzyılın ikinci yarısında, Batılı toplumlardan "bilim toplumları" diye söz edebiliriz.

Hiç şüphesiz büyüme ekonomisi ile araştırmanın örgütlenmesi arasında, yeni teknolojik buluşlar aracılığıyla gereksinimlerin sürekli yenilenmesi yoluyla kurulan aktif bir diyalektik ilişki vardır. Devletle bilim arasında da aynı şekilde bir ilişki kurulmuştur ve devlet mali yardımlar aracılığıyla araştırma kurumlarını denetimi altına almış ve kendi hizmetine sokmuştur. Bilim dünyasının ünlülerinin toplumun seçenekleri üzerindeki ve uzmanların politik karar alma mekanizmalarındaki etkilerinin giderek artması bu çakışmayı -bilimle devleti- güçlen-

dirmiştir. Bu nedenle ekonomik büyümeyi eleştiren çevrecilerin aynı zamanda bilim kuruluşlarını de hedef almaları ve ekonomik bunalımdan kalkarak bilimdeki bunalımın belirtilerini araştırmaları anlaşılır bir şeydir.

Ekolojizm bilimsel araştırmaların gerekliliğini ve onun özgül doğasını reddetmez ama onun mantığına ve felsefesine saldırır. Yani Jean Piaget'in tanımlamasına göre, çevreciler, gerçeğin biçimsel koşullarının incelenmesine ve geçerli bilgilerin oluşturulma şekline karşı çıkarlar. Aristo mantığı ve 20. yüzyılda güçlenen bilim felsefesi nesne ile özneyi ve temel bilimle sosyal bilimi birbirinden ayırır ve bilimin nesnel ve yansız olduğunu ileri sürer. Bu iki kavram, bilimin yansızlığı ve nesnelliği, çevreciler tarafından şiddetle eleştirilir.

Mantıklı düşünce, sürekli araştırılan, değişmez yasalarla düzenlenen bir "nesnel" dünyanın var olduğunu ve bu dünyanın içinde yer alan insanın da bu bütünün parçası olarak, onu, ne kendine göre ne de duygularına göre etkileyemeyeceğini ileri sürer. Kurulu bir modele veya hipoteze göre gerçeğin yorumlanması, burada yanlışlıkla doğru olarak kabul edilmektedir. Bu, sadece tek olanak olduğu kanıtlanmak zorunda olan bir hipotezden ibarettir. Nesne ile araştırmacı (bilim adamının nesnelliği) ve nesne ile gerçek (bilimin nesnelliği) arasındaki bu çifte nesnellik insanı eyleminden koparır. Yani gelişmenin sonucunda oluşan tahrip ve bozulma, bilim adına tüm ahlâki ve duygusal düşüncelerin dışında tutulmalıdır. Üzücüde olsa bu sonuç kaçınılmazdır.

Nesnellik, yansızlık yutturmacasına atıfta bulunarak, araştırmacıyı kendi araştırmalarının sonuçlarından ahlâki olarak sorumlu tutmaz. Çevreciler, kendini besleyen sosyal ve politik zorlamaları gözö-

nüne almayı yadsıyan, bu "bilinçsiz bilim" anlayışının arka yüzünü ortaya çıkarmak için bilimi ekonomiye, orduya ve devlete bağlayan ilişkilerin üzerine, onları güçlendiren bilimselliği karikatürleştirerek şöyle gider: Uzman ki "bilendir", sık sık taçla kutsanmış bilinmezliğin arkasına saklanarak bilgisinin gücünü kullanır. Çevreciler, uzmanları anlaşılmaz bir dille konuşarak günahkârlar üzerinde otorite kurmaya çalışan din adamlarına da benzetirler. Bilimsellik perdesi, toplum için önemli kararların alınmasında belki binlerce kez kullanılmıştır - nükleer santrallar bunun en iyi örneğidir. Bilimselliğin böyle kullanılmasının karşısına çevreciler, "hepimiz uzmanız" sloganıyla çıkarlar. Çevrecilere göre, uzmanlık veya bilim adamlarının iyi niyeti yurttaşların seçme ve isteme-istememe özgürlüğünün yerini alamaz. Bu alanda, bilimsel seçimlerin sosyal sorgulamaya açılmasında anti-nükleer hareketlerin hiç şüphesiz çok büyük bir hizmeti olmuştur. Bugün genetik müdahalenin ve toplumun bilgisayarlara işlenmesinin açıkça tartışılabilmesini biraz da buna borçluyuz. Bilimsel kurumların iç işleyişinin eleştirisi -görevin bölüştürülmesi, araştırmanın Taylor yöntemleri ile yapılması, katmanlar arasında bilgi akışının olmaması- ilk kez bilimi sokaktaki insanın sorgulamasına açtı.

Bilimsel uygulamaları gözü kapalı ve sistemli olarak savunan kutupla, her türlü gelişmeye aynı şekilde karşı çıkan kutup arasında ekolojizm hakemlik yapmaya çalışır. Ekolojizme göre bilimsel ilerleme, sosyal ilerlemeye yol açar diye bir zorunluluk yoktur. Çevreciler, teknokratların "teknik olarak gerçekleştirilebilen her şey yapılmalıdır" düşüncesine karşı çıkarlar. Çevrecilerin bilimsel gerekircilige yönelttikleri bu eleştiri, özellikle Ivan Illich'in düşünceleri ve teknolojinin özgün bir anali-

zinin üzerine oturmaktadır.

II- Aygıtların Hükümranlığı

"İnsanın aygıtla olan ilişkisi, aygıtın insanla ilişkisine dönüşmüştür" (Ivan Illich). Burada aygıt kavramı sadece pense, çekiç ve benzerlerini değil, daha geniş anlamda, toplumun kullandığı bütün teknikleri ve sistemleri, üretim, taşıma, eğitim ve kişiyi sosyal yapıya bağlayan her şeyi içerir. Ivan Illich'e göre, dünya bunalımı, makinanın insanın yerine geçmesinin yarattığı olumsuzlukların bir yansımasıdır. Artık insan kendi yarattığı teknolojinin ve kurumların sahibi değildir, buna karşılık makinalar, insanı yönlendirir ve insanın yaşama koşullarını belirler. Ekonomik hesaplarda ele alınmayan bu ters-yüz oluşu değerlendirebilmek için, çevreciler ölçü birimini değiştirmeyi alışkanlık haline getirirler. Malî kavramlarla düşünmek yerine, aygıtın temel kullanımına karşılık olan birimi ele alırlar. Taşıma için zaman, tarım sistemi için enerji; biraz daha keyfî olan, eğitim için bilgi, tıp için sağlık ve oldukça öznel olan, ordu için savunma, polis için daha fazla izleme özgürlüğü ve hatta politika için yurttaş temsilcileri gibi birimler aygıtın doğrudan verimliliğini büyük ölçüde değerlendirebilmemizi sağlar. Bu eleştirel analizi, Illich'in çalışmalarına temel aldığı üç aygıtı, otomobili, sağlık sistemini ve eğitim kurumlarını ele alarak açıklayabiliriz.

1- Karşı Verimlilik - Bir aygıt, belirli bir basamaktan itibaren olumlu etkiden çok olumsuz etki yaratmaya başladıysa veya amaçlananın tersi bir etki yaratıyorsa, artık karşı-verimli olmuştur.

Şayet otomobile ayırdığımız gerçek zamanı hesaplar -arabanın bedeli, bakımı ve sigorta primini

ödemek için çalışmak zorunda kaldığımız süreyle, park yeri aramak da dahil trafik tıkanıklığı ve ulaşım süresinin toplamı- ve bunu gerçekten katettiğimiz uzaklıkla karşılaştırırsak, saatte ortalama 9 km.'lik bir hıza ulaşırız. Bu elbette sosyal katmanlara göre değişir (ücret ne kadar yüksekse otomobilin bedelini ödemek için gerekli çalışma süresi o kadar kısadır). Orta kalitede bir arabaya sahip olan yüksek ücretli bir yönetici saatte 14 km. hız yaparken, ortalama ücretli pahalı bir araba (aynı araba) sahibi işçi ise saatte ancak 4 km.'lik bir hıza ulaşabilir (J.-P. Dupuy ve J.Robert, *La trahison de l'opulance*). Bütün süre hesaba katıldığında, araba bisikletten daha yavaştır! Aynı kişi, arabanın bedelini kazanmak için çalışmak zorunda olduğu süreenin bir kısmını kullanarak bisikletle işine gidip gelebilir. Şüphesiz alanın ve çalışmanın örgütlenmesi böyle bir çözümün gerçekleştirilmesine olanak vermiyor. Ama bu durumda suçlanacak olan bisiklet değil sosyal düzenin kendisidir.

Arabanın bu doğrudan karşı verimliliği dolaylı olarak da tekrarlanır. Hız yapmak için yapılmış araç sadece yavaş gitmekle kalmaz, katedeceği uzaklık kısalacağına uzar. Yüksek hızla kullanılabileceği yollara ulaşabilmek için kilometrelerce yol gitmek gerekir. Çevre yolları ile bir noktadan diğerine bir eğri çizerek en kısa yoldan ulaşma başarısı gösterilir. Ulaşım şebekesi yerleşim yerlerinin ve sanayinin yoğunlaşmasına; çalışma ile yerleşim yerlerinin birbirinden uzaklaşmasına neden olur.

Benzer analizler sağlık sisteminde de bir "karşı verimliliğin" varlığını ortaya çıkarır. Aşırı ilaç kullanımı özel bazı hastalıkların ortaya çıkmasına neden olur. Sistemli bir şekilde uygulanan tedavi yöntemleri bireyin direnme gücünün azalmasına ve hastalıklara karşı dirençsizleşmesine neden olur ve

bedenin çevreye karşı koyma kapasitesini azaltır, tüketir. Sağlık, yaşanan ortamın çeşitli saldırılarına karşı koyabilmek değilse, nedir?

Aynı şekilde zorunlu eğitim sistemi de, iyi yetiştirilmiş kafalar, yerine iyice doldurulmuş kafalar oluşturmaya çalışarak, ilgiyi ve öğrenme isteğini boğar. Yaratıcı kapasitenin geliştirilmesi ile öğrenmeyi birbirine karıştırır. Öğrenci, eğitimin bir sınıftan bir üst sınıfa geçmek, yetkinin diploma ile eş anlamlı, bilginin kendini kabul ettirebildiği oranda bir değeri olduğuna, dili kullanmayı bilmenin yeni bir şey söylemeye yaradığına inanır.

Bu karşı verimlilik saptamaları aygıtın kendisinin gerekliliğini yadsımaz ama onun şu andaki verimliliğini irdeler. Gelişmenin bir aşamasından sonra aygıtın temel hedefinin tersine çalıştığını gösterir: hız yavaşlar, tıp hasta eder, eğitim aptallaştırır. Aynı şekilde polis özgürlükleri savunacak yerde tehdit eder, politikacı bir düşüncenin temsilcisi olacağına onun sahibi olur... Hedefin ters-yüz olduğu basamağı kesin olarak saptamak olanaksızdır. Bir sistemin, verimli olmaktan çıkıp tersine çalışmaya başlaması, dağın bir yamacından çıkıp diğer yamacından inmek kadar basit değildir. Örneğin şehirlerdeki trafik tıkanıklığının hangi tarihten başlayarak veya kaçıncı arabanın üretilmesinden sonra hızı düşürmeye başladığı saptanamaz. Bu belirsizlik nedeniyle karşı verimlilik, usa uygun olmaktan çok öznel bir veri gibi görünür. Ama bu hiç de böyle değildir.

2. Radikal Tekel - Bir aygıt, bir gereksinimin karşılanması işlevini tek başına eline geçirdiği zaman Illich'in deyimiyle köklü bir tekelleşmeyle karşı karşıyayız demektir. Bu bir markanın pazardaki tekel uygulamasından çok daha geniş ve etkilidir çünkü radikal tekel özgürlükleri kısıtlamaktadır.

Şehirlerde araba, ulaşım tekelinin radikal tekelidir. Alan bütünüyle arabalara göre uyarlanarak yayaların ve bisikletlerin serbest dolaşımı engellenir. Sağlık kurumları da kendi aralarında böylesi bir tekel rolü oynarlar. Reçetesiz kendimizi tedavi ettirme olanaklarına ulaşabilmemiz, hatta hasta olduğumuzu kabul ettirebilmemiz olanaksızdır. Eğitim sistemine gelince, bu da, bilginin tekelini eline geçirmiştir. Şayet bilgi diploma ile kanıtlanamıyorsa bilgi değildir.

Gereksinimler üzerinde tekel oluşturan aygıtlar, kendini kullanan ile kullanmayan arasında eşitsizliği arttırır. Hız konusunda da gerçek bir sosyal farklılaşma vardır. Bir yanda takım elbiseli, ellerinde diplomat çantalarıyla havaalanlarının abonesi iş adamları, öte yanda, sabahın köründe, kitle ulaşım araçlarının içindeki solgun yüzlü insanlar ve ekzoz dumanları arasında ilerlemeye çalışan araba sürücüleri... Bir yerde kazanılan zaman, başkalarının zaman kaybı pahasınadır. Havaalanlarının çevresinde oturanlar, hayatlarında hiç uçağa binmedikleri halde, havaalanının yarattığı tüm olumsuzluklara katlanmak zorundadırlar. Bir kez hastanenin veya muayenehane kapısından içeri girildi mi, hasta bütün kimliğinden arındırılır. Pasif ve boyun eğdirilmiş "hasta" tıp aygıtının üzerinde çalışacağı hammadde haline dönüşür. Eğitim sistemine gelince, yüksek öğretim görmüş ve görmemiş ayrımını onaylayarak sosyal eşitsizliğin devam etmesine, hatta artmasına yol açar.

3. Afyon Etkisi - Bazı aygıtlar çağdaş insan üzerinde gerçek bir uyuşturucu etkisi yapar, alışkanlık yaratırlar. Arabanın yarattığı etki bunun en tipik örneğidir. Çok sayıda Batılı zamanının ve ilgisinin önemli bir kısmını arabalarına ayırır ve ona karşı megalomanyak bir tutku gösterir. Araba bağımlılığı

genellikle erkeklere özgüdür ve onların erkekliklerini ifade etme aracıdır. Bu bağımlılık, araba dergilerini, bir pornografi dergisine bakarcasına heyecanla karıştırmaya kadar varır. Fanatik arabadüşkünlüğünün etkisi, sert uyuşturucuların etkileriyle karşılaştırılabilecek düzeydedir. Saldırganlık, sinirlilik, sıkıntı, sosyal olmayan bireyci ve yarışmacı davranışlar ve bazen de ölümle sonuçlanan kazalar bunun göstergeleridir. Hız sarhoşu insan, böcek ezer gibi geçer gider insanların üzerinden. Bugün arabanın insanı özgür kıldığını söylemeye kim cesaret edebilir?

Tıp alanında ise, uyuşturucu sözcüğü birinci anlamında geçerlidir. Çok sayıda insan uyku verici veya uyarıcı bağımlısıdır. Doktora görünme gereksinimi bazı kereler saplantısal bir sevgiye dönüşür. Illich'in dediği gibi artık bugün hastalık hastaları değil, kendini sağlıklı zannedenler vardır.

Eğitimin böyle sonuçları azdır. Öğrenme isteği uyandırmaz ama sosyal yarışma ve otoriteye boyun eğme eğilimlerini kışkırtır.

Illichci aygıt analizi, bazı sistemlerin gelişmesinin doğal gereksinimleri saptırarak, bunları bazı kurumların gereksinimine dönüştürdüğünü gösterir. Yolculuk gereksinimi yerini araba sahibi olmaya, öğrenme gereksinimi yerini okula, sağlıklı olma yerini doktor bulabilmeye bıraktı. Aynı şekilde iletişim kurma gereksinimi yerini telefona, rahatlama, dinlenme gereksinimi yerini televizyona bıraktı. Genel olarak da, bir toplum içinde yaşamak ve kendini onun içinde güvenlikte hissetme gereksinimi yerini bakım altına alınma gereksinimine bıraktı. Aygıtların kullanım biçiminin eleştirisine paralel olarak çevreciler, kurumların ve devletin eleştirisine yöneldiler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AÇGÖZLÜ DEVLET

"Devlet, bir gişenin arkasına oturmuş kaba ve acımasız bir adamdır" diyordu Anatole France. Toplumu bireyin gözüyle sorgulayan çevrecilerin tanımının da bundan aşağı kalır yanı yoktur. "Sokaktaki insan için" devlet, her şeyden önce isimsiz, soğuk bir aygıttır. Hegel "idarenin, devletin ruhu, 'esprisi' " olduğunu iddia ediyordu. Marx da buna cevap olarak "bürokrasi devletin hödüklüğüdür" diyerek eğleniyordu. Ruh veya hödüklük ve idare, "iktidar" denen devasa bir hiyerarşik piramidin tepesine oturmuş ulaşılmaz varlığın bürokratik bir ürünüdür.

I- Bütünsel Devlet

III. Cumhuriyete kadar Fransız devleti, adalet, güvenlik ve yol yapımı gibi bir seri görevle sınırlı bir aygıttı. O günden beri ölçülemeyecek kadar büyümüş ve sosyal yapının bütünlüğüne el atmıştır. Özgürlükleri denetler, ekonomik yönelimleri belirler, tüm nüfusu temsil eder ve hatta bütün yurttaşları savunduğu ideolojik görüşe bağımlı kılar. Bir idareciden çok, "halka" ait denilen tüm alanların, malların ve doğanın sahibi olmuştur. İktidarın yürütme gücü, kendini hiç sorgusuz sosyal yapının beyni olarak kabul ederek, bu yapının bütün organ-

larının yönetimini eline geçirmek ister.

Bu güç ile birey arasında büyük bir uçurum vardır. Gişenin ardındaki yetkililer sürüsü içinde, yurttaşların dilekçeleri merdivenin üst basamaklarına bir türlü ulaşamaz, sorumluluğun kaybolup gittiği labirente benzeyen katı yapının içinde kaybolur gider. Gizlilik (devlet veya yönetim sırrı) içinde alınan kararlar, geri dönüşü olanaksız kılarak, tepeden inme, kuru bir dille, tıpkı yüce hükümdarın kararları gibi insanlara iletilir.

Büyük çalışma alanlarının üzerinde tıpkı küçük derebeylikler gibi örgütlenmiş "devletin koca bedeni" ve toplumu soyut ve bir örneğe uydurabilir bir bütün olarak yöneten teknokratlar, çevrecilerin gözünde büyümenin verdiği hasarların sorumlusudurlar. Her şeyi verimlilik ve usa yakınlıkla değerlendiren bakış açısıyla, tarım alanları basit bir üretim aracı, ormanlar kereste, göller ve nehirler basit birer su kaynağı, insanlar üretici ve tüketici birimler gibi görülerek doğa programlanmıştır. İstemedikleri, karşı çıktıkları birçok proje "ulusal çıkar" adına insanlara dayatılır. Özel teşebbüsçü teknokratlar, birden devletçi kesilip ulus adına verimlilik ideolojisi yayarlar.

Ulusal kitle iletişimi ve bilgi tekelleri, yönetim hiyerarşisi içinde sosyal denetim veya Georges Laparsada'ın deyimiyle "dünyanın bürokratlaştırılması" rolünü üstlenmiştir. Aşırı sol tarafından sıkça vurgulanan polis devleti görüntüsü, çevreciler tarafından da ele alınır ama bazı farklılıklarla. Çevreciler onun şiddete dayanan özelliğinin değil, ondaki her şeyi normalleştirme iradesinin altını çizerler. Bu açık ve polisiye bir baskıdan çok sinsi bir otorite olarak ortaya çıkar. Bu otorite tüm davranışları, hatta toplum dışı olanları da, "toplumsal" denilen kurumlar aracılığıyla denetimi altına alır.

Ekolojizm böylece marksist "devlet hakim sınıfların baskı aracıdır" tezine katılırken, ona "sosyal devlet" kavramını da ekler. Hatta *"Les amis de la Terre"* (Yerkürenin Dostları) derneği üyesi, Lille grubundan çevreciler "devletin en zararlı müdahalesi en çok sosyal görünenidir" tezini savunur. Buna göre bireyin, ona mutluluk vereceği iddiasıyla, uzman kurumların bakımına bırakılması, onun sorumluluk duygusunu azaltır. Bu eleştiri, iş dünyasının *dışında "devleti güçlendiren sosyal yardım* ve müdahalelerin sürekli arttırılmasını isteyen" politik ve sendikal çalışmalara kadar uzanır.

Bireyin otonomisindeki körelme, topluluğun otonomisinin zayıflamasına ve "sivil toplum"un iflasına yol açar. Çevreciler için sivil toplum, kurumsal çerçeveye girmeyen toplumsal ilişkilerin tümüdür. Otonom yardımlaşma çalışmaları, kooperatifler, dernekler ve aynı zamanda bir toplulukta, bir apartmanda, bir mahallede "yasal hak ve görev ilişkisine göre değil, karşılıklı gönüllülük üzerine oturmuş" insan *ilişkilerinin tümüdür sivil toplum* (Michel Bosquet). Ekolojizm, toplumun kendi kendine yeterlilik kapasitesini tahrip ederek, kültürü tekdüzeliğe indirerek ve ekonomik yoğunlaşmaya yol açarak, her geçen gün sivil topluma daha fazla müdahale eden devlete karşı çıkar. Kurumlar tarafından denetlenen, örgütlenen ve planlanan çalışmaların tümü, giderek daha fazla oranda otonom çalışmaların yerini alır ve devlet sonuçta sivil toplumu tahrip eder.

Çevreciler sosyal denetimin nasıl yaygınlaştığını Michel Bosquet'in ağzından şöyle kanıtlarlar: "Hiçbir yerel veya mesleki, sosyal veya kültürel ilişki - aynı evde oturan insanlar arasında bile- ilgili taraflar arasında, bir uzman yetkilinin müdahalesi, izni ve düzenlemesi olmadan ele alınamaz. Hiçbir giri-

şim, bir sorumlu saptanmadan -girişimcilere karşı değil yasalara karşı sorumlu- gerçekleştirilemez. Bir devlet memuru tarafından amacı ve biçimi belirlenmeyen hiçbir iş yapılamaz. Hiçbir gönüllü birliktelik, kurumlara hesap verme zorunda kalmadan, politik partiler tekelini kırmak veya uydusu olmayı kabul etmiyor suçlamasıyla karşılaşmadan oluşturulamaz." Sivil toplumun böyle devlet lehine zayıflaması temel özgürlüklerin kısıtlanmasına neden olur ve devletçi, bürokratik ve hatta totaliter bir toplum ortaya çıkarır. Bu da bütünsel devlete geçiştir. Devlet, bu noktada artık, Marx'ın sözünü ettiği gibi sadece bir araç değil, aynı zamanda bir amaçtır da.

II- MerkeziDevlet

Çevreciler, devletin bu yaygın, her yerde hazır ve nazır gücünün yanı sıra onun merkeziyetçi özelliğini de eleştirirler. Ivan Illich'in esinlendiği, sanayi sonrası çağın peygamberi diye anılan Paul Goodman çağdaş zamanların bu hastalığını ele alarak şöyle eleştirmişti: "Merkeziyetçi örgütlenme modeli toplumun bütün tabakalarında öyle bir noktaya kadar genişletildi ki, sonuçta etkisiz hale geldi. Ekonomik açıdan pahalı, insanlık açısından kafa şişirici, aptallaştırıcı ve demokrasi için dayanılmaz bir hale geldi." Çevrecilere göre politik merkeziyetçilik ile ekonominin yoğunlaşması, aynen verimlilik ve teknokraside olduğu gibi, birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Ekonomik açıdan devletin çıkarları ile özel kapitalizminkiler benzeşir. Her ne kadar Batılı ülkelerde, doğuya göre planlama devreden iyice çıkarıldıysa da, bu, durumu pek değiştirmez. Üretimde yüksek seviyede uzmanlaşmayı gerekli kılan ve ekonomik büyüme nedeniyle sürekli artan üretim

araçlarının yoğunlaşması, bu iki kesimin çıkarlarını birleştirmiştir. "Her mahalle, şehir ve bölge kendi gereksinimlerini karşılamak için değil, soyut, isimsiz kullanıcıların gereksinimleri için üretim yapmaktadır. Kimse ürettiğini tüketmiyor, tükettiğini üretmiyor" (Michel Bosquet).

Politik planda merkeziyetçilik, devlet kurumları çerçevesinin çok üstüne çıkmıştır. İktidarın devletleşmesi, karşıtında "sosyal devletçiliği" doğurmuştur: Politik partiler, politikayı zirvedekiler arasında görkemli bir oyuna indirgeyerek; ve sosyal hayatı kendi cansız tekelleri altına alıp dondurarak, merkezi ve hiyerarşik devlet görünümünde örgütlenmişlerdir. Merkeziyetçi model aynı zamanda ülkenin coğrafî yapısını da kendine göre belirler. Bu nedenle çevreciler, bölgelerin ekonomik ve kültürel alanda, ulaşım sisteminin örgütlenmesi ve hatta jakobenci mantıktan esinlenen ulusal eğitim sisteminin içinde sömürgeleştirilmesine karşı çıkan bölgeci hareketlerin tezlerinde de kendilerini bulurlar.

Çevrecilerin hayranlıkla söz ettikleri yazar Denis Rougemont'a göre devletleştirme savaşın çocuğudur. Askerlik yoklaması ve süratle seferber olma gereği, idarenin ve haberleşme araçlarının merkezîleşmesini getirdi. Bunu orduya gerekli malzemeleri yapması için ağır sanayinin gelişmesi izledi. Öte yandan, askerî disiplin bedeni, eğitim insan ruhunu, ulusal basın ilgiyi ve teknik davranışları hizaya soktu... Böylece devletin ruhu savaşın ruhuyla özdeşleşti. Aynı şekilde sanayi çağıyla dünyaya gelen merkeziyetçilik, verimliliğin ayrılmaz parçası oldu. "Devlet ile askerleşme, sadece ekonomik düzeyde değil, aynı zamanda düşün ve bilim alanında da başa baş gider" sözleriyle Serge Moscovici devlete karşı olan ekolojizmin anti-militaristliğini ilan eder. Yaşamın savunucuları böylece birden ölüm örgüt-

lenmesinin karşısına dikildiler. Çevreciler sadece zorunlu askerliğe ve silah üretimine karşı çıkmakla kalmazlar, aynı zamanda da sosyal yapı içinde her türlü militarist değerin yayılmasına, ne adına olursa olsun (savaşçı sosyalizmi ne anlama gelir? diye sorgular Moscovici), sürekli bir seferberlik halinde toplumu üniforma içine hapsetmeye çalışan ve kişiyi doğasından köklü bir şekilde koparan, toplumun askerleştirilmesine karşı çıkarlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞASINDAN KOPARILMIŞ İNSAN

Bir toplumu, üyelerinin birinin bir gününden iyi hiçbir şey anlatamaz. Ekolojizm Mayıs '68 kaynaklı günlük hayatın eleştirisine, insan doğasıyla ilgili eksik kalan yanlarını tamamlayarak sahip çıktı. Sanayi toplumunun insanı, doğasından koparılmış, yarattığı kültürün batağına gömülmüş bir varlıktır. Kaba veya yontulmuş, kendi yarattığı hapishanenin inatçı gardiyanı olan bir varlık. Ivan Illich'in anlatımından Serge Moscovici'nin kesin örneklerine kadar, ekolojizm hüznün siyahını ve asepsi beyazını kullanarak sanayi insanının iç karartıcı portresini resmeder. Elbette bu, siyah-beyaz renklerle ifade edilen insandan daha farklı bir insana ulaşma isteğidir. Burada karikatürize ettiğimiz, çeşitli maskelerin arkasındaki sanayi insanı Mister Hyde'ın gerçek yüzünü, çevreci Dr. Jekill'in anlatımında bulabiliriz.

I. Parçalanmış İnsan

Birinci Parçalanma: Şehirli ve Köylü - Birincisi, soğuk betondan yapılmış dama tahtasında üretim zorlamasıyla sınıflandırılmış kareler içinde - çalışma bölgesi, yerleşim bölgesi, tüketim bölgesi ve ulaşım bölgesi- bir dama taşıdır. Bir kareden diğerine, tek tip, aceleci ve tedirgin gölgelerle birlikte sıç-

rayıp durur. İkincisi ise, ağır ve riskli bir çalışma içinde, geniş tarlalarda tek başına yol alır. Birincisinin hayatı sıklıkla tahammül edilemez bir haldedir, ikincinin ki ise zordur. Sonuçta şehirden kaçışla, köyden şehre göç birlikte yaşanır.

İkinci Parçalanma: Üretici ve Tüketici - Tek bir beden içindeki iki insanın çatışmasıdır bu. E.F. Schumacher'e göre toprağın kullanım şekli ele alındığında bu ikilik çok çarpıcıdır. Çiftçi-üretici, olası bütün araçları kullanarak maliyetini düşürür ve kârını arttırır. Ama bunu yaparken kırsal alanın boşalması ve şehirlerin aşırı kalabalıklaşması pahasına, tüketici insan olarak yararlandığı toprağın sağlığını bozar, manzarayı çirkinleştirir. Çok sayıda üreticinin aklına kendi ürünlerini kullanmak gelmez bile. "Şayet üretici-insan birinci sınıfta yolculuk yapar veya lüks araba kullanırsa, buna savurganlık denir. Ama aynı insan bunları ikinci rolünde, tüketici-insan olarak yaparsa, bu yüksek hayat seviyesinin göstergesidir" diye belirtir Schumacher.

Üçüncü Parçalanma: Genel ve Özel - Günlük yaşam; bir yanda, para, verimlilik ve yarışma tarafından yönetilen ekonomik ve genel faaliyetlerle belirlenen, sade vatandaşın, işçinin yaşamı ile; öte yanda, duygu ve arzunun yer aldığı bireysel faaliyetler, özel yaşam, aile üyesi bireyin yaşamı arasında paylaşılmıştır. Bu bölünme toplumu bütünüyle ikiye katlar. Moscovici'nin belirttiği gibi "kişi, özel dünyasının dışında, her yerde dayatılan bir gerçekliğe bağlı, yanlış ve dağılmış bir durumdayken", özel yaşamının yer aldığı topluluk giderek küçülür, "kendisiyle ve yakın çevresiyle ilişki kurduğu, düş kurabildiği -düş arzunun gerçekleşmesi değil midir?- sığınak haline dönüşür,"

Dördüncü Parçalanma: Yaşlı ve Genç - Yaşlı ve genç ayrımı bütünüyle üretken olan ve olmayan

ayrım çizgisinin üzerine oturur ve gerçekte toplumu üçe böler: birinci yaş insanı, üretken olmayan çocuk; ikinci yaş insanı, üretken yetişkin ve son olarak üçüncü yaş, üretken olmayan yaşlılar. Bu üç kategori arasındaki ayrım giderek artmaktadır. Üretkenliğin zorlamasıyla oluşan ideal çağdaş sanayi toplumunda çocuğun yeri kreş veya okul, yetişkinin ki işyeri ve yaşlıların ki ise bakım evleridir.

Beşinci Parçalanma: Kafa ve Kol - Birincisi, en iyi koşullarda, varlığını soyutlamaya, düşünmeye, tartışmaya ve bilgiye adar; en kötüsünde ise bilginin usanç verici kullanımı içinde sıkıntıdan boğulur ama pratik bilgiyi, nasıl yapılacağını hiç dikkate almaz. Diğeri ise, en iyi koşullarda, eşyayı yaratır, maddeyi işler ve somutla oynar; en kötüsünde ise bütün gücünü ve cesaretini bitmez tükenmez bir tekrar makinasını döndürmek için kullanır. Teorik bilgiye, manevi tatmine ulaşamaz.

Kalın çizgilerle anlatılan bu parçalanmışlık, toplumu böylesine kesin çizgilerle birbirinden ayırmaz. Ama sosyal yapıyı ve bireyin kendisini etkileyen gerçek bölünmeyi ortaya koyar.

II- Kişiliksizleştirilmiş İnsan

Bölmelere ayrılmış dünyasında, parçalanmışlık içindeki çağdaş insan, özellikle şehirli, ne kendi ne de benzerlerinin eylemliliğinin bütünlüğünü algılayamaz. Aşırı uzmanlaşmanın sonucu, ne kendi eylemlerinin sonuçlarından ne de kendi kaderinden kendini sorumlu hisseder. Ve sonuç olarak birey olma özelliğini kaybederek, bütün diğer ekonomik insanlara benzeyerek kendini tüketir. Bütünlüğe ulaşmış birey değil, genel, isimsiz bir insan, bir çalışan olur. "Bundan yüzyıl önce Karl Marx, günlük hayatta kullandığımız eşyaların alınabilir ve satıla-

bilir olmakla değerleri saptanan birer mal haline dönüştüğünü ortaya koymuştu. Bugün daha çarpıcı bir gerçekle, insanın, örgütlenme amacıyla bağlantılı olarak değer biçilen, bireysel özelliklerinden arınmış çalışanlardan bir tanesi haline dönüştüğü gerçeği ile karşı karşıyayız" (Paul Goodman).

Doğasından koparılan insan emeğini değersizleştirir: Zanaatkârın ve işçinin gururu olan iyi bir iş yapma aşkı bir sosyal statü kazanmak uğruna yok olur. "Nesnel görevlerin zorlamasıyla, çağdaş işçi, doğasına aykırı bir şekilde kendisini tekdüzeliğin çarkına bırakır. Zamansız ve yersiz olduğu, örgütlenme normlarına uymadığı suçlamasıyla karşılaşmaktan korkarak girişimde bulunmaktan çekinir. Her türlü kişisel girişimden kaçar ve ürkekleşir, uygunculuğa sığınır. Ne günlük iş düzeninin ne de varoluş nedeninin dışına çıkmaya cesaret eder. Artık neyin ilginç olduğunu bilmez, ne kendinin ne de hayatın tadına varır" (Bernard Vincent).

Coşkusuz ve sorumluluk duygusu olmadan, yaşadığı şehrin duvarlarının rengini alır, şehirleşmenin oluşturduğu kurallara, düzen ve biçime kendini uydurur. Kalabalık içinde tek başına, isimsiz-sıradan bir kimliğe bürünerek erir. Bu günlük yaşamın tekdüzeliğinin dışına bir tek çıkışı vardır: gösteri. Pasif bir izleyici olarak gerçeğin yansıtılan görüntüleri içinde yaşar. Televizyondan algıladığı sosyal ölçülere göre davranışlarını düzenler. Kendi yaşamının yavanlığını, kahramanlarının varlığında unutur ve kendini oralarla özdeşleştirerek coşar. Küçük kendini büyükle özdeşleştirir, büyük ise tüm narsitler gibi küçüklerin aynasında kendini hayran hayran seyreder. Haber bombardımanı tarafından uyutulan, yaratılan heyecan verici ve yaldızlı olaylarla gözü kamaşan çağdaş insan, düzenli bir şekilde duygusallığına karşı aşılanır, duygusuzlaştırılır.

Gerçeğin gösterisi, gösterinin gerçeğini oluşturmayı becerir. Yapay, gerçekten daha gerçek, bir manzara "bir kartpostal kadar güzel" hale gelir. Görüntüler toplumu, yavaş yavaş, anı yaşama, güzellikleri hafızaya alma duygusunu tahrip eder; fotoğraf makinası, sanki zamanı durdurabilirmiş gibi, sanki alanın fotoğraf karelerine alınması unutulmayı engelleyebilirmiş gibi, sanki insan kendini ölümsüzleştirecek yolu bulabilirmiş gibi seyretme zevkini köreltir. Çok sayıda "yapay organ" gerçeklikle onun anlamı arasına girer. Böylece şarkı söyleyeceğimize, şarkı dinlemeyi, spor yapacağımıza TV'de sporu izlemeyi, yaşamaktansa yaşamımızı seyretmeyi yeğler hale geliriz.

III- Bağımlı İnsan

Para "mutluluk getireceğine" çağdaş insanı borç kıskacına alır. Böylece çağdaş insan yabancılaştığı işini kutsallaştırır. Para, insanı sanayi toplumunda "mutluluğun" yerini alan daha fazla tüketebilme olanağına kavuşturur. Üretim dünyasının oluşturduğu sıkı dokudan kaçabilen ender özgürlük alanları bile her şeyi nicel ölçülerde ele almaktan kaçınamaz: kırılan rekorlarla değerlendirilen spor, eş sayısıyla ölçülen aşk... Burada Raoul Vaneighem'in altını çizdiği insanın "değeri"nin genelleştiği noktaya gelinir: "Arabayla yapılan basit bir gezi zevkinin bile katedilen kilometre miktarı, ulaşılan hız ve tüketilen yakıtla ölçüldüğü bir dünyadayız." Kalite bir dizi sayıya dönüşerek değerini kaybeder. Özel yaşamla üretim dünyası, zaman ve alan olarak, birbirinden giderek uzaklaşırken, yarışma, kârlılık, kullanım tekniği, üreme hızı hatta uzmanlaşma özel yaşamın içine yayılır. Çağdaş insan tekniği iyi kullanarak, uzmanlaşarak sevişir ve yemek yapar.

"Hayatta başarılı olmak, iyi bir sosyal seviyeye gelmektir", yani iyi bir işe sahip olmaktır. Başarı veya kazanç yarışı duygusal ve dostça ilişkileri ezmeye çalışır. İşsiz kalmak sonuçta dayanılmaz bir güvensizlik duygusu yaratır. İşsiz kendini sadece üretim dünyasından değil, toplumdan da dıştalanmış hisseder. Hayatına bir anlam veremez, böylece sadece işin bir anlam ifade ettiğini kavrar. Biraz uzun süren eğlence sıkıcı gelir. Emekliliğe gelince, iş hayatının birden kesilmesi dayanılması çok zor bir boşluk yaratır. "Mutluluğu arıyorsun ama güvenliği yeğliyorsun" der Wilhelm Reich bireysel riskin de özgürlüğün gereklerinden biri olduğunu anlayamadan, güvenliği benzerleri arasındaki dayanışmada değilde sosyal güvenlik kuramlarında arayan çağdaş insana, küçük adama.

IV- Evcil İnsan

Ivan Illich için olduğu kadar ekolojist Murray Bookchin için de, özgürlük kavramı hak kavramı ile çatışmak zorundadır, çünkü hak özgürlükleri bastırır. Otomobil kullanma hakkı, hareket etme özgürlüğünü tahrip eder. "Toplum, hakları saptamak için uzmana ne kadar çok yatırım yaparsa, o kadar yurttaşların özgürlükleri kısıtlanır" (Illich). Biyolojist Henri Laborit hiyerarşi düşkünleri tarafından özgürlüklerin kısıtlanmasının bireyi çocukluğundan başlayarak kıskaca aldığını ileri sürer: "Yalıtılmış insan zorunlu olarak bir hiyerarşi içine sokulur ve bu hiyerarşi içinde "astlarına" karşı babaerkil ve egemen, "üstlerine" karşı uysal ve çocuksu davranışlar gösterir". Amerikalı psikolog Stanley Milgdam, bu otoriteye boyun eğişin, bazı hallerde "normal" bir vatandaşı benzerlerine karşı nasıl acımasızca davranmaya kadar götürebileceğini gösterir.

Bireyi tıbbi cezalandırma amacıyla kullanılan psikolojik terapi kalıplarına uymuyor diye kolayca damgalamayı sağlayabilecek bilgisayar fişleme sistemi ve bir dizi yeni tekniğin yarattığı uygulamalar, bir sosyal kalıp yaratabilir ve davranışların yönlendirilmesine, hatta ideolojik ve politik saptırmaya yol açabilir. Tabii Doğu'daki *goulag*'a ve Batı'daki toplama kamplarına göndermek gibi kolay yöntemler kullanılmadığı zaman. Yeryüzünün bazı bölgelerinde, işkence ve tecavüz günlük olaylar haline gelmiştir, yasal olmasa bile neredeyse meşru görülmektedir. Batı toplumu böylesine şiddet kullanmaz, çevrecilerin varlığı da ifade özgürlüğünün bu toplumlarda kabul edildiğinin kanıtıdır. Ama, çevrecilere göre, öyle kurnazca normalleştirme metodları kullanır ki, birey isteklerini frenleme alışkanlığını kazanır. Serge Moscovici ikili bir "kendi kendini evcilleştirmeden" söz eder. Önce sezgiyi etkisiz bırakarak, gereksinimlerin belirli zamanlar dışında karşılanmasını reddederek, doğal ve kendiliğinden gelişen bütün olumlu değerleri inkâr ederek oluşan içsel evcilleşme. Ve bunun ardından gelen, evreni kısa vadeli çıkarlarına ve kendi modeline uygun hale getirmeye çalışarak gerçekleşen dışsal evcilleşme. Artık "doğal" olan hakim ideolojidir; sanayi toplumu yalın olmayı yasaklayarak insan bedeni ve doğasını, vahşi doğa kadar çevrelemeye çalışır.

V- Köklerinden Kopartılmış İnsan

Dışarıdan gelen, ekonomik nedenlerle büyük şehire göçmüş çağdaş insan, ülkesiz insandır. Şehrin duvarlarında kendi geçmişini görmeyen üretim göçmeni, orantısız ve aşırı yapay bu dünyaya zor uyum gösterir. "Boynuna geçici ve değişken yaftası asıl-

mış bu insanlar, şehir ve devlet sınırlarının dışında, toplumun dışındadırlar. Hangi kökten gelirlerse gelsinler, hiçbir yere ait olmayan bir toplum oluştururlar"(Serge Moscovici).

Hiçbir topluluğa ait olmayan, köklerinden koparılmış insan hem yaşadığı toprağa hem de orada yaşayan insanlara yabancıdır. İç içedir, ama bu, kısa sürede sevimsiz bir birlikteliğe dönüşür. Diğerlerinin yanı başındadır ama onların "yakını" değildir. Çocukluk arkadaşlıkları parçalanmış, dostluklar dağılmıştır. Posta kutuları, sevgi ve sıcaklık mesajlarıyla değil reklâm broşürleriyle doludur. insan solmuş bir çiçek gibi kendi içine kapanmıştır. Kalabalığın içinde tek başınadır.

Beslenebileceği ne bir alan ne de tutunabileceği ilişkiler olmadığı için kültürsüzleşir ve tekdüzeliğin içinde ülkem, toprağım veya mahallem duygusunu ve giderek kendi şive ve lehçesini kaybeder. Illich'e göre son yirmi yılda kaybolan dil sayısı yıl başına elliyi bulur. Gelenek, görenek ve tarih unutulmaya terk edilerek, insanın varoluşunun sonucu olan çeşitlilik kaybolmaktadır. "Şiveyle konuşmamalıyım" saplantısı küçük halkların belleklerindeki yüzlerce sözcüğün, deyimin yerini almaktadır. Zengin geçmişleri, resmi Fransız tarihinin baskısı altında silinip gitmektedir.

Tarihsiz toplumda atalar unutulur, yaşanan deneyler kaybolur hatta farklılık bilinci kararır. Sonuç bellek yitimidir; çağdaş insan, Paul Goodman'ın ifadesiyle, "devamlılık duygusunu" artık hissetmek olur. Yaşamın sürekliliğine, dünyanın bir adım ilerisini hazırlayarak babadan oğula devamlılık göstereceğine olan inanç kaybolur. Nereden gelip nereye gideceğini bilemez. Sanki tarih kendisiyle birlikte bitecekmiş gibi, geçmişin bütün birikimini reddeder. İçinde yanan çocukluğu bastırarak, var

olmaya çalışan yaşlılığı küçümseyerek, kendine olan inanç ve saygıyı yitirir.

VI- Düşkırıklığına Uğramış İnsan

İnsan hiçbir zaman bu kadar maddi güvenlik içinde olmamıştı. Ama bu kadar büyük düşkırıklığına da uğramamıştı. Değişkenlik ve köklerinden kopma, bilinç ve davranış bunalımına yol açtı. Günlük hayatın tekdüzeliği insanın düşüncesinde de yer eder. Günlük sosyal yarış, yapayın baskısı altındaki çağdaş insan, bireyciliği ve kaderciliği benimser. Kaderine razı bir şekilde, kararlılığını, hangisi olursa olsun, hakim politikanın hizmetine sunar. Şayet bu politika aniden değişecek olursa, örneğin bir seçim sonucunda, bu kez hemen bu yeni düşüncenin peşine takılır ve kalabalıkla aynı yönde yürümeye başlar.

Bazıları için bu tavır alış biçimi, kaybolan düşlerin, kırılmış umutların, içi boş söylemlerin yarattığı bir bıkkınlığın sonucudur. En isyancı kuşaklar bile bu düşkırıklığını yaşadılar. Sinemaca Jean-Luc Godart'ın deyimi ile Marx'ın ve Coca Cola'nın çocukları 1968'de Coca Cola'yı, 1978'de Marx'ı reddettiler. Solun yücelttiği meşaleler '80'li yılların ideolojik ortamında birer birer söndüler. Ve düşkırıklığına uğramış gençlik Arthur Clarke'ın "gelecek artık eskisi gibi değil" sözlerini benimseyebildi.

Diğerlerine göre bu, yanıltan sosyalizmin yarattığı bir durumdur. Sovyetler Birliği'nde Ekim Devrimi şarabının ekşimesinin, Çin'de büyük önderin ardında tam bir karmaşıklık bırakmasının, Portekiz Karanfili'nin solmasının sonucudur. Bilinen bu felaket çığırtanlıklarına rağmen çevreciler, bu rahat karamsarlığı kabul etmezler. Fransa'da, 1981'de solun zaferini sevinçle karşılayan çevreciler, her ge-

lişmeyi de alkışlamadılar. Fransız usulü bu sosyalizmle aralarına, onu eleştirebilmek için mesafe koydular.

Çünkü bu sırada ekolojizm kendi ideal toplum görüşünü geliştiriyor ve ütopyanın tohumlarını suluyordu.

ÜÇÜNCÜ KISIM

ÇEVRECİ BİR TOPLUMA DOĞRU

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİ POLİTİK VE EKONOMİ POLİTİK

Ekonomi politik üzerine çalışmaları olan kuramcı Joseph Garnier, 1850 yılında, üretilen zenginlikleri yapay veya sosyal, "hava, ışık, buharın genişleme gücü gibi" doğal zenginlikleri "bedava ve doğanın cömertliği" olarak tanımlıyordu. Bugün ne zenginlikler ne de ekonomi politik eskisi gibi.

Kendilerine yöneltilen şiddetli eleştirilere karşın, gerçekte ekolojizm ekonomi politiği küçümsemez ("Sadece günlük ekmek için sinirleri yıpratan ekonomiyi küçümserler"der Emmanuel Mounier). Zenginliklerin üretilmesi, dağıtılması ve tüketilmesi bilimi veya Marx'ın deyimiyle sefaletin bilimi nasıl küçümsenebilir ki? Hele çağdaş gerçekliğin ekonomi-bilimini çevre bilimini hesaba katmaya zorladığı şu durumda. "Ekoloji politik" doğayı ve toplumu, bireyi ve topluluğu karşılıklı ilişkiler içinde ekonomi politikle uzlaştırmayı önerir. Bu öneri Marx'la Illich'i birleştiren Michel Bosquet tarafından çok iyi bir şekilde şöyle açıklanır:

- Ekonomi politik, soyut, ekonomideki işlevlerine göre parçalanmış *ekonomik insanlar* ve sosyal alışveriş topluluklarıyla ilgilenir. Ortaklaşmanın ve karşılıklı ilişkilerin başladığı yerde ise ekonomi-politik durur.

- Ekoloji-politik ise, ekolojik çevredeki somut insanla, *ekolojik insan,* ve küçük topluluklarla ilgile-

nir. Ekonomik hesap ve faaliyetlerin durduğu noktadan sonra onun ilgi alanı başlar.

I- Kaynakların Dökümü

Kaynak var, kaynak var: Madde yok olmaz, yenilenmez ama tekrar kullanılabilir. Yeraltından çıkarılan ve insan tarafından işlenen maddi kaynaklar (metaller örneğin) ilk kullanımlarından sonra, şayet ulaşılabilir, teknik ve ekonomik olarak işlenebilir ise, üretim zincirine tekrar sokulabilir. Buna karşılık enerji giderek azalir ama kendini yenileyebilir. Yani enerji ve organik kaynaklar tekrar üretim zincirine sokulamazlar ama bu kaynaklar, uzun sayılabilecek bir sürede, kendilerini yeniden üretirler. Bu yeniden üretme süresi, hayvansal ve bitkisel kaynaklar için hızlı, depolanmış enerji durumunda ise çok yavaştır. Yeniden üretme süresi için insan ömrü yetersizdir.

Yani, çevrecilerin sevgili uzay aracı dünya yolcularına şu olanakları sunar:

- Giderek tükenen, kendini yenileyemeyen sınırlı enerji kaynakları. Bunlar fosil enerjisini oluştururlar.
- Tüketim süresince azalan ama sürekli kendini yenileyen sınırsız enerji kaynağı. Bu güneş ve onun sonucunda elde edilen enerjidir.
- Ne yok olan ne de kendini yeniden üreten ama kullanıldıktan sonra tekrar işlenebilecek olan sınırlı mineral yatakları.
- Tüketim sürecinde azalan, şayet insan izin verirse kendini yenileyebilen (bitki ve hayvanlar) potansiyel biyolojik kaynaklar.

Açıkça görülüyor ki, bir yandan yatakları delik deşik yapmayı durdurarak, bunların tüketimini sınırlayarak daha çok güneş enerjisi kullanımına

ağırlık verilmesiyle, diğer yandan, biyolojik kaynakların kendi doğallığında yeniden üremesine olanak tanıması ve mineral kaynaklarının (aynı zamanda odun, kâğıt gibi organik maddelerin) tekrar üretim zincirine sokulmasının desteklenmesi insanın çıkarınadır. Var olan bu dört kaynağa uygun bu dört hedef, çevre kirliliğinin sınırlandırılmasına ve doğal üretkenlik ile toplumun üretkenliği arasında, her iki tarafında çıkarına olan bir uyumun bulunmasını sağlıyacaktır.

Tarımda ise, çağdaş tekniğin kullanılmasıyla, toprağı zorlamadan ve tahrip etmeden doğal verimlilik arttırılabilir. Yanlış bir şekilde "biyolojik tarım" diye adlandırılan, "bitkiyi beslemek için toprağı besle" diye ifade edebileceğimiz yöntem sayesinde bu olanaklıdır. Toprağın biyolojik faaliyetini organik ve elverişli minerallerle zenginleştirerek koruyarak, yan etkileri fazla olan zehirli maddeler yerine biyolojik mücadele yöntemlerini devreye sokarak, doğal zincire uyumlu, şenlikli bir üretim zinciri kurulabilir.

II- Yenilenebilen Enerji

Çevrecilerin enerji bunalımına karşı önerilerini bir cümleyle şöyle ifade edebiliriz:"Şayet banyo küveti su sızdırıyorsa, iki misli büyük çeşmeye değil bir tıkaça gereksinim vardır." Enerji bunalımına karşı geliştirilen analizin temelinde üç soru yatar: Hangi enerjiye, ne kadar gereksinimiz var ve bu gereksinimimizi en az tahrip ederek nasıl karşılayabiliriz?

Çevrecilerin bu sorulara yanıtı, kaba hatlarıyla, az tüketen bir toplum modelidir. Ekonomik, teknik ve ekolojik açıdan çok verimli olmayan ve tehlikeli olan sistemler, örneğin bütün bu olumsuzlukları

barındıran nükleer enerji sistemleri, terk edilmelidir. Güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji, yavaş yavaş fosil enerjisinin yerini almalıdır. Çevrecilerin hesaplamalarına göre 2020 veya 2050 yıllarına kadar uzanan bir geçiş döneminin sonucunda, sadece yenilenebilir enerjiye (güneş, hidrolik, rüzgar ve bitkisel) dayalı, düzenli bir enerji rejimine ulaşılabilir. Şüphesiz bu, enerji tüketiminin sabit kalmasını gerektirecektir. Bu enerji tüketiminin uzun vadeli amacı gelecek nesillere tükenmiş ölü bir akü gibi bir yerküre yerine, güneş enerjisi ile "kendi kendine dolan" bir dünya bırakmaktır.

Çevreciler oldukça uzun bir gelecekte genel sonuçlara varmayı hedeflerken, ivedi, enerjinin sonuçta kullanıldığı yeri gözönüne alarak yeniden dağıtılmasına öncelik tanıyan önlemler de getirirler. Isınma ve evlerdeki çeşitli kullanımlar için düşük derecedeki ısıdan (bunun büyük kısmı güneş enerjisi tarafından karşılanacaktır), çeşitli sanayi dalları için yüksek derecedeki ısıdan (şehirlerde elektrik-ısı santralları ve sanayi artığı olan ısının devreye sokulması bunun temel kaynakları olacaktır) enerji üretmek, elektriği ise sadece kendine özgü tekniğin gerektirdiği yerlerde (aydınlatma ve motorlarda) kullanmak gibi. "Sızıntıyı durdurmak" için oturma ve çalışma alanlarının termik yalıtımı ve hammaddelerin tekrar üretim zincirine sokulması, ayrıca ek enerji birikimi sağlayacaktır.

Bu önerilerin gerçekleştirilebilmesi, şüphesiz ki yeni bir sosyo-politik ortamın yaratılmasıyla olanaklıdır. Bu "yumuşak" enerji sistemi ne kadar az merkezîleştirilirse, küçük ölçekte ve üretim yerinin ne kadar yakınında kullanılırsa, o kadar etkili olacaktır. Böylece bu sistem aynı zamanda tüketicide de bir davranış değişikliğini öngörür. Tüketiciler merkezi sistemle göbek bağlarını koparabildikleri

oranda kendi rahatları için daha aktif olarak çaba göstereceklerdir.

Çevreciler için, güneş enerjisi otonominin gerçek bir sembolü haline gelmiştir.Güneşin bu yeni kutsanması, elbette her türlü mistisizmden arınmış değildir ama bilim dünyası da bu kutsamaya katılmaya başlamıştır: Geçmişte tapındığımız gök cismi geleceğin umududur artık. Sembolikte olsa, güneş enerjisinin günlük hayata girmesi, onu coşkuyla, halkın bilimiyle ve binlerce yıllık törelerle tekrar birleştirmiştir.,Güneşin, şairleri, bir araya getirilen binlerce ampulden daha fazla esinlendirdiği de tekrar kanıtlanmıştır.

III- Hafifleştirilmiş Çalışma

Az enerji tüketimine dayalı mütevazi bir üretim seçeneği, ekonomik yönelimin bütünüyle sorgulanmasını gerektirir. Birbirinin karşıtı iki seçenek vardır: Ya daha fazla emek gerektirecek ve yeni yıpratıcı iş alanları yaratacak olan, gereksinimlerin daha fazla mal üreterek karşılanmasına devam etmek, ya da otonom yaratıcılığa daha fazla olanak vermek için, daha fazla boş zaman sağlayan, daha az ve daha iyi koşullarda çalışarak daha dayanıklı, daha gerekli ve daha az mal üretmek. Ekolojizmin öğütlediği bu ikinci çözüm *öncelikle* tam istihdamı ters-yüz eder. Söz konusu olan mesleki faaliyetler yaratmaktan çok, yaratıcı çalışmaları meslek haline getirmekten çıkarmaktır. Değişim değerlerinin tekrar tekrar yenilenmesini devam ettirmekten çok, yenilenebilir kullanım değerini üretecek olanakları verebilmektir.

Göklere çıkarılmış, kutsanmış değerlerin çevreciler tarafından ters-yüz edilmesi, birey içinde temel bir değişikliktir: Çalışmak için yaşamak yerine ya-

şamak için çalışmak. Herkesin çalışma süresini azaltmayı sağlıyacak bir ekonomik değişiklik, ancak birbirini izleyen bir dizi ekonomik önlemin gerçekleştirilmesiyle olanaklıdır: tüketimin ve üretimin azaltılması, tahrip edici üretimin kaldırılması veya azaltılması, üretilen malların dayanıklılık sürelerinin arttırılması ve yeniden üretim zincirine katma yöntemleriyle savurganlığın azaltılması... Bu bakış açısıyla işçilerin birinci talebi "herkes için yarım gün iş" olacaktır. Bazı ekonomistlere göre, sosyal ve ekonomik yapıda sarsıntı yaratmadan, haftalık çalışma süresini dörtte bir düşürmek olanaklıdır.

Çevreciler, aynı zamanda, yaşlıları toplum dışına iten emeklilik kavramına da karşıdırlar, Yaşa bağlı emeklilik yerine isteğe göre emeklilik veya belirli sürelerde çalışmaya ara vermek gibi uygulamaları önerirler. Amaçları çalışmayı bireyin yaşamı içinde daha iyi yaymak ve bunu gerçekleştirirken çalışma hayatının nesiller arasında daha iyi bölüştürülmesini sağlamaktır. Bu anlayış içinde otonom faaliyetlere, topluluğa ait araç ve gereçler ve mahalle atölyeleri oluşturularak, yaşam ve üretim dünyasının birbirine yaklaştırılması sağlanarak, öncelik verilecek ve bu faaliyetler özendirilecektir.

Bu önlemlerin amacı emek kavramına yeniden değer kazandırmak ve değerinin bilinmesini sağlamak, bir başka deyimle, çalışma zevkini yeniden bularak hayatın tadını yeniden keşfetmektir. Bütün bu önlemler genel analiz seviyesinde veya basit zevkler şeklinde sunulduğu ve sosyal gerçekliği gerçekten hesaba katmadığı için son derecede sınırlı kalmaktadır. Bu da, çevreci hareketin Fransa'da işçiler arasında var olamamasının en önemli nedenlerinden birisini oluşturur.

IV- Kalkınmanın Bir Başka Yolu

Üretimin arttırılmasının değil de, çalışma süresinin kısaltılmasını temel alan bir toplumsal evrim nasıl tasarlanabilir veya gerçekleştirilebilir? Sanayi toplumunun köklerine saldıran bu çevreci önerinin temel sıkıntısı buradadır. Büyümenin hemen durdurulması, "sıfır büyüme; '70'li yıllarda Amerikalı çevreciler tarafından savunulan bu öneri, Fransız çevreciler tarafından şiddetle eleştirildi. Onlara göre, bu öneri beraberinde gerici bir sosyal seçenek hatta totalitarizm getiriyordu.

Çevrecilerin çoğunluğu büyümeyi durdurmayı değil, onu yeniden tanımlamayı amaçlarlar: Gelişme, ihtiyatlı ve pragmatik adımlarla gerçekleştirilmek zorundadır. Her adım, şayet gerekli olursa çizilen yolun tekrar gözden geçirilmesine ve düzeltilmesine olanak vermelidir. Geri dönüşü olanaksız olan hiçbir adım atılmamalıdır. Çevrecilerin nükleer santrallere karşı çıkmalarının bir nedeni budur. Çünkü nükleer artıklar yüzlerce yıl, hatta birlerce yıl zararlı olmaya devam ederler. Nicel büyüme bölgelere göre farklılıklar göstermek zorundadır. Bir toplumun gelişmesi tek yönlü ve toptan değildir ve doğal çevre ile sosyal çevre arasında uyum arayışı içinde çeşitlilik gösterir. Murray Bookchin'e göre kapitalizmin yarattığı bolluk başka türlü kullanılsaydı özgürleşmenin kaynağı olabilirdi: "Bugün kapitalizmin temel çelişkisi, bugün olanla, olabilecek olan arasındaki, egemenlik gerçeği ile özgürlük potansiyeli arasındaki gerilimdir." Yine Bookchin'e göre, gerçekte sanayi toplumu bugün, yaşamı sürdürmek için ömür boyu çalışma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Ama bu zorunluluğu yapay bir şekilde sürdürmektedir. Bir başka ekonomik ve sosyal örgütlenme bu yapay zorunluluğu ortadan kal-

dırabilirdi.

Sadece nicel değil "nitel" büyüme de, insan çalışmasını hafifletmek ve kültürel açılımını sağlamak için, toplum ve doğa arasında en iyi uyum ve en iyi teknoloji arayışını zorlayacaktır. Çevreci bakış açısına göre toplum, her geçen gün biraz daha hantallaşan, her gün daha fazla yemeye zorlanarak şişen dev bir yaratık gibi değil, dengeli beslenen doğal bir gövde gibi organlarını değil zekâsını geliştirecektir.

Çevrecilerin gözünde gelişme, sadece madde ve enerjiyi değil, yaşamın üçüncü önemli unsuru olan kalıtımsal ve tarihsel bilgiyi kullanmayı da kapsar. Bilginin yaygınlaşması toplumu daha uyumlu bir hale getirecektir. Bu konuda çağdaş teknoloji çevrecilere öncülük etmektedir: Nasıl sanayi toplumunun özsuyu enerji olduysa, bilgi de bilimsel toplumun özsuyu olacaktır.

Çevrecilerin "yaygınlaşma" algılaması usa uygunluktan çok, bilince dayanan basamak ve sınır kavramlarına dayanır. Jean Pierre Dupey ve Jean Robert toplumsal hızın sınırlandırılmasını şöyle açıklar: "Okşama eyleminde elin hızı satte 5 kilometredir. Saatte 10 kilometreden itibaren artık masajdır yapılan ve saatte 40 kilometreye ulaşınca tokat atmış olursunuz." Gerçekte kimse elinin "hızı"nı sınırlamaz. Sadece ne zaman okşadığını, ne zaman tokat attığını bilir. Çevreci Phlippe Lebreton aynı düşünme biçimini ilerleme için önerir. O'na göre ilerleme bugün bir top mermisi hızıyla yol almaktır. Ekolojizmin gözden geçirdiği ve düzelttiği gerçek ilerleme ise, top mermisini düşme noktasına getirmeyecek bir biçimde olacaktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise, olabildiğince çok alet yapmaktan değil, en iyiyi aramaktan geçer.

İKİNCİ BÖLÜM
UYUMLU AYGIT

I- Kabuğundan Çıkartılan Bilim

Bilimin mitlerden arındırılması ve kitlelerin malı haline getirilmesi ancak onun içsel yapısının yumuşatılması ve aynı zamanda dışa açılmasıyla olanaklıdır. Bilimsel bilgi, bilgiye ve bilime dayanan toplum diye adlandırabileceğimiz geleceğin toplumunda can alıcı bir rol oynayacaktır ve hiç şüphesiz demokrasinin önemli bir kolu olacaktır. Bilimi "çevreci" yapmak, kurumsal yapının dışında bağımsız araştırma organları oluşturmak, araştırmanın yönelimlerini gün ışığına çıkarmak ve bu yönelimlerin dayattığı toplumsal seçenekler üzerine halka açık bir tartışma olanağı sağlamaktır. Yani herkese bu dosyalara ulaşabilme olanağının ve bu dosyaları anlayabilecek, bilim ve onun uygulamaları karşısında eleştirel olabilecek düzeyde eğitim olanağının verilmesi demektir.

Paul Goodman'ın aygıtların sınırlarını ve yararlılık düzeylerini irdeleyecek ahlâki bir bilim, "sınır bilim" yaratılması isteğine, Ivan Illich radikal bir araştırma önerisi ekler: Teknolojinin zararlılık derecesini saptayacak, yaşam ve özgürlükler dengesini en yüksek seviyede tutacak teknikleri bulacak bir araştırma.

Şimdiden Amerika Birleşik Devletler'inde ku-

ramsal düzeyde uygulanan bu araştırma yöntemi, çevrecilere göre halka açık yönelim tartışmalarına ve bilimin eleştirel analizine açılmak zorundadır.

Bilimin temel görevi yaşamı anlamaktır ve bu nedenle de onu korumak zorundadır. Bilimin Paul Goodman tarafından böyle ahlâki konumda ele alınmasındaki amaç "bizim ve doğal dünyanın bir parçası olduğumuzun anlaşılmasını sağlamak ve insanları onu sürekli denetim altına alma çabalarından vazgeçirmektir". Yapılacak şey, doğal olayların incelenmesine öncelik vermek ve insanlığın yazgısını iyileştirecek çalışmaları yoğunlaştırmaktır. Bu, aynı zamanda, birbirinden ayrılmış, bölünmüş farklı bilim kollarının tekrar bir arada ele alınmasını zorunlu kılar. Çünkü en verimli bilim, birçok bilim kolunun birlikte elde ettiği bilginin kaynaştırılması ve sentezi yoluyla elde edilir.

Çevreciler bugüne kadar kesinleşmiş epistemolojik öneriler getirmediler. Başlangıçta yapılmak istenen sadece doğayı araştıran değil, aynı zamanda insanın doğaya ne yaptığını da sorgulayan bir duyarlılığın bilim dünyasında da uyandırılmasıdır. Bu, bilimsel bakış açısının derinliğine bir analizi üzerine oturmamaktadır. Buna karşılık ekolojizmin salt teknolojik alandaki müdahaleleri daha verimli yankılar uyandırmıştır.

II- Yumuşak Teknoloji

Toplumu, onun aygıtlarını değiştirmeden değiştiremeyiz. Bu çevreci önkoşul, insanın çalışma süresini azaltacak ve dürüstlüğe, kişinin gelişmesine olanak tanıyacak yeni bir teknolojinin araştırılması anlamına gelir. Burada ekolojizm, bir kez daha aygıtları olası karşı verimlilik basamağının hemen gerisinde tutacak, "sınırların bilinci"ne atıfta bulu-

nur. Yani böyle bir teknoloji seçiminin dayanakları sadece ekonomik değil, neredeyse ahlâkidir. Paul Goodman pek de fazla olmayan bu dayanakları şöyle sıralar: yararlılık (diğerleri ile çift iş yapmaz ve kullanım süreleri programlanmamıştır), etkililik (sadece teknik ve çevresel dayanaklara göre), şeffaflık (kuramın anlaşılır olması), tamir edilebilirlik, yumuşaklık (bir unsurun kendi içinde meydana gelen değişimin diğerlerinin çalışmasını bozmaması), sevimlilik (kullanımının doğuracağı insani duyguların dikkate alınması), usa yakınlık (insan ölçeğini, zamanı, alanı ve soyut değil, bireyle karşılaştırılabilir ölçülerle değerlendirilebilecek boyutları dikkate alan), ılımlılık (gördüğü işle haklı gösterilmeyecek kadar büyük ve çok sayıda olmaması).

Ivan Illich, daha soyut bir şekilde, bir aygıt hakkında kararlar verebilmek için üç temel değer ele alır: ölümsüzlük, dürüstlük ve yaratıcı otonomi. Illich ayrıca bir "uyumlu" aygıt tanımı da yapar: "Bir aygıt ancak, herkes tarafından, istenildiği zaman ve istenildiği kadar (sık veya seyrek) hiçbir güçlükle karşılaşmadan kullanılabiliyorsa uyumludur. Herkesin aygıt kullanımı başkalarının aynı şeyi yapma özgürlüklerini engeller. Diploma gerektirmez, olsa da olur olmasa da." Uyumlu bir aygıtın aynı zamanda uyumlu bir şekilde kullanılması gerektiğini söyleyerek telefonu örnek olarak alır. Telefonu kötü kullanan kişi kolayca yazma ve dostlarını ziyaret etme alışkanlığını kaybeder.

'70'li yıllarda çevrenin içine girdiği bunalımdan etkilenen birçok araştırmacı ve azınlık grupları bu rahatlatıcı aygıtı tanımlamaya çalıştı. Çeşitli adlandırmalar ortaya atıldı. İngiliz çevrecileri "alternatif" veya "radikal" teknoloji, Murray Bookchin "rahatlatıcı", Illich "uyumlu", Goodman "seçmeci" sözcüklerini kullandılar. Ama, bunların hemen hep-

si, aygıtın seçiminde sadece çevreci özellikleri değil (düşük düzeyde kirlilik yaratması, yenilenebilir olması, tekrar üretim zincirine girebilmesi gibi) aynı zamanda, sosyal ve politik özellikleri de (herkes tarafından kullanılabilirlik) gözönüne almanın öneminin altını çizmişlerdir.

Yumuşak teknoloji hareketi, az enerji tüketen ve yerel kaynakları kullanan, güneş enerjisine dayanan teknikler gibi Üçüncü Dünya ülkelerine "uygun" teknolojik araştırmaların üzerine eklenmiştir. Konut alanında bu yaratıcı akımdan yararlanmıştır. "Yumuşak mimari" dış dünyayla çok sıkı bir ilişki içinde işleyen, kendi enerjisini kendi üreten, artığını kendi yok eden dengeli ve ferah bir konut sistemi öngörür. Aynı şekilde bazı Amerikan grupları gerçek bir ekolojik konut, tıpkı canlı organizmalar gibi çevreyle kaynaşmış, su, enerji ve artıkların birbirine dönüşmesini sağlayan yapay ekosistemler oluşturmaya giriştiler.

Ekosistemin bir parçası olan çevreci tarımdan sonra, rahatlatıcı teknoloji bugünkünden farklı bir sanayi düşüncesini geliştirdi. Sanayi tekniği, sadece insanın kaslarının bir uzantısı değil aynı zamanda sinir sisteminin de uzantısı olacaktır. Amerikalı Murray Bookchin'e göre, burada, ikinci bir sanayi devrimi sözkonusudur. Otomatik ayarlı bilgisayar sistemleri seri halindeki birçok üretimin bütünüyle otomasyonunu sağlayacaktır. Minyatürleştirme teknikleri sayesinde, hatırı sayılacak kadar çok sayıda bilginin daha az malzeme ve enerji kullanarak depolanmasını sağlayacak çok işlevli ve iç yapısal bir teknoloji insanı zor ve yıpratıcı görevlerden kurtaracaktır. Örneğin zincirleme üretim, hatta çelik sanayi gibi ağır sanayi teknikleri bütünüyle makinalar tarafından gerçekleştirilebilecektir.

Demek ki ekolojizm, sıklıkla zannedildiği gibi ge-

lişmeye karşı değildir. Tersine, özellikle Murray Bookchin tarafından temsil edilen bu akımın en radikalleri teknik gelişmeyi büyük bir iyimserlikle karşılarlar. Bunlara göre teknolojik potansiyel sınırsızdır ve biyoloji ile bilgisayar arasındaki alışverişin şaşırtıcı sonuçları, bu karmaşık teknik, yaşama büyük hizmette bulunabilir ve insanın çalışmasını hafifletebilir. Eski katedrallerde çalışan zanaatkârlar gibi, geleceğin işçileri de ancak işlerin büyük bir kısmı tamamlandıktan sonra devreye girecekler dir. Bu işçiler, iyi bir eser yaratmanın vereceği zevk ve yaratıcı düşünceye geçişi kolaylaştıracak olanakları veren ince işleri yapacaklardır sadece.

III- Ekoloji Politik'ten Ekolojizm'e

Illich "uyumlu" aygıt tanımlamasından sonra Brillat Savarin'den aldığı daha geniş "uyumluluk", ("şenliklilik")* kavramını önerir. Uyumluluk, etkili aygıtlarla donatılmış bir toplumun bağrında yeşeren üretim ilişkilerinin içinde gerçekleşen özgürlüktür. Verimlilik sahip olmakla ifade edilirken, uyumluluk olmak'la tanımlanır. Yani uyumluluk verimliliğin tam karşıtıdır. Uyumlu veya şenlikli toplum insanın aygıtı denetlediği toplumdur. Böyle bir toplumda her birey gücünün sınırlarını tanıyabilecek ve teknikler üzerinde hak iddia edebilecektir. Bu sosyal erdemi Illich "şenlikli kemer sıkma", bütün zevkleri dıştalamayan ve insan ilişkilerini tüketen her şeyden kaçınan bireysel bir erdem anlamında

* Fransızca metinde "convivialité"; bir toplumun kendisini oluşturan bireyler ve gruplar arasındaki karşılıklı alış verişi ve hoşgörüyü teşvik etme kapasitesi. Türkçeye Ayrıntı Yayınları tarafından kazandırılan Illich'in "Şenlikli Toplum" kitabında, bu kavram "şenlikli" olarak çevrilmiştir. Biz "uyumlu" olarak da kullandık. (Ç.N.)

kemer sıkma olarak değerlendirir. "Kemer sıkma, çok duyarlı bir erdemin, onu aşan ve çevreleyen bir parçasıdır: şenliktir, dostluktur."

Uyumluluk arayışının hedefi sanayi toplumunun örgüsü olan daha fazla ile daha çok arasındaki bağlantıyı koparmaktır. Michel Bosquet'ın ileri sürdüğü gibi daha iyi az'la da elde edilebilir. "Herkes ona ulaştığında sıkıntı ve kıtlık yaratmayacak daha dayanıklı şeyler üretmek koşuluyla, daha az çalışarak ve daha az tüketerek daha iyi yaşayabiliriz." Bosquet bir çeşit ahlâki ekonomi önerirken sanayi toplumunun pankartında şunlar yazılıdır: "Herkese açık olan değersizdir. Ancak diğerlerinden daha "iyi-çok" şeye sahipsen sorumluluğun vardır." Buna karşılık çevrecilerin pankartında ise "Herkese açık olan sana da uygundur, sadece insanı ezmeyen ve ayrıcalık yaratmayanlar üretilmeyi hak eder. Daha az bolluk içinde daha mutlu olabiliriz çünkü ayrıcalıkların olmadığı bir toplumda fakir yoktur" yazılıdır.

Fakat, "şenlikli bir üretim tarzını benimsemek, herhangi bir hükümet biçimini seçmek demek değildir" der Illich. Ekonominin yeniden yönlendirilmesi ve aygıtlarda değişiklik gereklidir ama bu çevreci bir toplum yaratmak için yeterli değildir. Ne kendini ekonomiyle sınırlayan ekoloji politik ne de şenlikli üretim politik bir seçimi dışlamaz. Bu noktada Michel Bosquet ve Ivan Illich köklü bir şekilde birbiriyle çatışan iki yönelim saptarlar: "Ya üretim kurumlarına ve tekniğe doğal kaynakları kollayan, yaşama uygun dengeleri koruyan, gelişmeyi, bireyi ve toplulukları bağımsız olmaya özendiren sınırları dayatmak için bir araya geleceğiz: bu uyumlu seçimdir. Ya da yaşamın korunması için gerekli sınırlar çevreci mühendisler tarafından hesaplanıp, planlanacak ve en uygun yaşam çevresine göre ya-

pılmış üretim programı, merkezileştirilmiş kurumlara ve ağır sanayi tekniğine uygulattırılacaktır; bu teknofaşist seçimdir ve bu yolla yarı yarıya girilmiş durumdadır."

Nasıl ekonomi-politiğin önünde iki seçenek, sosyalizmle (üreticilerin ekonomik dengeleri kurmak için gönüllü ortaklıkları) barbarlık (devlet otoritesi) varsa, ekoloji politik de kendini uyumluluk (toplulukların çevresel dengeleri korumak için birleşmeleri) veya teknofaşizm (otoriter planlama) ile belirlemek zorundadır. Yani ekoloji politik ideolojik ve politik bir seçenekte bulunmak zorundadır.

Ekoloji politik yandaşlarının bir kısmı, bir toplum seçeneği üzerine tartışmaya girmeyi yadsıyarak sadece ekonomik önerilerle kendilerini sınırlarlar. Ama büyük çoğunluğu en aşağısından bunu gerekli görür. Bu politik girişimi de biz ekolojizm kavramı içine alıyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÜTOPİK TOPLUM

I- BiyolojistEğilim

Nasıl ekonomizm ekonomiyi bir ideoloji olarak dayatma eğilimi olarak görülüyorsa, ekolojizm de çevreciliğin kendini bir öğreti olarak dayatma eğilimi olarak görülebilir. Çevreci öneriler, gerçekte, toplumun örgütlenmesinin doğanın örgütlenmesinden esinleneceği, sosyal dengenin doğal dengenin kopyası olacağı düşüncesini savunur. Biyolojik saptamaların sosyal düzene uyarlanmasıdır önerilen.

Sistemler kuramının şartsız savunucuları neredeyse enerji sistemine benzer bir sosyal çevreyönetim, (écogestion) öngörürler. Bunların gözünde toplum, enerji akımlarının dolaştığı, düzenleyici aygıtların, depoların ve termodinamiğin mirası bir yığın aygıtın yer aldığı bir sistemdir. Bu bakış açısı çevreci hareketin bağlarında şiddetli karşı çıkışlarla karşı karşıya kalmıştır. Murray Bookchin'e göre bu bakış açısı, niteli tehlikeli bir şekilde nicele indirgemektedir. "Yapay bir bilimcilik içine düşülerek, hareketi evrim, değişimi gelişme ve tepkiyi diyalektik sanıyorlar." Newton fiziğinden daha karmaşık da olsa, mekanik inançları yok etmedikçe, dünyayı denklemlere indirgeyemeyiz. Murray Bookchin toplumun böyle termodinamik algılamasının ekolojizmi basit bir çevreci hareket düzeyine indirdiğini

söyler.

Ekolojizm içinde biyolojik maddecilikten etkilenen bir başka eğilim ise, toplumun doğrudan doğanın kuralları tarafından belirlendiğini ileri sürer. Bunlara göre, doğadaki çeşitlilik toplumun çok merkezli olmasına yol açacak, ekosistemlerin kendi kendini düzenlemesi özyönetimi getirecektir. Burada eleştirilen hedefler değil, bu hedeflere ulaşmak için doğaya yapılan atıftır. Tarih, sosyal düzenin doğa yasalarına atıfta bulunularak meşrulaştırılmasının totalitarizme yaradığının örnekleriyle doludur (Nazizm kendini doğal seçimle değerlendirmiştir!).

Üçüncü eğilim ise, teknolojinin inkâr edilmesi pahasına da olsa dengeli ve doğaya uyumlu bir topluma ulaşmanın yollarını arar. Çevreci Teddy Goldsmith kabilesel türde bir ütopya önerir. Yaşlılar heyeti tarafından yönetilen, aile temeline oturan ve doğal seçim yasalarıyla düzenlenen, kamuoyunun teknik gelişmeyi reddetme ve sapmaları cezalandırma yetkisine sahip olduğu bir toplum.

Çok sayıda çevreci için sosyal istikrar otoriter kısıtlamaları zorunlu kılar. Bu nedenle özgür toplum gelişmeye açık olmak zorundadır. Doğanın gerekirciliğini çağrıştırabilecek bütün biyolojik saptamaları yadsıyan, sadece özgürlük isteği ve eşitlik bilincinin yer aldığı bir politik seçeneği gerekli görür. Fransa'da, çevrecilerin çoğunluğu özyönetime dayanan bir politik seçim önermektedirler.

II- Özyönetim

'70'li yılların kremalı pastasıydı özyönetim. Fourier, Proudon, Bakunin, Marx ve hatta Rousseau'nun isimlerinin karıştırıldığı onu aşkın tanımlaması yapıldı bu kavramın. Eski sosyalist ütopyanın

bütün kalıntıları bu sözcüğün içinde toplandı. Üzerinde bu kadar konuşulunca da anlamı kayboldu ve bir şey ifade etmez oldu. Bu nedenle çevreciler bu sözcüğü, içinde görünmek istemediği bazı politik gruplarla özdeşleştireceği korkusuyla çok ihtiyatlı ve birazda tereddüt ederek kullanırlar.

Özyönetim nedir? Sınırlı anlamıyla, bir işletmenin işçiler tarafından otonom yönetilmesidir. Geniş anlamıyla ise, genelleştirilmiş özyönetim bağdaşık, dayanışma içinde olan, sınıfsız, karar ve üretim organlarının özel mülkiyetinin olmadığı bir sosyal örgütlenmedir (Youn Bourdet). Bu sözcüğün bir sosyal deney stratejisini, "inşaat halinde bir toplum" (Pierre Rosanvallon), bir sosyal hareket hatta bir davranış biçimini ("birey yaşamının özyönetimi") belirtmek için kullanıldığı da görülür. Ekolojizm bu tanımlamaların hiçbirine katılmaz. Fransa'nın en önemli ekolojist derneği olan, bireyin ve sosyal hücrelerin özyönetimi üzerine kurulmuş yeni bir toplum modeli öneren *Amis de la Terre* içindeki grupların tümüne göre "bir toplum ancak, bütün ihtiyaçların saptanması ve kararların alınması doğrudan ilgili kişiler tarafından gerçekleştiriliyorsa özyönetimle yönetiliyor demektir". Michel Bosquet özyönetimi "herkesin diğerleriyle kurduğu ilişkilerin tümü üzerinde hak sahibi olmasıdır" diye tanımlayarak Fransız çevrecilerin düşüncelerine katılır.

Görülüyor ki çevreciler "özyönetim" kavramını kabul ederken üretim dünyasından çok günlük hayata *gönderme* yapmaktadırlar. Özyönetim otonom gücün-iktidarın teori ve pratiği olarak algılanmaktadır. Bu, hem ekonomik ve politik bir örgütlenme ideali hem de bu ideale ulaşmayı amaçlayan bir stratejidir (biyolojik anlamda sosyal yapıyı şekillendirecek bir temel veri olarak değerlendirilebilir). Ütopik çözümleme içinde, özyönetim, politik ve eko-

nomik birimlerin otonom yönetimini özendirmek için iktidarın gücünü azaltmayı öngörür ve onun boyutlarının küçültülmesini, merkezî yapısının kırılmasını ister. Michel Basquet "Özyönetim, özyönetimle yönetilmeye uygun aygıtları gerektirir" diyerek pek de açık olmayan bir hatırlatmada bulunur.

III. EkonomikKoruluklar

Ekonomik birimler, otonom faaliyetler için topluluğa ait alanları ve aygıtları üyelerinin kullanımına sunacak, yumuşak teknolojinin kullanımına öncelik verilmesini ve üretimin yerel gereksinimlere uygun olmasını sağlayacak kadar küçük olmalıdır. Serge Moscovici "Bu topluluk yapısı içinde bireyin, bütünün çıkarlarıyla kendi çıkarları arasındaki ilişkiyi görebileceğini" söyler.

"Küçük birimler" her ne kadar çevreci ütopyanın ana önerisiyse de, küçüğün savunulması bu ölçüde yapılmaz: "Küçüğün kutlanması(nın) kolayca geleneksel değerlerin, küçük sanayinin, çalışmanın, ailenin ve vatanın övgüsüne" dönüşebileceğini kabul eder *Amis de la Terre*'den Laurent Samuel. Hatta *Small is Beautiful*'un (Küçük Güzeldir) yazarı Schumacher bile, büyüklük tapınmasının karşısına küçüğün erdemliliğinin çıkarılmasının gerekliliğini ifade ederken, en uygun ölçeğin o faaliyetin özelliğine göre belirlenmesinin gerekliliğini kabul eder. Çevreciler tekellerin parçalanmasına ve yerel, bölgesel bir ekonomi arayışına öncelik verseler bile, aynı zamanda bir merkezileşmenin veya bazı faaliyetlerin bir yerde yoğunlaştırılmasının gerekliliğini kabul ederler. Kendi kendine yeterlilik, çekici, marjinal bir çözüm olarak görülebilir ama sosyal örgütlenme kuralı olamaz. Michel Bosquet merkezileşme gereksinimini karşılayabilecek ve otonomi özlemini

yerine getirebilecek ikili bir ekonomi tasarısı sunar.

Bölgesel ve uluslararası ölçekte, ağır sanayi üretimi, bireysel veya yerel ölçeği aşan üretimler için olduğu kadar, ulaşım veya iletişim gibi bölgesel ölçülerin üzerinde bir düzenleme gerektiren sistemler için, bir "sosyal" alan planlanacak ve örgütlenecektir. Bu ekonomik alan ücretli emeğin örgütlenmesini gerekli kılar. Planlama özyönetimle uyuşabilir mi? Çevrecilere göre, plan düşüncesi merkezileşmeyi zorunlu kılmaz ve sosyalizm ile kapitalizmi karşı karşıya getiren üretim üzerine süren tartışmaları, basit bir planlı ekonomi ile pazar ekonomisi seçeneklerine indirgemez. Ekolojizm birinin savunduğu merkezî planlamaya olduğu kadar, diğerinin serbest yoğunlaşma anlayışına da karşı çıkar. Ekolojizm, tabanda özyönetime izin verecek demokratik ve askerileştirilmemiş bir planlamanın hazırlanabileceğine inanır. Yani plan, her işletmeden gelen istek ve kararların merkezileştirilmesi olarak tanımlanır. Bunların sentezi, bağımsız işletmeler tarafından karşılanabilecek genel isteğin saptanmasını sağlayacaktır. Bu, genel istek ile yerel istekler arasında karşılıklı gidip gelen bilgi dolaşımından başka bir şey olmayacaktır. Bu bakış açısı, şüphesiz iki şeyi, yani sosyal alışkanlıklar yaratacak olan yerel gereksinimlerin olabildiği kadar kesin bir şekilde belirlenmesini ve her bireyin ortak bir karar alma sürecine katılabileceği, herkese açık bir tartışmanın başlatılmasını gerekli kılar.

Sivil toplumun üzerine oturan ikinci ekonomik alan, bireysel, topluluk ve yerel ölçeklerdeki otonom üretim faaliyetlerinin tümü tarafından oluşturulacaktır. Her bireyin isteğine göre üretim yapacağı komşu kooperatiflerindeki üretim atölyeleri topluluğun yönetimine ve hizmetine sunulacaktır.

Bu iki alan aynı ekonomi içinde bir arada yaşa-

yacaktır; birincisi için gerekli olan toplumsal emek ikinci için gerekli faaliyetlere olanak verecek şekilde azaltılacaktır. Böyle ikili bir ekonomik yapı içinde üretim araçlarını kim elinde bulunduracaktır? Bu soru Fransa'da çevreciler arasındaki tartışmanın odak noktasını oluşturuyorsa da, çevreciler doğa ve aygıtlarla sahiplik sorunundan çok daha fazla ilgilendikleri için bu sorunu aşmışlardır. Lille *Amis de la Terre* grubu, üretim araçlarının ve toprağın topluluk veya kooperatif mülkiyetinde (karar mekanizmalarına katılım olanağı sıfır olacağı için devlet mülkiyetinde değil) olması gerektiğini ifade eder. Ama otonomi kuralına da saygılı olmak için, her bireyin yakın çevresi üzerinde "kullanım mülkiyeti hakkı"nı korurlar.

IV. Organik Toplum

Ekonominin "yerel özerkliği" politik çok merkezliliği hatırlatır hiç şüphesiz. Çevrecilere göre toplumdaki farklı iktidar odakları ince, küçük parçalara ayrılmalıdır. Buna göre köy, mahalle ve kasaba, yaşamın temel işlevlerinin var olabildiği sosyal yapılanmanın ana unsurları, "ekosistemler"dir. Ölçeklerinin küçüklüğü yerel demokrasinin uygulanmasını, canlı bir toplumsal ilişkinin kurulmasını sağlar. Serge Moscovici'ye göre "sadece çeşitlilik gösteren yaşayabilir". Merkezî yapının küçük birimlere dağılması, aynı zamanda işbölümü nedeniyle aşırı bölünmüş toplulukların bir araya getirilmesini de zorunlu kılar.

Sonuç olarak ekolojizm ayağına uygun ayakkabayı belediye ölçeğinde bulur. Çünkü bu özyönetimin soluklanabileceği en iyi ölçektir.

Ekolojizm belediye örgütlenmesinin ütopik bir görüşünü ileri sürmekle kalmaz, aynı zamanda he-

men uygulanabilir öneriler de getirir. Örneğin:

Belediyelerin teknik olanakları bu bölgede yaşayan insanların bilgilenmelerini, yönetim aygıtına ve kendilerini ilgilendiren kararların alınmasına katılma olanağı sağlar. Belediye işçilerinin ve belediye olanaklarından yararlanan halkın oluşturduğu meclisler aracılığıyla belediye çalışmalarının tümü denetlenebilir. Temsilciler ile komisyon üyeleri arasındaki herhangi bir anlaşmazlık çıktığında, halkın yüzde 10'unun isteğiyle referandum yapılmasına olanak verecek halk girişimleri gibi uygulamalar gerçekleştirilebilir. Kooperatifler şeklinde kurulmuş yerel veya bölgesel bankalar, bölgede yaşayan insanların birikimleriyle, yine bölgeye hizmet vermek için gerekli araç ve gereçlere yatırım yapılmasını sağlayabilir. Ücretsiz salon ve destekleme fonları ile kültürel çalışmaları canlandıracak komşu kooperatiflerinin geliştirilmesi sağlanabilir. Üretim atölyeleri, ortak kreşler, ortak çamaşırhane, alışveriş kooperatifleri, bütün bunlar farklı yaş gruplarından insanları bir araya getirerek bazı ortak hizmetlerin gerçekleştirilmesini sağlıyabilir. Hastahaneler ve sağlık servisleri, ücretsiz temizlik ve temel tıp kursları verebilir. Zanaatkârlar, mahalle esnafları, yeniden üretime sokma ve tamir etmeye özendirilir. Ulaşımda öncelik bisiklet ve yayaya verilir.

Belediyelerin dışında, tabanın politik birliği bölgedir. Nasıl ki yerel ölçekte kendi kendine yeterli ekonomi modeli gerçekleştirilmezse, politik otonomi de gerçekleştirilemez. Çevreciler bunun bilincindedirler. Ama, politik otonomi için belediyeler çok küçükse, devlet de çok büyüktür. Bu nedenle, çevrecilerin gözünde bölge, farklı ekonomik ve politik işlevleri dengelemek için ideal bir ölçektir. Denis de Rougemont her şeyi bölgelere bağlar: kullanılabilir toprağın düzenlenmesi, çevrebilimsel dengelerin ko-

runması, enerji programı, barış, sendikaların ve derneklerin de temsil edileceği bölge konseyleri tarafından gerçekleştirilen bölgesel özyönetim, ulusal devlete karşı gerekli ve gerçekleştirilebilir bir alternatiftir. Bölgelere verilen bu öncelik, millileştirmeye karşı çıkan ekolojizmin ulaşmayı arzuladığı birinci dereceden hedeftir. Denis de Rougemont tarafından aynen "üzüm salkımı" gibi tasarlanan bölge, coğrafî, etnik, ekolojik ve ekonomik etkenler tarafından belirlenecektir.

Devlet sihirbazın bir darbesiyle yok olmaz. Kabile toplumları üzerine eğitim yapan üniversite öğrencisi Pierre Clastien'in savunduğu gibi devlet toplum için kaçınılmaz olmasa da, çevreciler devletin zayıflamasını isteseler bile, bölgesel çerçeveden daha geniş bir sosyal bakışa gerek vardır. Ekosistem içinde ayaklarını sağlam yere basmış olan çevreciler, zaman zaman ütopyalarını ufuk çizgisinin ötesine götüremezler. Ekolojizm ulusal devletin politik boyutlarını kesin bir şekilde reddeder ama bazı ortak yapılar açısından gerekliliğini kabul ederek ulusal aşamayı dışlamaz. Ulusal devletin Jakobenci politikasına ve ekonomisine karşı çıkarak büyüğe oranla küçüğü, ulusala oranla yerel olanı ayrıcalıklı kılmaya çalışır. Bölgelerin federatif örgütlenmesi, belediyelerin Rus bebeği gibi iç içe geçmesi toplumun neredeyse biyolojik yorumuna denk düşer. Bölgelerin -ulusların değil- Avrupası, federal ekonomik ve politik yapılar etrafında örgütlenebilir. Böyle bir model dünya ölçeği için de uygundur: Federasyonlar dünyası -dünya toplumu değil- da çevreci çeşitlilik (farklılık) kuralına denk düşecektir.

V. Ütopyanın Uygulanması

Tarih tarafından çarpıtılan eski federalist ve öz-

gürlükçü anlayış, ekolojizmle birlikte ikinci kez canlandı. Ama bu çağdaş ütopyanın yeni bir toplum biçimi önerisi olduğu açık açık söylenmez. Ayrıca dogmatik bir çıkınaza saplanmaktan korkan çevreciler, ideal bir toplum planı yapmayı hep yadsımışlardır. Çünkü böyle bir dogma, çarkları mükemmel bir şekilde dönen donmuş bir dünya, sorunsuz ve geçmişsiz bir dünya, geleceği olmayan bir dünya önerecektir. Tam tersine ekolojizm evrim içinde bir dünya ister, kendini arayan ama hiçbir zaman arayışı son bulmayan bir dünya. Çünkü eksiksiz bir mutluluk sadece diktatörlerin dünyasında vardır. Mayıs '68'de "umut vaat eden yarınlar yok!" diye haykırıyordu göstericiler, bugün bu sloganı çevreciler yükseltiyor. Şayet, 1973 yılında Rene Dumont *L'utopie ou la mort*'u (Ütopya ve Ölüm) yazdıysa, bu "gerçekçilik ya da ölüm" demeye cesaret edemediği içindir. Çevrecilere göre, ütopyacılar sınırlı dünyada maddenin sınırsız gelişmesine inanırlar, mal bolluğu ile mutluluk yaratmaya kalkarlar, bakım altında özgürlükten söz ederler. Çevreciler için, bir toplum tasarısı oluşturulması çok tehlikeli ve verimsiz bir çabadır: "Eksiksiz bir plan süratle özgürlükleri sınırlayan zincire dönüşür. Taslak çizgilerle, olumlu yönde değişen günlük hayatın şiirsel anlarıyla -düşlerde var olan bir köy yolu, hayali diyaloglar gibi- yetinmek daha iyidir. Dekor günlük hayattır, çünkü ekolojizm bir alt-üst oluş değildir, ama dekorun gerisinde kalan, göze görülmeyen kısım da çarpık değildir.

Ekolojizm ne reformlarla ne de devrim yoluyla gerçekleşebilir. Birincisi, kurumların rolünü sınırlayabilmek için, onlarla çok fazla oyalanır; ikincisi ise mutlu bir gelecek adına bugünü çok fazla ihmal eder. Her ikisi de devleti, onun gücünü kıracak kadar güçlü olmak için çok kullanır. Çevreci toplum

devletten hareket edilerek kurulamaz: Çeşitlilik, çok merkezlilik ve çok seslilik kuralları toplumun ekolojizme yumuşak geçişini zorunlu kılar. Politik değişim, gözle görülmeyen noktacıkların gelişerek yayılması gibi algılanır: Sosyal doku otonom girişimlere yayılır, kendi aralarında gruplaşır, deneylerle dolup taşar. Giderek otonom ekonomi merkezî ekonomiye baskın çıkmaya başlar, sivil toplum devlet örgütünün içine sızar, her yerde farklı deneyler yeşerir, zincirler kırılır, başka ortak değerler doğar. Böylece ekolojizm yayılır ve toplum kabuklarını kırar.

Reform veya devrim değil, yerine geçme. Ekolojizme göre ideal değişim böyle olacaktır. Aynen renkli bir fotoğraf kâğıdında görüntünün yavaş yavaş gelişmesi gibi yaygın ve yavaş bir geçiş şeklinde. Her ne kadar bu görüntünün zemini doğaysa, birinci planda insan vardır ve çevreci değişim, her şeyden önce insanı değiştirmek zorundadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ŞENLİKLİ İNSAN

İnsan *ve* doğa. Artık çevrecilerin öngördükleri gelişme bu iki kavramı birlikte ele almayı zorunlu kılar. İnsanlık tarihi, doğanınkinden ayrılmaz. Marcuse'un ilan ettiği gibi, doğayı kurtarmak, onda yaşamın coşturucu gücünü, onun duygusal, estetik kalitesini ve aynı zamanda ve özellikle özgür olma olanağını yeniden bulmaktır. Yani insanın kurtuluşu doğanın kurtarılmasından geçer. Doğal olarak, çevreci ortam ve bireysel ortam kavramlarından bireyin doğası ve bireyin bilinci anlaşılmalıdır.

I. Toprak

Doğaya Dönüş- İnsanoğlunun çiçeklere ve dallara gereksinimi var olabilmek için değil, serpilip gelişebilmek için vardır. Doğa sevgisi ne gönüllü fakirlik içinde, dağların ardındaki bir vadide biraz keçi peyniri üretebilmek için "toprağa dönüşü" zorunlu kılar ne de ellerini kirletmeyi engelleyecek önlemler alarak bayramlarda doğayı kutsamayı. Doğa sosyoloğu Serge Moscovici'nin uzun uzun vurguladığı gibi, amaç tapınmak değil onu kullanmaktır. Ekolojizm dünyayı "yabanlaştırmayı" yani yaşama, köklerinden kopmadan kendi kendini geliştirme ve ortamla ilişkilerini yeniden canlandırma olanağı vermeyi amaçlar. Moscovici'nin tanımlamasına

göre, yabanlaştırmak, yerine geçme ve arzuların özgürleştirilmesidir, çevredeki tekdüzeliğe ve uygunculuğa karşı çıkıştır. Fransa'da yayınlanan en önemli ekolojist yayının adının *Le Sauvage* (Yaban) olması hiç de rastlantısal değildir. Şüphesiz, Rousseau'nun sevgili ilkel yaşamını sanayi toplumunda bulmaya çalışmak boşa bir çaba olacaktır ama çağdaş sosyal ve teknik çevrede bitki, hayvan ve insan dünyasına bir oranda kendiliğindencilik olanağı bırakacak yeni bir uyum araştırılabilir.

Şehre Geri Dönüş - Genel inanışın tersine, çevreciler kırsal alana geri dönüşten çok şehre geri dönüşü önermişlerdir. Alphome Allais'in takılmalarında sözünü ettiği gibi şehri kırsal alanlara taşımak söz konusu değildir, şehirler şimdiden kırlara taşınmıştır, söz konusu olan şehir dokusu içinde biraz da yeşilliğin yaşamasına izin vermektir. Şehirleri soğuk, hüzün verici beton yığınlarla doldurmak alınyazısı değildir. Renklilik ve yeşillik şehrin griliğinin yerini alabilir. Neden şehirde yaşayan insanlar toprak kokusundan ve kuş seslerinden yoksun kalsınlar? Bu nasıl bir bozulmadır ki, neredeyse şehirde ağaç yetiştirmek yıkıcılıkla eş anlamlı olabiliyor? Beton çatlakları arasında yeşeren bir küçük filiz, şehirleri gün geçtikçe biraz daha fazla mezarlığa benzeten eğilime karşı yaşamın gücünü sembolize edebilir.

Köksalma - "İnsan hangi ölçeğe göre belirlenmiş" diye kendine sorar Emmanuel Mounier, "Banliyö bahçeleri ve mahalledeki komşuluklara göre mi, yoksa evren ve tarihe göre mi?" İnsanın bütün bir evrenle olduğu kadar, tanıdığı ve sevdiği, tarihinin bir kısmını kendisi oluşturduğu, sağlam bir şekilde yerleştiği toprak parçasıyla da uyumlu bir ilişki içinde olmaya gereksinimi vardır. İnsan, kendine uygun bir konut içinde ilişkiler kurma, yaşadı-

ğı ortamda kök salma ve orada toplumsal bir çevre yaratma olanağına sahip olmalıdır.

II. Topluluk

Sosyal Grup - Dayanışma ve özgürlük üzerine kurulan bir birlik oluşturmayı amaçlayan sayısız ama uzun ömürlü olmayan topluluk deneyleri görüldü. Karşılıklı saygı ilişkileri içinde bireyin zenginleşmesini amaçlayan topluluk ekolojizmin en temel isteklerinden biri olmaya devam eder. Charles Fourier'inkinden daha ileri bir teknolojiye sahip ama en az onun kadar pragmatik ve özgürlükçü bir çağdaş emekçiler ortaklığı ekolojizmin düşüdür. Ekolojistlerin topluluktan anladığı, gerek geniş aile çerçevesinde (ataerkil ilişki içine hapsedilmemiş), gerekse gönüllü birliktelik çerçevesinde nesillerin aynı sosyal potada sevecenlikle kaynaştırılmasıdır. Gençlerin, yetişkinlerin ve yaşlıların aynı yaşamı paylaştığı, yaş farkı üzerindeki yapay ayrımların ortadan kaldırıldığı, her kesimin yararına olan, sevecen bir birlikteliktir topluluk. Yaşlının birey olma konumunu yitirmediği, çocuğun çocuk olmaktan gelen haklarının tanındığı ve onun doğallığına ve yaratıcılığına açık kapı bırakan bir birliktelik. 1975 yılında binlerce insanın bir araya geldiği "Çocukla birlikte yaşama" konulu (*La Geule Ouverte* gazetesinin girişimi ile) toplantının, bir şeyi protesto etmeyi amaçlamayan ilk toplantı olması dikkat çekicidir. Herhangi bir şenlik, birçok kez kendiliğinden, bir eylem aracılığıyla grubu oluşturanları birbirine yaklaştıran fırsat olur. Ama bu, kendileri dışında oluşan bir çalışmanın sonucunda değil, kendi yaratıcılıklarının bir ifadesi şeklindedir.

İktidar - İktidar ilişkileri bütün sosyal grupların, özellikle bireyler arasındaki ilişkilerle ilgilenen

ve hiyerarşiyi azaltmayı amaçlayan çevreciler gibi grupların ilgi alanlarının odağını oluşturur. Ama çoğu kez bireyin çıkarları ile bütünün çıkarlarını, iktidarın sorumlulukları ile sınırlarını uzlaştırmak çok zordur. Hiyerarşik bir otoriteyi ortadan kaldırmaya çalışıyor da olsa, çevreciler sorumlulukların dağıtılması sonucu oluşan hiyerarşiye karşı değillerdir ama grup üyeleri arasında bilgi dolaşımına özel bir önem verirler. Sorumlulukların işleyişi karşı iktidar işleyişini oluşturabilmek ve görevlerin değişik kişiler tarafından yapılabilmesini sağlamak için şeffaf olmalıdır. Liderlerin denetimi veya görevden alınması ancak iktidarı kullanış biçimleri grubu yıpratmaya yöneldiği zaman devreye girer.

Farklılıklara saygı, aşağılanmanın ortadan kaldırılması ve azınlıklara söz hakkı çevrecilerin vazgeçemeyecekleri kurallardır. Sürekli bir demokrasi anlayışı, sık sık kendini eleştirme toplantıları, bütün insan grupları için geçerli olan psikolojik boşalmayı içermesi gereken genel meclisler karar alma sürecini uzatır. Ama bu da gerçek bir sosyal yaşam için ödenmesi gereken bedel değil midir?

Yona Friedman *Utopies Réalisables*'da ("Gerçekleştirilebilir Ütopya") bir "sosyal" çevre tanımı yapar: Nasıl doğal ekosistem mekanizmaları canlı varlıkların bir arada var oluşlarını düzenliyorsa, sosyal seçim gibi kendi kendini düzenleyen olgular da sosyal grupları yönetecektir.

Özgürlük - Özgürlük sadece aranılacak bir ideal değil, her şeyden önce en küçük birlik olan iki bireyin birliği seviyesinde bile uygulanması gereken bir sosyal örgütlenme kuralıdır. Eşlerin arasındaki ilişkileri, genellikle hakim ideolojinin oluşturduğu kurallar tarafından belirlenen kapalı bir ortam olarak değil, iki varlık arasında bir uyum arayan, bireysel farklılıklara saygı gösteren özgür bir birliktelik ola-

rak görür.

Bireysel otonomi arayışı içinde, ekolojizm Laurence Bardin'in "yumuşak feminizm" tanımlamasıyla feminist düşünceye ve eyleme katılır. Ne uzlaşmaz Manicilik ne de kör bir narsizm öğretisi olan yumuşak feminizm, insanı cinsel kabuklarından çıkıp, hakim olma değil de, karşılıklı alış-veriş temelinde ilişkiler yaratmaya zorlar.

III. Varolmak

Kendinin Bilincinde Olmak - Rimbaud yaşamı değiştirin çağrısını yapıyordu. Çevreciler buna *yaşamınızı* değiştirin'i eklediler. Ekolojizmi önerilerinden birisiyle özetlemek gerekirse, yukarıdaki slogan buna en uygun olanıdır. Fransa'da militan ekolojizmin etkili isimlerinden Pierre Fournier durmadan şöyle der: Yaşamı değiştirmeden toplumu değiştiremezsiniz, yaşamınızı değiştirmeden yaşamı değiştiremezsiniz.

Amerika Birleşik Devletleri'nden de Murray Bookchin aynı şekilde devrimci bilinçlenmenin başı kendinin bilincine varmaktır der.

Ekolojizm, her alanda, birey olma arayışından insan olmaya dönüşün gerekliliğini vurgular. Bununla birlikte insan doğasıyla ilgili bir psikoloji hazırlamaktan, bu görevin topluma değil kişilere düştüğünü hesaplıyarak, kaçınır.

Birey - Farklı olma hakkını savunarak ekolojizm insan tekilliğini vurgular. Tekil, dürüst, bilinçli; işte yabancılaşmadan kurtulmuş özgür insan. Daha önceleri Rousseau, sosyal kurumları insanı doğasından koparmakla ve insan benliğini sıradanlıkla bastırmakla suçlayarak, doğal insanı "sadece kendisiyle veya benzerleriyle ilişkisi olan rakamsal birim, soyut bütünlük" olarak tanımlamıştı (*Emile*,

birinci kitap).

Rousseau'dan sonra, bireyi kutsayan Max Stirner ve "kişilik"le ilgilenen Emmanuel Mou-nier'den sonra ekolojizm bireyi benzerlerinin oluşturduğu yığınların içine sokmayı yadsır. Ekolojizme göre ne kitle ne halk ama birey vardır.

Doğallık - Birey yaşamını, tekdüzeliğin içinde oynayarak değil, kendi doğallığında sürdürmelidir. Bu öğrenmeyi yadsımaz. Illich'in "okulsuz toplum" önerisi, her şeyden. önce kişiliğin, aynı hamurun içinde yoğrulması yerine geliştirilmesinin arayışını ifade eder. Demek ki çevreci bilgi, yaşamın, bireyin kendi yaşamının güçlülüğünün bilinmesidir.

Fourier'in arzuladığı gibi bireysel özgürlüklere düşkünlük herkesin uyumunda aranmalıdır. Beden yalınlığını örten sahtekârlık örtüsünü kaldırarak, kendisini çevreleyen tabulardan arınır, cinsellik neredeyse tıbbi bir hal alan zincirlerini koparark zevkin keşfedilmesine ve değişiklik arayışına yönelir.

Güncellik - Kendiliğindenci bir yaratıcılığı öne çıkartarak ekolojizm, üstü kapalı bir şekilde şiirsel boyutlarını da açığa vurur. Onun doğayı bozan bilinçsiz bilimi sorgulamasında, romantizm yandaşı filozofların pozitivizme karşı çıkışlarında öne sürdükleri, romantizmin bazı özellikleri bulunabilir.

Ama romantizmin tersine, Gide'nin deyimiyle bu "ruhun isyan hali", parçalara ayrılmış dünyaya karşı isyanı coşturur ve insanın bütünlüğünü araştırır. Bu yanıyla ekolojizm, yaratıcı eylemin ve isteğin uygulanmasının gerekliliğini haykırarak, ütopyanın içine kapanıp kalmaktansa, düşgücünü serbest bırakmayı yeğleyerek gerçeküstü akımlara benzer.

Değiştirebilmek için yeni bir dünya düşlemek ama aynı zamanda günceli yaşamak. Ekolojizm akıp giden zamanın karşısında hem iç sıkıntısını

hem de bugünü doyasıya yaşama tutkusunu betimler. Jacques Prevert bunu şöyle ifade eder:

"Yayılın çimenlerin üstüne
Acele edin.
Er veya geç
Çimenler yayılacak üstünüzde."

DÖRDÜNCÜ KISIM
FRANSA'DA ÇEVRECİ HAREKET

BİRİNCİ BÖLÜM
ÇEVRECİ HAREKETİN SOSYAL KÖKLERİ

I. Karşı Çıkış Rüzgarı

Şayet son yıllarda herhangi bir sosyal olay çevreci duyarlılığın yayılmasına neden olduysa, bunun '68 Mayısı'nda Fransa'da doruğuna ulaşan, Batı gençliğinin özgürlük isteyen soluğu olduğundan emin olabilirsiniz. Bütün ülkelerin uyuşmaz bir politika içinde sıkışıp kaldıkları andaki tarihin bu sıçraması, bağrında, bugünün çevreci eleştirisinin tohumlarını taşıyordu. '68 Mayıs'ı materyalist politika kuramlarının önceki oluşumları (Troçkizm ve Maoizm) ile mevcut kurum ve yöneticilere karşı olan sitüasyonist akımın canlandırdığı yıkıcı ve özgürlükçü kendiliğindenciliği birleştirdi. Öz ve biçimi, eleştiri ve isyanı aynı pratik içinde kaynaştırma arzusu ile dolu, daha çok bu ikinci grubu oluşturanlar ekolojizme miras kaldı.

'68 Mayıs'ı her şeyden önce, yaşlı, köhne ve hüzünlü bir dünyaya tepki duyan gençlik, öğrenci ve aydın olayıdır. Bu olgu "koşun yoldaşlar, yaşlı dünya arkanızdan geliyor" diye haykırarak "eski ölüyor, yeni doğamıyor" sözleriyle Gramsci tarafından açıklanan bunalım tanımını yeniden ele alıyordu. Dünyayı gençleştirmek, toplumu uyandırmak, işte '68'lilerin, '68'de öğrenci, '70'li yıllarda çevreci Brice Lalonde'un deyimiyle ayaklanmanın "amatörleri"-

nin tutkusu bunlardı. Daha sonra bunlar çevrecilerin, politika amatörlerinin tutkusu olacaktır. Bu karşı çıkış rüzgarı donmuş bir ideolojiye yönelemezdi. Özgürlükçü bile olsa, her türlü dogmatizmle çatışıyordu: "Bir mihrabın gölgesinde nasıl özgür düşünülebilir?" 1977'den başlıyarak çevreciler belli bir politik başarı elde etmeye başlayacaklar ve yaşlı ideolojik kulelerin ufalanmaya başladığına inanacaklardır.

Bu yaşlı kulelere göre çok daha sağlam olan '68 ayaklanmacılarının geliştirdikleri günlük yaşamın eleştirisi, çevreci karşı çıkışlar tarafından tekrar ele alındı. Özellikle Raoul Vaneigem *(Genç Nesillerin Yaşama Sanatı Antlaşması)* ve Guy Debord *(Gösteri Toplumu)*, uluslararası sitüasyonist hareketin bu iki üyesi karşı çıkışçı öğrenci hareketinin kuramsal gücü ve çok sayıdaki sloganın hazırlayıcısıdırlar. Tüketim toplumu, bunlar tarafından, günlük hayatın sefilliğinden kalkılarak acımasızca eleştirilmiştir: yoğunlaşmayı öngören şehirleşme, nicelin nitelin bozulması pahasına yeğlenmesi, ekonomik değerler tarafından bireyin aldatmaca içine düşürülmesi, dolaylılaştırılan iletişim, kalabalıklar içinde yanlızlık, "küçük burjuva bireyciliği". Gençlik, sonu taksitle alınmış bir ev ve birkaç çirkin seramik parçasına sahip olmaya varan örnek bir vatandaş olmayı, her şeyi ile belirlenmiş bir yaşam tarzını yadsıyordu. Sanayi kirliliğinin yarattığı puslu ve yoğun trafiğin oluşturduğu sürekli tıkanıklık vaad eden bir geleceği kabul etmiyordu. Daha 1948'deki "Daha fazla tüketirseniz, daha az yaşarsınız" sözleri ekolojizmin ekonomik eleştirilerinin ilk habercileriydi. Daha o zamandan ihtiyaçları sorguluyor ve isteklerini gerçekleştirmenin yollarını arıyorlardı: "Boş zamanın olmasın, zincirlerinden kurtularak doyuma ulaş". "Gerçeklikten zevk al". İşte

bireyin zenginleşmesini öngören, mutluluğu "şimdi ve burada"da arayan bu coşkulu ütopyadır çevrecilerin devraldığı.

'70'li yıllarda bunların büyük çoğunluğu yıkıcı aktiflikten militan ekolojizme geçeceklerdir. Göstericiler artık Paris sokaklarını doldurmuyorlar, daha sonra 1972'de militan ekolojizmin klavuzu olan *La Geule Ouverte*'i kuracak olan Pierre Fournier'in kışkırtıcı kendiliğindenciliğinin yayın organı *Charlie Hebdo*'daki çağrıları üzerine kırlara, nükleer enerji santrallerinin şantiyelerine yayıyorlardı. Fourrier -*La Geule Ouverte*'ı kurduktan birkaç ay sonra ölmüştür- ilk kez burada çevre krizinin varlığını ilan etti ve Louis Lecoin'dan derinden etkilenen eski barışçı ve anti militarist akımlarla dolan anti nükleer harekete övgüler düzdü.

Fournier'in uygulamaya dönme çağrısı özellikle sağlıklı yaşam ve biyolojik tarım yandaşları ile toplu yaşam yandaşları arasında yankı buldu. Bunun sonucu, düşkırıklığına uğramış devrimcilerin kırsal alana göçmeleri ve toprağa dönüş girişimleri oldu: İdeal, özgür ve tabulardan arınmış toplum adacıkları yaratma girişimleri, teknik uygarlıktan uzak, kendi kendine yeterli bir ekonomi ve kendi kendini yönetmeyi amaçlayan örgütlenme arayışları yaşandı. Kırsal toplulukların büyük çoğunluğu bu girişimlerini terk etmek zorunda kaldılar. Bu yeni-Fourierci ütopya kırsal alanın zor yaşam koşulları altında parçalandı.

Bir başka "uygulamalı ideoloji" girişimi de şehirlerde görüldü. Şehirli marjinaller Amerika'dan gelen karşı kültür hareketlerinin fazlaca etkisi altında kaldılar. Bunlar, '68 Mayıs'ı sonrasında uygunculuğa dönüşle birlikte aylak bir ben merkezcilik içine düştüler, arpalık ve işini bilirlik savunuculuğu yapmaya başladılar veya Asya yollarına dökül-

düler. Bunlara rağmen, karşı kültür bir çevreci duyarlılığın tohumlarının atılmasında, suda ve ağaçlar arasında, işçiler kadar sömürülen bir sınıf bulan Henry Davit Thomeau'nun yazılarına veya "Pouvoir Vert" (Yeşil İktidar)'ın yazarı şair Gary Snyder'e dikkatleri çekerek önemli bir rol oynamışlardır. Kaliforniya'lı çevrecilerin bir araya geldiği, yumuşak tekniklerin denendiği topluluklar, Fransız marjinallerinden çok daha etkili örgütlenmelerdir. Fransa'da *Actuel* dergisi, 1971 yılında çevre üzerine bir dosya yayımlayan ilk yayın organıdır. Bu yayın organı 1974 başkanlık ve 1977 belediye seçimlerinde, seçim kampanyalarına etkili bir destek vermiş ve çevrecilerin örgütlenmesini sağlamıştır.

1968 yılında patlak veren "düşgücünün iktidarı" ve "yasağı yasak"lamak isteyen gençliğin bu sosyal kaynaşmasından geriye fazla bir şey kalmadı. Şayet ekolojizm hâlâ zengin ve canlı kalabildiyse, bunun nedeni doğmatizm ve düşkırıklığından uzak durabilmesinde aranmalıdır.

II. Aydınca Bir Verimlilik

Ekolojizmin doğuşunda aydınların rolü ağır basar. Katıda bulunanların tam bir listesini yapmak aldatıcı olacaktır. Basitleştirirsek, yine de Fransa'da çevreci tepkileri harekete geçiren, büyük çoğunluğu yabancı kökenli olan birkaç katalizörden söz edebiliriz.

Birincisi gelecekbilimdir (fütüroloji). Gerçekten de temel çevreci öneriler dünyanın bilinemiyen geleceği üzerine oturur: aşırı nüfus artışı, kaynakların tükenmesi, kirliliğin yayılması, baskıcı teknoloji, totalitarizmin yükselişi, kıtlık; çevreci kurumların önceden saptadıkları uzun vadede olabilecek bütün bu felaketlerin üzerine oturur. Bu geleceği kes-

tirme çabalarının babası hiç şüphesiz Darwinci bir doğabilimcinin küçük oğlu Aldous Huxley'dir. Huxley, militan gençliğin iyi tanıdığı, 1932 yılında yazılmış *Meilleur des Mondes* (Dünyaların En İyisi) kitabında yeni bir totalitarizm içine girmiş bir toplumu resmeder. Bu toplumda birey, bütün özelliklerinden arındırılarak bütünüyle sosyal düzenin denetimi altına alınmıştır. Huxley tarafından anlatılan totaliter ütopya Georges Orwell'inkiyle birleşir. Orwel *1984*'de kurnaz bir diktatör tarafından yönetilen toplama kamplarına benzeyen bir dünya tasarlar. Bu iki yapıt arasında bir yaklaşım, yine Huxley tarafından ölümünden beş yıl önce, *Retour au Meilleur des Mondes* (Dünyanın En İyisine Geri Dönüş) (1958) kitabında gerçekleştirildi. Bu kitabında Huxley, *Le Meilleur des Mondes*'u yazarken olduğundan daha az umutlu olduğunu açıklıyordu. Bu son sözünde Huxley kimyasal ve psikolojik ikna yöntemlerinin ve aşırı örgütlenmenin, aşırı nüfus artışının tehlikelerine dikkati çekiyordu.

Çevreci bilim kurgunun farklı biçimlerinin doğuşuna yol açan edebiyat kaynaklı bu gelecekbilim, yerini '70'li yıllarda birkaç aydının uyarılarına ve daha sonra bilimsel gelecek tahmini çalışmalarına bıraktı. 1967-73 yılları arasında yayımlanan eserler bu durumu daha iyi gösterir: Daha sonra çevreci hareketin temel kuramcılarından biri olan Ivan Illich'in *Libérer l'avenir*'i (1969) (Geleceği Kurtarmak), İngiliz, *The Economist* dergisini çıkartan grubun yayımladığı *Changer ou Disparaitre* (1973) (Değiştirmek veya Yokolmak), Barry Commoner'in *Quelle terre laisserons-nous à nos enfants?* (1969) (Çocuklarımıza Nasıl Bir Dünya Bırakacağız?), Serge Moscovici'nin *La société contre nature* (1972) (Doğaya Karşı Toplum), René Dumont'un *L'Utopie ou la mort* (1973) (Ütopya veya Ölüm), Pierre Samuel'-

in *Ecologie: detente ou cycle infernal* (1973) ("Ekoloji: Detant veya Cehennem Çağı"). 1973 yılından başlayarak Fransız sosyal yaşamında yer almaya başlayan çevreciler için, çevre krizinin analizini yapan bu yapıtlar çok önemli rol oynamıştır. Buna paralel olarak, Roma Kulübü'nün isteği üzerine Massachusetts Institute of Technology'nin büyümenin sınırları üzerine yaptığı çalışmanın yayımlanmasıyla, Avrupa'da Herman Kahn'ın kehanetleriyle, Betrand de Jouvenel ve grubu *Futuribles* ile Denis de Rougemont'un düşünsel çabaları sonucu gelecek üzerine tahmin çalışmaları daha örgütlü hale geldi.

Bütün bilimsel gönünümlerine rağmen, uyarıcı sözler sıklıkla kehanet ve bazen de mistisizm içine düşer. İlk çevreci öneriler de kendini bundan kurtaramaz ve yeni binli yılın getireceklerinin sıkıntılarını aktarır. 2000 yılının yaklaşması, eski korkuyu tekrar canlandırır: Dünya tükenecek, yıkılacak, nüfus artışı ile dolacak, zehirlenecek, halklar yok olacak veya baskı altına alınacak... Felaket yakın. Fransa'da bir numaralı çevreci haftalık dergi, *La Geule Ouverte* başlığının altına "Dünyanın sonunun geldiğini ilan eden dergi" alt başlığını yerleştirdi. Militan yayınlarının içine yerleştirilmiş, kıpırdayıp duran küçük radyoaktif yaratıklarla sembolize edilen bu kıyamet çığlıkları, önce çevrecilere ve onların önerilerinin ciddiyetine zarar verdiyse de, çevre krizini olduğundan büyük göstererek daha süratli yaygınlaşmasını sağladı.

Aydınların pek hoşlandıkları, teknolojinin tarafsızlığı üzerine yapılan tartışmalar da çevreci duyarlılığın oluşmasına katkıda bulundu. J.K. Galbraith, Jacques Ellul veya Barry Commoner gibi bazı kuramcılar, teknolojiyi sosyal krizden sorumlu tutarken, bazıları teknolojinin ideolojiden bağımsız, kendi mantığını izlediğini ileri sürdüler. Robin Clarke

gibi bazıları ise tam tersine, teknolojik değişimin çağdaş pisliklerin birçoğunu ortadan kaldırabileceğini savundu. Robert Junk'a göre her sosyal sistem kendine özgü bir teknoloji geliştirebilir. Herbert Marcuse her yöntemde sürekli bir karşıtlık bulur: ilerleme ve sömürü, köleleştirme ve tatmin, özgürlük ve baskı. Ve daha sonraları Ivan Illich'in de kendisinden etkilendiği Amerikalı yazar Paul Goodman teknolojinin kendisini değil, onun kullanılma biçimini sorumlu tutar.

Bu canlı tartışma aygıt sorununu birinci plana çıkardı ve kaçınılmaz olarak bilimin gücü üzerine yeni bir soruyu ortaya çıkardı.

Daha 1970'li yıllardan beri bilim dünyası içinde karşı çıkış hareketleri vardı. "Survivre et vivre" gibi matematikçi Alexandre Grothendieck ve Pierre Samuel'in içinde yer aldığı gruplar, bilimin sosyal işlevleri üzerine derinlemesine bir eleştiri başlattılar. Bu hareket, çevrecilerle aynı zamanda "Impascience" gibi gruplara yanaştılar ve nükleer programa karşı çıkış hareketlerine geniş destek verdiler.

III. Doğanın Korunması

Ekolojizm, kendisinden çok önce doğan, eski doğayı korumacı akımların da mirasçısıdır. Tarım ve hayvancılıkla geçinen topluluklardan beri, çevre sürekli olarak çeşitli emir ve kararnamelerle düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu kararnameler temel olarak şehirlerdeki lağım sızıntıları, halk sağlığı ve ormanların işletilmesinin düzenlenmesini amaçlamışlardır. Bunlar doğa korumacı bir kaç filozofun ismiyle birlikte ele alınırlar. Şüphesiz bunların en ünlüsü Jean Jacques Rousseau'dur. Kırlarda tek başına dolaşmayı seven Rousseau, Fransız usulüne uygun olarak bahçelerde ağaçları hizaya sokmaya

kalkışan 18. yüzyıl "teknokrat"larının taş kafalılığına karşı çıkarak doğayı şöyle savunuyordu. "Doğa hiç durmaksızın gönye ve cetvel mi kullanacak? Acaba doğayı bozmak için gösterdikleri bu çabalara rağmen gene de doğanın bir iki işareten tanınmasından mı korkuyorlar?" (La Nouvelle Héloïse).

Doğal özvarlıkların korunması için ilk grupların örgütlenmesi tam anlamıyla sanayi çağının doğuşuyla çıkışır. 1854 yılına doğru ilk doğa korumacı birlik, *Société Impériale Zoologique D'acclimatation* (bugünkü Ulusal Doğayı Koruma Enstitüsü) doğdu. Giderek hayvanbilim uzmanları ve bitkibilim uzmanları dernekleri, kuşların katledilmelerini protesto ederek veya ender bulunan bir çiçeğin yok olması karşısında duydukları üzüntünün etkisiyle çalışma konularında bir değişiklik yaptılar. Bunlar aynı zamanda 20. yüzyılın şafağında ilk doğal parkları oluşturdular.

Doğanın giderek yok edilmesi, '60'lı yıllarda iyice çoğalan savunma gruplarının kızgınlığını iyice arttırdı. Sıklıkla bilimadamları tarafından kurulan ve yönetilen dernekler süratle doğa lehine gerçek bir savaşa giriştiler. 1965 yılında Jean Dorst "doğa ölmeden önce" diye uyarı çığlıkları attı ve 1969'da Fransız Doğayı Koruma Dernekleri Federasyonu, Vanoise Ulusal Park'ının kurtarılması için başarılı bir kampanya sürdürdü. Bu, Fransa'daki kapsamlı ilk çevreci eylemdir.

1972'de bu koruma derneklerinin büyük çoğunluğunu bir araya getiren Doğa İçin Anayasa Komitesi, derneklerin yerel yönetimlerde söz sahibi olmalarının, doğanın korunması çerçevesinde ulusal hükümranlık hakkını ortadan kaldıran Avrupa ve dünya çapında bir topluluğun oluşturulması gerektiğini ilan etti. Doğanın savunucuları kendilerini, yasal yolların tümünü kullanan, hatta 1977'de ku-

rulan Yarın İçin Canlı Türleri Derneği gibi tehdit altındaki siteleri doğrudan satın alarak, İngiltere'de National Trust örneğinde olduğu gibi, yasal baskı grubu olarak tanıtırlar. Bu grupların büyük çoğunluğu kendi aralarında doğayı koruma kavgasında, politik açıdan yansız olduğuna inandıkları bir çeşit bilimsel deontoloji uygularlar. Bunlara göre, doğanın savunulması politik ve sosyal bölünmelerin üstündedir ve "sıradan vatandaştan Bakan'a kadar" herkesin çabalarıyla, kurumsal çerçevede gerçekleştirilebilir. Bu gruplar her türlü ideolojik bağlantılardan uzak duruyorlarsa da, çevreci harekete bir nevi bilimsel güvence vererek, hareketin oluşmasına az katkıda bulunmamışlardır.

IV. Çevrenin Korunması

Yukarıdakiler, doğayı, sadece doğayı ama tüm doğayı koruma yollarını ararlarken, başka gruplar çok özel bir çevrenin, kendi çevrelerinin korunmasıyla daha çok ilgilendiler. Bu gruplar, 19. yüzyıldan başlayarak, önceleri yoksullaşmış toprak sahiplerini, sanayi dünyasının baskısı altındaki yığınları, sonraları kitle ulaşım araçlarından "yararlananları", kiracıları, yayaları, çağdaş dünyanın bölümlere ayırdığı tüm canlıları bir araya getirdiler.

Balıkçıları öfkeden çıldırtan nehir kirliliğinden sonra, otoyol, sanayi bölgesi, havaalanı tasarıları, bu alanların kıyısında yaşayacak olan ve bu alandan göçe zorlanacak olan insanların oluşturdukları derneklerin hedefi haline geldi. Bu dernekler idari mekanizmaların karmaşası içinde kavgaya giriştiler. Yetkilileri hırpalaya hırpalaya, çevre koruma hareketleri, isteklerinin ele alınmasını sağlayacak resmi kurumların oluşturulmasını başardılar.

1971 Ocak ayında bir çevre bakanlığı kuruldu ve

Robert Poujade bakan olarak atandı. Ama daha sonraları Robert Poujade bu yeni kurumu "olanaksızlıklar bakanlığı" diye adlandırmaktan çekinmedi. Gerçekten de devletin ekonomik öncelikleri, çevreci düşünceleri iyi dilek seviyesine indiriyordu. "Yaşam çerçevesi"nin resmi korunması, nedenleri dikkate almadan, sorunların sonuçlarıyla ilgilenmeye mahkûm edilmişti ve süratle genel büyüme politikasının karşısında ne yapacağını bilemez hale geldi. Yine de, birbiri ardına gelen felaketlerin harekete geçirdiği kamuoyunun baskısı karşısında birkaç karaname çekişe çekişe çıkarılabildi.

Kurumsal cansızlık, idari mekanizmalar bataklığı içinde boğuşup durmaktan usanmış bazı çevre korumacı örgütlenmeleri, aktif militan hareketle birlikte davranmaya itti. Hatta aralarından bazıları, örneğin, Federasyon SOS Çevre çevrecilerle geçici birlikler kurarak seçimlere katılmaya kadar gittiler. Bu "çevrecilerin" büyük çoğunluğu toplumun politik yapısını sorgulamadılar ama aralarından bazıları basit bir protestocu olmaktan çıkıp, daha radikal bir ekolojizme geçtiler.

V. Doğallığın Korunması

Doğa kuramcıları, doğallık taraftarı grupları da uyandırdı. Bu sonuncular son derece mantıklı olarak, çevreci mücadele ile aralarında hemen bir ilişki kurdular. Bunlar doğanın veya kendi topraklarının bozulmasından çok, sanayi toplumunun ürünlerine karşı hassastılar. Bazıları, gerek beslenme gerekse giyimde giderek artan sanayi etkisine karşı canla başla mücadele ediyorlardı. Diğerleri ise sağlık bilimci kuramların peşine takılıp biraz da kaybettikleri doğayı arıyorlardı.

Sağlık bilimi ve bitkilerle tedavi yöntemlerini

öneren doğal tıp, '70'li yılların büyük yenilikleri oldu. Sentetik tekstil ürünleri reddedildi, elle yapılmış dokumalar kıymete bindi. Yüksek dozajlı ilaç kullanmaya dayalı tıp uygulamaları ile bitkilerle tedavi karşı karşıya getirildi ve çağdaş kötü beslenme alışkanlıklarından kurtulabilmek için unutulan eski beslenme şekilleri yeniden kaşfedildi. Pithagor ünlü vejeteryan olarak, Hipokrat ise dietetiğin öncüsü olarak yeniden dirildiler. Uzakdoğu kökenli Ying ve Yang diyalektiğinin Batılı yorumu olan makrobiotik ve özellikle 19. yüzyıl doğacı davranış biçimi olan vejetarizm bunlarla birlikte içinde bulundukları sosyal mahkûmiyetten kurtuldular. Ne yazık ki doğal yaşamın bu yeni övgüsü, bazı hallerde bilgiççe bir doktriterizmi ve hatta faşizan ideolojinin cesur, saf ve sağlıklı insan anlayışının izlerini taşıyordu. Bu nedenle çevrecilerin gözünde biraz şüphelidirler.

Biyolojik tarım gibi başka paralel araştırmalar gerçekleştirildi. Hatta "açık havada" yaşamı savunan doğacı (natürist) kabul edilen bazı hareketler ve çıplaklık taraftarı gruplar "doğal"ı savunan bu akımın içinde ortaya çıktılar. Bunların hepsinin radikal çevreci gruplarla ortak noktaları bulunabilir: Beslenme şeklinde oluşan ve doğrudan tarımsal ve sanayi veya tıbbi uygulamaları etkileyen kirliliğe karşı çıkma, bireysel otonomi, bahçecilik, geleneksel tıp, sosyal olarak hor görülen ve hakim ideoloji tarafından dıştalanan azınlıklarla dayanışma, sonuç olarak yaşama saygı, canlı varlıkların ve doğal dengenin yaşamına saygı.

Şüphesiz ekolojizmin bu bileşkeleri, en az etkili ve en kaygan olanıdır. Bunlar, bazen, günlük yaşamın sıkıntılı ve hüzünlü bir kavranışının yayılmasına neden olan bir çeşit dogmotik mistisizme yol açarlar. Yaşamayı seven çevrecilerce "tahıl yiyici-

ler" diye adlandırılan -şüphesiz bu adlandırma Pr. Jean Tremolieres'in "insan ne yiyorsa odur" deyişine denk düşmektedir- bu gruplar biyolojik toprakta sandaletleriyle gezinen bir rahip görüntüsünün yayılmasına neden oldu. Ve aynı zamanda, bu hareket tüketim toplumu için yeni bir pazar alanı yarattı: Doğallık ideolojisi, çevreci önerileri doğallıktan çıkartarak, büyük bir reklam kampanyasıyla yeni ticari alanlar açmak için çağdaş yaşamı kuşattı.

VI. Nükleer Ateşleyici

Çevreci hareket nükleer santraller olmasaydı belki de gelişemeyecekti. Gerçekten de, nükleer santrallere karşı olmak bugüne kadar dağınık olan bu çeşitli sosyal akımları, özgürlükçü ve doğabilimci duyarlılığa sahip çevreleri bir araya getirdi. İlk olarak nükleer silahlara ve Pasifik'teki Fransız nükleer denemelerine karşı çıkan marjinal gruplar, sivil amaçlı nükleer uygulamalara da karşı çıkmaya başladılar. 1956 yılından beri bu konuda mücadele veren öğretim görevlisi Jean Pignero'nun içinde yer aldığı ve yöneticiliğini yaptığı APRI (Radyasyondan Korunma Derneği) bunun bir örneğidir. Nükleer santrallere karşı teknik düzeyde mücadele veren Amerikalı çevrecilerin dürtüklemeleriyle, 1973 yılında yüzlerce dernek nükleer enerjinin şimdilik kullanılmamasını önerdiler. 1974 ilkbaharında, üretici ülkelerin petrol fiyatlarını aniden arttırma kararı almalarıyla birlikte meydana gelen petrol krizi üzerine, Pierre Mesmer hükümeti devasa bir nükleer enerji programının başlatılacağını ilan etti. Bu karar Fransa'da ekolojizmin ateşleme kapsülü oldu ve bu karara çeşitli nedenlerle karşı çıkan grupları bir araya getirdi. Nükleer santralleri, çevrenin kirlenmesine yol açacak yeni bir tehdit olarak

gören doğa ve çevre savunucuları, yeni bir sıkıntı kaynağına dönüşeceğini düşünen sıradan insanlar, ekonomik geleceğini kuşkuyla karşılayan gelecek çalışması yapan gruplar, uzmanların iktidarına karşı çıkan bilimadamları ve nihayet özgürlükleri tehdit eden bir topluma dönüşeceğini düşünen eski militanlar bu karara karşı birleştiler.

Bir araya gelen bu çok çeşitli eleştiriler, anti nükleer tezler üç yönde gelişti:

Teknik: Nükleer santraller tüm nüfusu, son derecede tehlikeli ve öldürücü radyoaktif elemanlarla her an karşı karşıya getirmektedir, kaza ve sızıntı olasılığı zayıftır ama tehlike apaçık ortadadır. Zehirli artıklar yüzlerce yıl, hatta plütonium için binlerce yıl tehlikeli olmaya devam etmektedir. Nasıl oluyor da bunların bu kadar uzun süre boyunca hayatı tehlikeye düşürmeden kalabilecekleri garantisi verilebiliyor? Nükleer teknolojinin geri dönüşü yoktur: Artıklar, eski santral binaları ve bunların taşıdıkları riskler belki de sonsuza kadar kontrol altına alınmak zorundadır.

Ekonomik: Bu enerji kaynağının kârlı olabilmesi için devasa boyutlardaki yapılarda ve çok miktarda işlenmesi gerekir. Uzun vadede uranyum kaynakları tükenecektir. Programın ekonomik yaşayabilirlik süresinin zorunlu kıldığı aşırı yeniden canlandırma, radyoaktif tehlikeyi önemli ölçüde arttırır.

Politik: Teknolojinin büyüklüğü, onun merkezileştirilmesini gerektirir. İçine girilen riskin önemi, bununla orantılı bir denetleme mekanizmasının kurulmasına yol açar. Bu da nükleer topluma demokratik olmayan bir özellik verir.

VII. ÇevreciPatlama

Nükleer soruna karşı duyarlı olan çeşitli sosyal

akımlar bir örgütlenme içinde birleşmediler, ama yavaş yavaş bütün bu kesimler arasında kurulan karmaşık ve çalkantılı iç ilişkiler, sonuçta adına çevreci hareket diyebileceğimiz bir ortak yapıyı oluşturdu. Çevreci hareketin bu evrimini üç aşamada ele alabiliriz.

- Oluşma dönemi; 1969'dan 1973'e kadar. Sosyal akımlar dağınık ve etkisiz.

- Bilgilenme dönemi; 1974'den 1976'ya kadar. Anti nükleer mücadele içinde ekolojizmin doğuşu. Çevreciler bütün güçlerini inançlarının yayılmasına verdiler. Militantizmin yeni bir şekli günışığına çıktı: Fransa'nın her köşesinde, duyarlı gençler yerel komiteler oluşturdular, daha önce oluşturulan *Amis de la Terre* veya *CSFR*, 1970'den beri var olan Alsace grubu gibi derneklerin kendilerine ulaştırdığı nükleer enerji üzerine bütün bilgileri topladılar, ayıkladılar. Mahalli gazeteler yayımladılar, halka açık, gerek atomun parçalanması gerekse enerji problemi üzerine bilgilendirme toplantıları düzenlediler. Kendi hazırladıkları dosyalarla donanmış bu konferansçılar, nükleer enerji çağdaş ailenin hizmetinde ve çevrecilerin savunusunu yaptığını ileri sürdükleri kirli, donuk geçmişe karşı temiz bir gelecek olarak sundukları propaganda filmlerinden oluşan büyük bir reklam kampanyası ile desteklenen EDF'nin (Fransız Elektrik Kurumu) eğittiği uzmanlara karşı dişe diş mücadele ettiler. 1973 yılında yayıma başlayan iki dergi, *Le Sauvage* ve *La Geule Ouverte*, halk kitleleri ile militanların dünyası arasında bağlantıların kurulmasında önemli rol oynadı. Aynı şekilde APRE'ye bağlı çevreci basın ajansı kuruldu. Bu şaşırtıcı bilgi savaşı, nükleer tartışmayı gettosundan çıkardı ve doğmakta olan bir hareketin sağlam temeller üzerine oturmasını sağladı.

1974 başkanlık seçimlerinde tarımbilimci René

Dumont'un adaylığı ile de ekolojizm kendini gösterdi. Böylece hem Fransa'da çevrecilerin varlığı herkes tarafından tanındı hem de aday destekleme komiteleri ile hareket genişledi.

- Kendini kanıtlama dönemi; 1977'den başlayarak ekolojik hareket artık politik sahnede kendine özgü özellikleriyle ve bağımsız bir yapı olarak yerini aldı. 1977 belediye seçimlerinde Yeşiller çiçek gibi açarak, Paris'te yüzde 10 oranında oy alarak küçümsenemeyecek bir başarıya ulaştılar.

Bu zaferden sonra çevreciler acıyı da tattılar. Malville'de nükleer yeniden aşırı canlandırma binası önünde yapılan büyük bir gösteri sırasında, bir genç şiddete başvurmadığı halde güvenlik güçlerince öldürüldü. Karamsarlığa kapılan ekolojist hareket bağrında bölünme eğilimlerinin doğduğunu gördü. Bu eğilimler, hedeflerden çok eylem biçimleri üzerine farklılaşıyordu. Çevreciler 1978 milletvekilliği seçimlerine bölünmüş olarak girdiler.

Buna rağmen seçimden seçime çevreci oylarda bir artış oldu, 1974 başkanlık seçimlerinde 300 bin olan oy sayısı, 1977 belediye seçimlerinde 450 bin'e, 1978 milletvekilliği seçimlerinde 600 bine, 1979 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde 890 bine ve 1981'de solun zaferiyle sonuçlanan başkanlık seçimlerinde 1 milyon 120 bine ulaştı. Sosyalist hükümet, hedeflerinin bir kısmının gerçekleştirilmesine daha uygun olduğu için, çevreciler politik hayata ve kurumlara katılabildiler ve hareketi daha açık bir hale getirdiler.

İKİNCİ BÖLÜM
ÇEVRECİ EYLEM

I. Sulandırılmış Bir Hareket

Fransa'da hiçbir örgütlenme çevrecilerin tümünü temsil edemez. Çevreciler tek bir kuramı olduğu kadar, tekil yapılanmayı da yadsırlar. Çevreci hareket her biri kendine özgü özelliklerini ve girişimciliklerini koruyan bağımsız dernekler ve grupların tümünden oluşur.

Uluslararası bir isim olan *Les Amis de la Terre* içinde yer alan 160 yerel Fransız grubunun, "Şebeke" diye adlandırılan çok yumuşak bir federatif yapıdaki birlikteliği bu bakış açısının en güzel örneğidir. Her grup, özyönetimci bakış açısı içinde kendi iç yapılanmalarında ve yönelimlerinde, Şebeke'nin temel aldığı kalın çizgileriyle belirlenmiş ekonomik, politik ve sosyal bir bakış açısına uyumlu olması koşuluyla özgürdür. Sadece yerel grupların genel toplantısı Şebeke'yi bağlayıcı kararlar alabilir. Bölgesel koordinasyon bölgedeki grupların girişimleriyle sürdürülür. Paris'teki servis bürosu, sadece derneğin çeşitli üyeleri arasında bağlantı kurma görevi ile yükümlüdür, hiçbir politik girişimde bulunamaz. Sonuç olarak da her seviyede; azınlıktakilerin düşünceleri çoğunluktakilerinkiyle eşit bir şekilde herkese duyurulması kuralına uyulur. Dünyanın on beş kadar ülkesinde *Les Amis de la Terre*

adını benimseyen derneklerle bağlantılar sürdürülür.

Yerel otonom yapılar, bölgesel koordinasyon, ulusal planda bir temsil organının olmaması ve uluslararası ilişkiler, *Amis de la Terre* Şebekesi'nin bu dört aşamalı örgütlenmesi, çevrecilerin hedeflerini kendi pratiklerinde hayata geçirmek konusunda ne kadar çok duyarlı olduklarını gösterir. Örgütlenmelerindeki bu akışkanlık, belirsizlik ve otonom gruplarının dağınıklığı çevreci hareketin hem gücü hem de zaafıdır.

Gücü, ona her yerde hazır olma olanağı vermesinden ileri gelir. Her an rakibini -devlet ve onun merkezî kurumları- sokmaya hazır sayısız mızrak savaş hattını yayar. Bu anlamda çevreci hareket devlet tekeline ve devletin her şeyin üzerinde tutulmasına karşı sivil toplumu savunur. Esnek ve akışkan yapısını rakibinin cansız ve hantal yapısına karşı kullanır.

Zaafı ise, dağınık bir hareketin politik partiler gibi kurumlaşmış örgütlenmelerle aynı alanda mücadele verememesidir. Fransız politik sahnesi, merkezî bir iktidar kurmak için örgütlenmemiş olan çevreciler için hiç de uygun bir savaş alanı değildir.

Seslerini duyurabilmek için seçimlerden yararlanma isteğiyle çevreciler sınırlı süreler için merkezî politik kurumlar oluşturarak bu güçlüğü aşmışlardır. Bu bir günlük örgütler, kurucuları tarafından seçimlerden sonra yok olmaya terk edilseler de, bazıları seçimler sırasında isimlerinin duyulmuş olmasından yararlanarak yeni dernekler haline dönüşürler.

İşte çevreci hareket böyle, birçok politik örgütte olduğu gibi ikiye bölünerek değil ama sürekli doğurarak, her bir araya geliş yerini kendi kendine gelişen yeni örgütlenmelere bırakarak gelişti.

II. Politik Etkinlik

Çevreciler birinci dereceden önemli gördükleri ekonomik büyümeyi, yerel otonomiyi ve nükleer enerjiyi açıktan açığa sorgularken, geleneksel politik güçler karşısında bağımsızlıklarını vurgulamak zorunda kaldılar. Ne sağ, ne sol, ne de merkezde yeralan bu otonomi ilanı, özellikle seçim bağlamında çok sayıda ve sıklıkla da çelişik yorumlara yol açarak politik alışkanlıkları alt-üst etti. Birileri bu tavırda pujadizme geri dönüş görürken, diğerleri iyi kamufle edilmiş bir apolitiklik gördü. Özgürlükçü çevreciler ile apolitik koruma dernekleri arasında çevrenin korunması ve nükleer enerjinin yadsınması bazında kurulan şaşırtıcı birliktelik kafa karışıklığı yarattı. Çevrecilere göre otonomi, geleneksel ayrımların dışında düşünmeyi ve politik durumun farklı kavranmasını gerektirir.

Sorgulanan Politika - Çevreciler Fransız politik kurumlarına ikili, öze ve biçime ilişkin eleştiriler getirdiler.

Önce politik partilerin doğasına saldırdılar: Sağda da olsalar, solda da, bütün politik partiler devlet modeline göre yapılanmışlardır. Örgütlenmelerinin merkezîleşmesi, "politika-gösteri" uygulamaları, kurumsal cansızlık, dondurulmuş ideolojiler, temsilcilik tekeli oldukları savı, çevrecilerin bu saptamaları, onları politik partileri sert bir şekilde mahkûm etmeye yöneltti. Çevrecilere göre politik partiler, halkın isteklerinin ifade edilmesinden çok, kendilerini yeniden üretmeyle ilgilidirler. Sosyalist Parti bile, merkezî ve hiyerarşik bir savaş makinasına benzer biçimiyle, her şeyden önce heyecan uyandırıcı, profesyonel ve politikacı çatışmalarına göre şekillenmiştir.

Daha radikal olan ikinci çevreci eleştiri ise bu

kez politik ayrımların doğasını ele alır. Buna göre politik yapının soldan sağa uzanan düz bir çizgi gibi ele alınması, işi basite indirgemektir ve gerçekliği yansıtmamaktadır. Çevrecilerin gözünde bu bakış açısı, sadece üretim ilişkileri temeline oturtulmuş, sanayi çağının başlangıcına kadar giden eski karşıtlıkları ifade eder. Sağ-sol ayrımı emek probleminin politik alana yansımasıdır. Bu, sanayi toplumunda ve kapitalizmdeki sosyal işçi hareketinin politik ifadesidir. Oysa 21. yüzyıl şafağında, çevreciler tarafından dile getirilen doğa ve birey sorunu, üretim ilişkileri sorununun yerini almaktadır. Aynı şekilde hem sol hem de sağ örgütler tarafından göklere çıkartılan ekonomik büyüme, klasik çerçeveye uymayan yeni bir ayrım ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak çevreci hareket, tıpkı işçi hareketinin sağ-sol ayrımı için yaptığı gibi, yeni bir politik yapının kurucusu olmak istemektedir.

Çok Boyutlu Politika - Temel olarak büyüme sorunu, genel olarak da sosyal ilerleme kavramı üzerine kurulu bu yeni sosyal sınırlar sağ-sol ayrımını ortadan kaldırmaz. Bu sonuncusu için, çevrecilerin tavrı çok açıktır. Antikapitalisttirler. Hatta büyümenin, eşitsizlikleri azaltacağı yerde yeni eşitsizlikler ürettiği anlaşılmadan, eşitlik ve özgürlük savunuculuğu yapılamayacağını ileri sürerek sosyalist idealin bozulmasına karşı seslerini yükselttiler.

Aynı şekilde çevreciler bir biçimde politik geometreyi geliştirdiler. Soldan sağa üretim ilişkileri eksenine oturan çizgisel bir yapı yerine, Schumacher'in yaptığı gibi, "uzayda" yer alan boyutlu bir politika düşünmek olanaklıdır. Özel mülkiyet - ortak mülkiyet, pazar ekonomisi- planlı ekonomik özgürlük -totalitarizm eksenleri üzerine oturan bir politika. Politik merkeziyetçi- çok merkezlilik gibi çevrecilerin önemle üzerinde durdukları bazı eksen-

ler de eklenerek politik analiz çok boyutlu ele alınabilir.

Ekolojizm'in Politik Krizi - Çevrecilerin politik alandaki etkinlikleri, ilk anda belirli bir bilincin gelişmesine ve en azından var olan kültürel ortamda çarpık bir şekilde de olsa düşüncelerin halk katmanlarına yayılmasına hizmet etti; ama aynı zamanda köklü analizleri güzel söylevler haline indirgeyerek gözden kaçmalarına neden oldu. Tüm yeni eleştirel değerlerin hakim ideoloji ortamında yaygınlaşması, beraberinde bu düşüncelerin kurumlar tarafından saptırılmasını da getirir. Aynı şekilde, çevreci önermeler de politik dolaylılaştırma yöntemi ile, yeşil alan, bisikletin faziletleri veya otomobillerin benzin tüketiminin azaltılması gibi önerilere indirgendi.

Çevreci tezleri böyle saptırarak el konulması militanlar arasında farklı tepkilere neden oldu. Bireleri hareketi bütünüyle politik sistemin dışında tutacak uzlaşmaz bir radikallikten yana oldular. Diğerleri ise, tam aksine "içten" müdahale etmek için bütün kurumlara katılınmasını istediler.

Seçim projektörleri hareket üzerinde aynı zamanda bir çeşit ısı etkisi de yaptı. Sabırsız böceklerin ısı tarafından cezbedilmesi gibi, bazı çevreciler seçimin cazibesine kapıldılar ve sonuçta kanatlarını yakmadılarsa bile, yanılsamalarını kaybettiler. Politik alanda kendiliğindenciliğin ancak yeniliğin çekici etkisi kullanılırsa etkili olduğunu ve bir ideolojinin kurumsal politik ekranda tekrar tekrar yansıması ancak köklü, sosyal, yığınsal ve tarihî ağırlığı olan bir hareketin üzerine oturmakla olanaklı olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar. Sonuç olarak çevreci çoğunluk sürekli sosyal etkenliklerle böyle bir hareketin oluşturulmasının gerekli olduğunu düşünür.

III. Sosyal Etkinlikler

Çevreci eylemin önemli bir bölümü sendika çalışmalarına benzer. Ama bu sendika, bireyin ve toplulukların otonom yapılarını korumayı temel görev kabul eden günlük yaşam işçileri sendikasıdır. Çevreci gruplar, böyle baskı grupları şeklinde bir rakibe karşı -bu genellikle devlet veya özel sanayi işletmesidir- harekete geçerler.

Bilgilendirme Mücadelesi - Sosyal ifade silahlarının son derece kısıtlı olduğu Fransız politik sisteminde, bir sosyal hareketin ilk etkinliği bir bilinci yaratmak olur. Hareketin olağanüstü çeşitliliğini yansıtan çok sayıda çevreci küçük dergi-gazete Fransa'da her yeri kaplamıştır. Yerel ve bölgesel bu tür girişimlerin yanı sıra, çevreciler büyük bilgilendirme ve eylem kampanyaları başlatmak için, kesin legal sınırların ötesine geçmeye çekinmeden -1972'deki korsan "yeşil radyo" gibi- geniş gruplaşmalara da girdiler.

Kitle iletişim araçlarını harekete geçirmeye uygun kitlesel gösteriler aracılığıyla, verilmek istenen mesajın katlanarak aktarılmasını amaçlayan, sendikaların veya marjinal grupların temel eylem biçimlerinden biri olan gösteriler anti-nükleer hareketler tarafından da geniş ölçüde kullanıldı. Ama Malville'deki trajik gösteri sırasında, devletin kararlı tutumu ve kendi örgütlenmelerinin yetersizliği ile karşı karşıya kalan çevrecilerin bir kısmı bunu kitle eyleminin başarısızlığı olarak algıladılar.

Sivil İtaatsizlik - Gösteriler gibi fazla gösterişli etkinliklere duydukları güvensizlik nedeniyle çevreci hareket, tüketici derneklerinin sık sık başvurduğu boykot çağrısı, vergileri bilerek düşük ödemek gibi karşı çıkış biçimleri geliştirdiler. İnsanlara zarar vermeden bazı yapılara karşı girişilen sabotaj-

lar çevrecilere yakın gruplar tarafından üstlenildi. Ama, bir sosyal hareketten çok bir azınlığın kendini ifade şekli olan terörist eylem, çevrecilerin bazıları tarafından bu eylemlerin bir kısmı "devlet gücünün şiddeti karşısında meşru" görülse bile, kendini çoğulcu ve şiddete karşı olarak belirleyen çevreciler tarafından doğru bulunmaz.

Sosyal Deneyler - Farklı bir yaşam biçiminin geliştirilmesinin araştırılması, bir özgürlük alanı açmak için hantal devletçi sistemin çatlaklarından yararlanmak, devlete karşı onu devirmek için mücadele etmekten çok ütopyasını doğrudan günlük uygulamaya aktarma, çevrecilerin ve diğer özyönetimci grupların hareket biçimidir. Sosyal arayışın bu "uygulamalı" ve radikal olmayan yaklaşımı, şüphesiz devrimci söylemin ve eyleme geçmekteki aceleci tavırların bezdirdiği, özyönetim ve çok merkezlilik düşüncesinde birleşen '70'li yılların hareketlerinin ortak özelliğidir. Sonuç olarak girişimlerin çoğalması, sosyal deneyler ve yenilikler devletin rolünü azaltarak sivil toplumun yeniden inşa edilmesini amaçlar. Tarım ve zanaatkâr kooperatifleri, otonom tıp merkezleri, özgür radyolar, video toplulukları, paralel okullar, işçi üretim kooperatifleri, bilgi dağıtım şebekesi gibi uygulamaların hepsi bu bakış açısının sonuçlarıdır. Bütün bu yeni yapılara, günlük işlerini kendilerinin ele alması ve karşılaşılan sorunların çözümünde kurumlara başvurulmaması önerilir. Bu özyönetimci deneylerin bir kaçı sosyal anlaşmazlıklar üzerinde yeşerdi. Lip işçilerinin deneyi şehirde mücadelenin veya sendikal eylemin en gösterişlisi oldu. CFDT ile çevrecilerin işbirliğinin sonucunda bu tür eylemler gerçekleştirilebilirdi. Sosyal yeniliklere çevreci katkının önemli bir bölümünü, başka türlü yaşayabilmeyi sağlayacak aygıtların dökümünü yapmak için harcadıkları olağa-

nüstü çabalar oluşturur. Amerikalı çevrecilerin *Whole Earth Catalog* ile yaptıkları gibi "kaynak katalogları" hazırlamak, yumuşak teknolojiyle ilgili teknik dökümanlar oluşturmak ve kendi çevremizi tanımamızı sağlayacak kurslar vermek gibi.

Şantiye halinde bir toplum düşüncesi ve iktidarın ele geçirilmesi -devlet iktidarının değil, kendi yaşamının denetiminin- stratejisi içinde deneyler zenginleşir. "Toplum biziz" der çevreciler. Bu, günlük uygulama, bireysel, ailevi ve çiftler arasındaki ilişkiler için de geçerlidir. Her seviyede, her türlü özyönetim arayışının düğümü olan iktidar sorunuyla çatışma içindedir çevreciler. Uygulamadaki küçük ütopya adacıkları, aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkilerin iç içe girdiği bir pota görünümündedir. Bu durum köklü bireysel bağlantılara girmeyi ve son derece pragmatik bir eylemlilik anlayışını zorunlu kılar. Sosyal yenilikler sık sık hasta bir sosyal yapıya, başkalarından alınan bir organ nakli gibi sunulur. Uyumsuzluk, mali sıkıntılar, hakim ideolojinin baskıları bu uygulamaların hemen yadsınmasına neden olur. Militanlara gelince, bunlar süratle eylemleriyle söylemleri arasında bir karşıtlıkla karşı karşıya kalırlar. Gününü politik toplantılara katılmakla geçiren militan, boş zamanlarını kendi öğrenimi için harcar. Çalışma süresinin azaltılması için uğraşır. Çevreci önerilerin bütün zorluğu buradadır. Bu durum onların davranışlarının doğallığını, onları sadece söylem alanına hapsederek, bozabilir.

Ekolojik Mitler - Hareketin marjinalliği, önerilerine düzenin sürekli çarpıtarak el koyması, ahlâki bir militan eylemliliğini zorunlu kılması ve sonuç olarak karşı çıkışçı kimliği, bütün bunlar uç noktalara kadar kayışı ve anlamsız uzlaşmaz tavırları arttırdı.

İlk militanların dünyanın sonunun geldiğini ilan eden felaket çığırtkanlığı ve "Meilleir du Mondes" çıkışı yerini "kendin yap" yanılsamasına bıraktı. Bireysel otonomi adına Alman işgalinden beri unutulmuş olan eski inşaat uygulaması yeniden ortaya çıkarıldı. Ne olursa olsun kendin inşa et'e rağbet, bir yandan insanları yumuşak teknolojiye safçasına umut bağlamaya götürürken, öte yandan her türlü yeni tekniğin, karşısına otonom uygulamalar konularak yadsınmasına yol açtı.

Doğanın göklere çıkartılması da benzer sonuçlar verdi. Kimyasal ve yapay sıfatları olumsuz anlam ifade etmeye, biyoloji ve doğal sıfatları ise sempatik olmaya başladı. Bu, iyi, masum ve sürekliliğ gösteren doğa miti de bütün sanayi ürünlerine karşı güvensizlik yarattı -sanayi kökenli olmaları dıştalanmalarına yetti- ve hatta uygulamalı bir mit bile yarattı: Ayın bitkiler üzerinde var olduğuna inanılan olumlu etkisi gübrenin yerine koyuldu -en azından gübre için atalardan kalan bir yöntem bulunamadığı sürece.

İyi kalpli bir yabani ve yaşlı tarımcı, çağdaş teknolojiye ayak uydurma yeteneğine sahip olmadığı için, bilginin ve usa uygunluğun anahtarı kabul edildi. Kaba ve basit köyler aynı şekilde topluluk yaşamının mimarisi, kırsal işler ve zanaatkârlık doğayla yakınlıkları nedeniyle yumuşak faaliyet sayıldı ve kabul gördü. Benzer şekilde, bazı çevreciler ilkel ve ortaçağ toplumlarında, bütün tarihî gerçeklere rağmen, uyumluluk modelleri bulduklarına inandılar.

Bu mitlerin her biri kendi dogmasını da yarattı: Doğal, yaşlı, küçük, zanaatkâr, yerel, fakir ve kırsal olan her şey bu en uçtakilerin gözünde olumlu bir değer kazandı. Çevreci uzlaşmazlık, gerçekte, çevrecilerin karşı çıktıkları toplumdaki aşırılıkların

karşı taraftaki yansımasıdır. Karikatüre benzer görünümleri bunların çalışmalarını durdurmalarına yetti.

IV. Stratejik Alandaki Ayrılıklar

Çevreci hareketin ikili politik ve sosyal etkinlikleri, ikili bir stratejik yönelime karşılık gelir: devlete karşı ve devletsiz. Bu iki önermenin çeşitli bileşimleri hareketin bağrında şekillenen eğilimleri belirler.

Uçlar - Bunlar birbirini dıştalayan bir görünümde iki uçta yer aldılar.

Bir uçta, politik aygıtlara ve kitle iletişim araçlarına ayrıcalık vererek devlete karşı politik eylemin hızlı taraftarları yer alır. Hareketin radikal olmayan unsurları tarafından savunulan bu eğilim, daha çok apolitik gruplar ve çeşitli kitle araçlarından yararlananların, *kullanıcıların* oluşturduğu dernekler tarafından ifade edilir. Bunlar çevreci otonomiye etkili olmak ve ivedi gereksinimler adına politik güç olmayı önerirler ve güçlü bir yapıya sahip bir hareket ararlar.

Diğer uçta ise, "devletsiz" tezinin hızlı taraftarları yer alır. Bunlar her türlü klasik politik eylemi yadsıyarak yerel eylemi öne çıkarırlar. Ulusal boyuttaki eylemleri yadsıyarak, yerine tabanda eylemliliği öneren bu eğilim, hareketin en radikal kesimleri, özellikle anarşist gruplar tarafından savunulur.

İdeolojik planda birbirinden çok farklı uçlarda yer alan bu iki eğilim, en azından bir noktada birleşirler: Çevreci otonominin uzlaşmazlığını vurgularlar ve diğer hareketlerle her türlü ittifakı yadsırlar. Bu gruplar her an bağnazlık içine düşme ve kendi içine kapanarak aşırı solun iyi tanıdığı "üç-beş kişi-

lik" marjinal gruplar haline dönüşme riskini taşırlar.

İkicilik - Çevrecilerin çoğunluğu devlete karşı ve devletsiz olmayı birbirinin karşısına yerleştirmez ve ikili bir eylem çizgisi sürdürmeye çalışırlar. Bu eğilim, çevreci akımı bir sosyal hareket, çalışma dünyasının dışında, sanayi toplumunun öncelikli sorunlarını içinde taşıyan sivil toplumun ifade ediliş olarak algılar. Bazı durumlarda sendikal eylemi tamamlayıcı gibi görülebilir, ama dıştaki üretim dünyası karşısında bireyin haklarını korumakla yetinen basit bir günlük yaşam sendikası olmaktan daha çok, liberallerden anarşistlere kadar geniş bir yelpazeyi içine alan yeni bir politik alanı ortaya çıkarmaya yeltenir. Böyle bir stratejinin gerçekleştirilmesi için sadece kendi hareketlerinin yeterli olmayacağını hesaplayan bazı çevreciler diğer sosyal hareketlerle bir 'ortaklık' arayışına girmişlerdir.

Bireyin ve toplulukların özgürlüğü, devletçi merkeziyetçiliğe karşı bölgelerin otonomisi için mücadele eden bütün sosyal gruplar, dışa açılma taraflısı çevrecilerin gözünde geniş bir sosyal hareket oluşturulmasında yer alabilecek unsurlardır. Bu hareketlerin her birisi, kendine özgü bir alanda ve biçimde etkinliklerde bulunmaktadır ama hiçbirinin öncelik verdiği sorun politik sahnede ifade edilmemektedir. Feministler, bölgeci hareketler, tüketici dernekleri, özgürlükleri savunan dernekler, şiddete karşı hareketler, hepsi çevrecilerle bir kaç ortak noktada bir araya gelebilirler... Üretim dünyasının dışındaki bu sosyal hareketler ile CFDT (3) gibi çevreci tezleri geliştiren üretim dünyası içindeki sosyal örgütlerin birliği çevreci hareket tarafından istenen bir şeydir. Ama iyi niyet açıklamaları yeterli değildir. Örneğin çevreciler ve feministler bireye ve sosyal eşitlik içinde çeşitliliğe saygıda, insanlar arasın-

daki ilişkilerin yumuşatılmasında, söylemler ile uygulama arasında uyum arayışında birleşseler bile, erkeği kadından üstün gören çevreci veya nükleer santral yanlısı "feminist" sayısı az değildir. Bir sosyal hareketin yaratılması, sosyal alanda kök salması ve kendini geliştirebilecek olanaklara sahip olabilmesi için bir olgunlaşma döneminden geçmek zorunludur.

SONUÇ

İdeolojik alışkanlıkların tersine, çevreci kuram kendi eylemiyle birlikte yol alır. Çevrecilerin çoğunluğu ne Proudhon'u ne de Marcuse'ü okudular. Aralarında pek azı Marksizm ile beslenmiştir ve birçoğu için Rousseau lise yıllarında kalan sisli bir anıdır. Ekolojizm atalarıyla birlikte bir aile havasını yansıtsa bile, gelişmesi bu insanlara bağlı olmamıştır. Daha önce var olan ideolojilerle tüm benzerlikleri rastlantısal değildir ama bu onun özgüllüğünü zedelemez. Ekolojizm kendinden hiç kuşku duymadan idealizm ve materyalizmden, toplumculuk ve bireycilikten farklı olduğunu ileri sürer. Nedir ekolojizmin gerçek yüzü? Bir neslin veya bir uygarlığın ürünü müdür? Eski bir duyarlılığın modernleştirilmiş bir biçimi veya benzersiz tarihsel bir hareket midir? Belki de bunların hepsi birden biraradadır. Ekolojizm geçmişi olmayan bir ideoloji değildir. Düşünceler kendi kendilerine oluşmazlar, zamanla su yüzüne çıkarlar veya tarihin derinliklerinde unutulurlar.

Çevreci hareket, hiç şüphesiz, Serge Moscovici'nin algıladığı gibi doğacı hareketin çağdaş neslidir. Doğacı hareket "tarihin yasadışı bir yolcusu" olarak, çağlar boyunca sosyal yapının özerkliğini, bireyin bütünlüğünü, bugünü, özgürce yaşama iradesini ortaya koymuştur.

Toplumla doğa, toplulukla birey, insanla bedeni

arasında bir uyum salık veren bu birleştirici harekettir. Dünyanın yabanlaşmasını savunan Yunan knizmini (4), taoistleri, yerli ilkel toplumları, hipileri ve çevrecileri hareketlendiren bu şiirsel ve yaratıcı akımdır.

Ama bu çağdaş doğa savunuculuğu, ekolojizm, aynı zamanda sanayi toplumunu da sorgular.Yaşadığı ortamın, 20. yüzyılın ikinci yarısının ayrılmaz bir parçasıdır. Her şeyden önce kendini ilerlemeci Batı gerekirciliğine karşı olmakla belirler. Gerici değil tepkiseldir. Dünyayı sadece kalabalıklar ve kitleler olarak gören anlayışa karşı, duyarlı ve tek, farklı ve değişken bireyin bakış açısını aktarır. Toplumun evriminin peşine körü körüne takılan bu dünyada, duyarlı ve tek, farklı ve değişken doğa adına konuşur.

Bu öyle bir harekettir ki, yeryüzünde var olan çeşitli türlerin savunucusu, yaşamın bekçisi, toplumun belleğidir. Ama aynı zamanda düşlerin taşıyıcısı, uyanışın ve yaratıcılığın da öznesidir.

Günlük yaşamın, bugünün eylemi ama aynı zamanda uzun vadeli, geleceğin hareketidir. Otonominin olduğu kadar kalkışmanın da, bütün ön yargılardan sıyrılmanın ama bir sorumluluk duygusu arayışının da hareketidir.

Ekolojizm insanı derinliğine işlemek ister, ama bunu yaparken onun yaratıcı yeteneğini serbest bırakmayı, düşgücünün zincirlerinden boşanmışcasına kopup gitmesine olanak vermeyi bilir. Günlük hayatın gerçeklerine meydan okumak ister ama sosyal gerekircilikten kaçınmayı bilir, gerçeküstü bir mükemmelciliğin ve bu sevinci yaşamının arayışı olduğunu duyurur.

Ayağı toprağa sağlam basan ama kafası bir karış havada bir yeniyetmedir ekolojizm; toy, küstah, zayıf ve özellikle duygulu.

Ekolojizm'in geleceği nedir? Burjuva ideolojisinin 18. yüzyılda gerçekleştirdiği gibi, içinde başka çeşit bir hayatın doğup gelişeceği yeni bir kültürü yaygınlaştırabilecek midir? 19. yüzyılda işçi hareketinin yaptığı gibi politik kampı düzenleyen yeni bir sosyal alanın hazırlanmasına mı katılacaktır? Veya, başka umutlara zemin hazırlamak için, birçoklarının başına geldiği gibi çabucacık modası geçmiş ideolojiler mezarlığına mı gömülecekir? Ne olursa olsun, ekolojik sorular bir kez ortaya atıldı; bir gün mutlaka çevrecilerle birlikte veya onlar olmaksızın bu sorulara yanıt vermek gerekecektir. Çevreciler şakayla karışık da olsa, özellikle, bu düşüncelerin yeniden gündeme geleceğini ileri sürüyorlar.

DİPNOTLAR

(1) Fransa'da "aşırı solcu" deyimi Fransız Komünist Partisi dışındaki grup, parti ve çevreleri tanımlamak için kullanılmaktadır. (Ç.N)
(2) Dördüncü kısıma bakınız.
(3) CFDT, CGT'den sonra Fransa'nın en büyük ikinci sendikasıdır.
(4) Knizm: doğaya uyumlu yaşamayı ve sosyal sözleşmelere köktenci bir karşı çıkışı savunan felsefi akım, eski bir Yunan felsefesi (Ç.N)

BİBLİYOGRAFYA

Adret, *Travailler deux heures par jour*, Seuil, 1978.

Les Amis de la Terre, *L'escroquerie nucléaire*, Stock, 1975; Tout solaire, Pauvert, 1978.

Murray Bookchin, *Pour une société écologique*, Bourgois, 1976.

Jean Baudrillard, *Pour une critique de l'économie politique du signe*, Gallimard, 1972.

Michel Bosquet (André Gorz), *Ecologie et politique*, Le Seuil, 1978.

Ernest Callenbach, *Ecotopie*, Stock, 1978.

CFDT, *Les dégâts du progrès*, Seuil points, 1977.

Pierre Clastres, *La société contre l'Etat*, Ed. de Minuit, 1974.

Jean Dorst, *La nature dénaturée*, Seuil points, 1965.

René Dumont, *L'utopie ou la mort*, Seuil points, 1974; *La croissance de la famine*, Seuil, 1975; *Seule une écologie socialiste*, Robert Laffont, 1977.

Jean-Pierre Dupuy ve Jean Robert, *La trahison de l'opulence*, Seuil, 1975.

Pierre Fournier, *Y'en a plus pour longtemps*, Ed. du Square, 1975.

Edward Goldsmith, *Changer ou disparaître*, Fayard, 1972.

Alain Hervé, *L'homme sauvage*, Stock, 1979.

Aldous Huxley, *Retour au meilleur des mondes*, Plon.

Ivan Illich, *Une société sans école*, 1971; *La convivialité*, 1973; *Energie et équité*, 1973; *Némesis médical*, 1975; *Le chômage créateur*, 1977, au Seuil.

Henri Laborit, *La nouvelle grille*, Robert Laffont, 1974.

Brice Lalonde ve Dominique Simonnet, *Quand vous voudrez*, Pauvert, 1978.

Yves Lenoir, *Technocratie française*, Pauvert, 1977.

Amory B. Lovins, *Stratégies énergétiques planétaires*, Bourgois, 1975; *Deux choix énergétiques*, Les Amis de la Terre, 1977.

Stanley Milgram, *La soumission à l'autorité*, Calmann-Lévy, 1974.

Mihaljo Mesarovic ve Eduard Pestel, *Stratégie pour demain*, Seuil, 1974.

Edgar Morin, *La méthode, la nature de la nature*, cilt 1, Seuil, 1977.

Serge Moscovici, *La société contre nature, Hommes domestiques et hommes sauvages*, «10/18», 1974; *Essai sur l'histoire humaine de la nature*, Flammarion, 1977; *Pourquoi les écologistes font-ils de la politique* (Jean-Paul Ribes ile birlikte), Seuil, 1978.

Jean-Marie Pelt, *L'homme dénaturé*, Seuil, 1977.

Jacques Prévert, *Fatras*, Gallimard, 1966.

François Ramade, *Eléments d'écologie appliquée*, Ediscience, 1974.

Pierre Rosanvallon, *L'âge de l'autogestion*, Seuil points, 1976.

Joël de Rosnay, *Le macroscope*, Seuil points, 1975.

Denis de Rougemont, *L'avenir est notre affaire*, Stock, 1977.

Laurent Samuel, *Guide de l'écologiste*, Belfond, 1978.

Pierre Samuel, *Ecologie, détente ou cycle infernal*, «10/19», 1973.

E.F. Schumacher, *Small is beautiful*, Seuil, 1978.

Bernard Vincent, *Paul Goodman et la reconquête du présent*, Seuil, 1976.

Claude-Marie Vadrot, *L'écologie, histoire d'une subversion*, Syros, 1978.

Raoul Vaneighem, *Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*, Gallimard, 1967.

Ouvrages collectifs: *Au-delà de la crise*, Seuil, 1976; *Les écologistes par eux-mêmes*, Marabout, Flash, 1977; *Perdre sa vie à la gagner*, Pauvert, 1977.